

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 10

Острого
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2022

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 10 від 18 травня 2022 року)*

Редакційна колегія: Ірина Пінчук, Владислава Велешко,
Вікторія Давидів.

Рецензенти:

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри регіональних студій Національного університету «Острозька академія»;

Шишкін І. Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри регіональних студій Національного університету «Острозька академія».

Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. Вип. 10. 144 с.

DOI 10.25264/18.05.2022/2

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, безпеки Європейського Союзу, відносин його членів з Україною, динаміки розвитку міжнародного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2022

ЗМІСТ

Владислава Велешко НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ В СФЕРІ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС	5
Вікторія Давидів ВПЛИВ БРЕКЗИТУ НА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ ІНШИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЗІ СКЛАДУ ЄС	13
Діана Масловська АНАЛІТИЧНІ ПРОГНОЗИ НАСЛІДКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИРОСІЙСЬКИХ САНКЦІЙНИХ ПАКЕТІВ ВЕСНИ 2022 РОКУ	20
Богдана Сучик СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ (2015 – 2022 РОКИ)	27
Надія Андрєєва ІНІЦІАТИВА «ТРИМОР'Я»: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	35
Ірина Пінчук ЗАХІДНА САХАРА У ВІДНОСИНАХ КОРОЛІВСТВА МАРОККО ТА АЛЖИРУ	41
Ірина Галушко ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР ДРУГОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ XXI СТОЛІТТЯ	49
Яна Полянська «СОЮЗНА ДЕРЖАВА РОСІЇ І БІЛОРУСІ»: ІНТЕГРАЦІЯ ЧИ ВТРАТА СУВЕРЕНІТЕТУ?	58
Анастасія Ковальська ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ТА МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ НА ЗЕЛЕНУ ЕНЕРГЕТИКУ	65
Євгенія Шелевер РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ГРЕЦІЇ У XXI СТОЛІТТІ	72
Олена Рабчун ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ РЕСУРСИ АНДАЛУСІЇ	81

Тетяна Морозюк СПЛІТ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ЦЕНТР	90
Яна Ющук КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У ТУРЕЧЧИНІ	99
Олександр Марчук РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЯПОНІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ	108
Мирослава Косинська РОЗВИТОК ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЧОРНОГОРІЇ В ХХІ СТОЛІТТІ	118
Ірина Грушицька РОЗВИТОК ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ НІМЕЧЧИНИ НА СЬОГОДНІШНЬОМУ ЕТАПІ	126
Анастасія Хмарина МІГРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ТИСКУ НА КРАЇНИ	134

Владислава Велешко

Національний університет «Острозька академія»

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ В СФЕРІ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

У статті досліджуються проблеми, що належать до порядку денного політики ЄС, зокрема це питання щодо діяльності цього інтеграційного об'єднання. У статті розглядаються фундаментальні історичні аспекти формування Спільної зовнішньої та безпекової політики зокрема, та історія утворення Євроспільноти в цілому. Крім того, описано стратегію, ціль та основну діяльність організації у межах зовнішньої та безпекової політики на сучасному етапі. Схарактеризовано основні документи, які вплинули на сферу безпеки ЄС та досліджено співпрацю держав-учасниць у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу не лише на міжнародному, а й на регіональному рівнях.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, проблеми ЄС, Спільна зовнішня та безпекова політика, держави-учасниці.

Vladyslava Veleshko

DIRECTIONS OF INTEGRATION IN THE FIELD OF THE EU'S COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY

The article examines issues related to the EU policy agenda, in particular the issue of the European Union. The article examines the fundamental historical aspects of the formation of the Common Foreign and Security Policy in particular, and the history of the formation of the European Community as a whole. In addition, the strategy, purpose and main activities of the organization within the framework of foreign and security policy at the present stage are described. The main documents that have influenced the sphere of the EU CFSP are described and the cooperation of the member states in the field of the Common Foreign and Security Policy of the European Union not only at the international but also at the regional level is studied.

Keywords: European Union, integration, problems EU, Common foreign and security policy, states parties.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що історичний розвиток, сучасна ситуація та майбутнє Європи показує збентеження та одночасно зацікавлення в питаннях безпеки на її теренах. Сучасна зміна міжнародного становища, виникнення нових загроз та потенційне оновлення політичних верхівок Європи провокують нові види співпраці для відповідного функціонування Союзу, особливо в царині здійснення зовнішньої політики та діяльності наднаціональних інститутів ЄС [13]. Крім того, сьогодні ЄС функціонує в стані глибоких трансформаційних перетворень, тому важливо дослідити їхнє значення та можливі наслідки, як для Євроспільноти в цілому, так і окремо для держав-учасниць. Додатково, актуальність цієї теми полягає в тому, що розвиток людства не стоїть на місці, а постійно вдосконалюється, таким чином, спрямованість співробітництва в міжнародних організаціях теж модернізуються. Це означає попри те, що в межах ЄС функціонує низка різноманітних видів співпраці, існує й значна частина оновлених проблем та тенденцій, які потребують опрацювання та вивчення.

Мета статті: дослідити основні напрями інтеграції ЄС у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики.

Проблеми теоретичного обґрунтування, історія створення, розвитку та питань у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – СЗБП) займають чільне місце в ході дослідження як цілої європейської консолідації, так і її окремих напрямків. Зовнішня та безпекова політика ЄС приваблює багатьох дослідників, які хочуть краще вивчити та проаналізувати дану галузь. Важливий вклад у дослідження європейських безпекових питань, зробили такі науковці, як Б. Тонра, С. Морш, М. Смітт та інші. І. В. Артьомов, В. В. Копійка та Т. Ю. Веремчук, представляють групу вітчизняних науковців, які досліджують Євроспільноту як раціонального актора в міжнародній безпеці, тому їхні роботи заслуговують особливої уваги.

Також доволі активно це питання вивчають європейські вчені, такі як Дж. Петерсон та М. Шаклетон. У своїх працях вони вичерпно описують інституційні основи зовнішньої та безпекової політики, пріоритетні види співробітництва, оцінюючи загальний стан Спільноти. Опрацювавши їх публікації, можна зрозуміти основні принципи, етапи формування, деякі зміни та проблеми, які Європейський Союз вніс у безпекову політику. Однак на фоні сучасних подій, пріоритетність напрямів співпраці між країнами змінюються, тому дана тема потребує досконалішого опрацювання та дослідження.

Спільна зовнішня та безпекова політика Європейського Союзу – це комплекс співробітництва між державами-членами ЄС у сфері

забезпечення безпеки та оборони [2]. Ідея створення даної інституції настільки ж проста, наскільки й переконлива: лише разом і спільно держави-члени ЄС можуть відчутися своєю вагою на міжнародному рівні. Зниження військових витрат у державах-учасниках ЄС на початку 2010-х рр., викликане світовою економічною кризою, негаразди європейського оборонно-промислового комплексу та зміна курсу безпекової політики нової адміністрації США породили на її Європейському континенті інтерес до посилення регіонального політичного, військового та військово-технічного співробітництва.

Актуальним прикладом регіонального співробітництва є Веймарський трикутник – система тристороннього діалогу між Німеччиною, Францією та Польщею, створена у 1991 р. Ця ініціатива мала на меті, зокрема, приєднання Республіки Польща до процесу вироблення європейських рішень, підтримку системних змін у країні після 1989 р., допомогу Варшаві в інтеграції у структури ЄС і НАТО, розвиток двосторонніх торгових відносин та створення належних умов для інвестицій [9].

У 2006 р. настав етап інтенсифікації спільної роботи між країнами Веймарського трикутника у сфері оборонної та безпекової політики. Це стало результатом еволюції позиції Польщі щодо Європейської політики безпеки та оборони та підтримки Варшавою інтеграційних зусиль Брюсселя в цій сфері.

Вагомим показником співробітництва Німеччини, Франції та Польщі стала їхня спільна участь у військовій операції Євросоюзу в Демократичній Республіці Конго (EUFOR RD Congo, квітень-листопад 2006 р.), яка була проведена для підтримки роботи там Стабілізаційної місії ООН. Перший досвід операцій в Африці пришвидшив прийняття рішення про створення Веймарської бойової групи EUBG W3 серед 13 бойових груп ЄС [15]. Переговори щодо системи, ролі кожної з держав та функцій групи тривали понад два роки і завершилися у липні 2011 р. підписанням відповідної угоди представниками країн W3. Відповідно до цього документа, відбувся розподіл обов'язків: Польща відповідала за оперативне командування та маневровий батальйон, Німеччина – за логістику та безпеку, Франція – за медичне забезпечення. Веймарська бойова група заступила на піврічне чергування у першій половині 2013 р. Першорядну допомогу, більше ніж 1700 військових, надала Польща, а командиром групи став польський бригадний генерал Раймунд Анджейчак.

Не менш важливою регіональною організацією учасників ЄС є Вишеградська група – спілка країн Центральноєвропейського

регіону стосовно співпраці в низці галузей, що становлять спільний інтерес у межах загальноєвропейської інтеграції. До вишеградської четвірки входить Чехія, Угорщина, Польща та Словаччина, що поділяють безпекові, культурні, інтелектуальні цінності та спільні коріння в різних релігійних традиціях, які прагнуть зберегти та посилити. Цілковита уніфікація в європейську політичну, економічну, безпекову і правову систему передбачає від держав-учасниць Вишеградської групи певні завдання, які потрібно здійснити, аби досягти поставлених цілей [8]. Зокрема, передбачається, що країни беруть на себе такі практичні кроки:

- налагодити свою роботу для формування співпраці та тісних контактів із європейськими інституціями, а також проводити консультації з питань безпеки;
- створити самостійні й неускладнені зв'язки між жителями, установами, церквами та громадськими організаціями;
- покращувати співпрацю в екологічній сфері;
- разом розвивати багатостороннє співробітництво з метою забезпечення прийнятних умов для цілковитої реалізації прав національних меншин, які живуть на територіях країн;
- забезпечувати взаємовигідне співробітництво органів місцевого самоврядування своїх країн і встановлення субрегіональних контактів [14].

Напрями роботи країн Вишеградської групи зазначені спільними домовленостями і здійснюються у рамках самої «четвірки», ЄС, НАТО та інших міжнародних організаціях. Таким чином, країни-члени Вишеградської групи домовилися про спільну, колективну позицію щодо забезпечення безпеки східного фронту НАТО. З військової точки погляду, держави даної групи об'єднують схожі загрози, в першу чергу – це близькість Росії. Саме завдяки міжнародній співпраці країн Вишеграду у військовій галузі, створено Вишеградську бойову групу EUBG V4, яка розпочала своє піврічне чергування у першій половині 2016 р. Вперше до комплектування цієї тактичної одиниці ЄС запросили й Україну.

Іншим прикладом спільної роботи є військове співробітництво Нордичних країн, яке у 2009 р. сформувалося у структуру NORDEFSCO. Держави Північної Європи довгий час не співпрацювали між собою з метою створення спільної оборонної та безпекової політики, вважаючи, що ці два питання не є формальною підвалиною для міждержавних контактів, а залишаються виключно національною прерогативою [4]. Переломною подією на шляху до спільної оборонної та безпекової політики країн Північної Європи стало

приєднання Данії, Норвегії та Ісландії до НАТО та проєкт міністра закордонних справ Норвегії Торвальда Столтенберга, прийнятий у 2009 р. [11]. У спільній декларації керівників зовнішньополітичних інститутів скандинавських держав було визначено, що ці заяви є важливим джерелом натхнення для поглиблення співробітництва в регіоні. Зібрання в Осло підтвердило початок історії існування NORDEFSCO. Соціально-політичні явища на території Європи на зламі 1980–1990-х рр. змінили ставлення скандинавських країн до активності на міжнародній арені й поклали кінець політиці суверого нейтралітету та початку співробітництва в царині СЗБП ЄС.

Основна ціль NORDEFSCO – багатостороння співпраця, зосереджена на збільшення оборонних можливостей та змозі реагувати на кризові ситуації держав-учасниць у регіоні Балтійського моря та Арктиці. Воно охоплює такі галузі, як стратегічне планування, обороноздатність, військові навчання, міжнародні місії та підготовку кадрів [1].

FINABEL – міжурядова організація у сфері військового співробітництва, заснована у 1953 р. п'ятьма країнами: Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією та Люксембургом. У 1956 р. до них приєдналася Німеччина. Основна мета її діяльності – сприяння співробітництву та сумісності між національними сухопутними військами держав-членів Європейського Союзу. FINABEL сприяє взаємодії сухопутних військ шляхом гармонізації військових концепцій, доктрин і процедур. Організація готує рекомендації, настанови та дослідження для осіб, які приймають рішення в армії відповідно до вимог держав-членів. Також FINABEL скликає керівництво армій своїх держав-членів на щорічні збори. Організація доповнює військові структури ЄС та НАТО та співпрацює з ними.

Основний вид діяльності структури – проведення наукових експериментів, за результатами яких пишуться звіти, угоди щодо характеристик військового оснащення, а також конвенції, які стандартизують процедури, методики тестування та глосарії для полегшення обміну між країнами-членами. Яскравим прикладом є угода FINABEL від 1997 р. стосовно методики випробувань пневматичних шин.

Продовж тривалого часу FINABEL була замкненою структурою; лише у 1973 р. її членом стала Велика Британія. Після ще однієї тривалої перерви двері організації відчинилися для всіх охочих: з 1990 до 2017 р. у її структури увійшли Іспанія, Португалія, Греція, Польща, Словаччина, Кіпр, Фінляндія, Румунія, Мальта, Чехія, Угорщина, Швеція, Латвія, Словенія та Хорватія. Наразі до складу

FINABEL входять представниками сухопутних військ з 22 європейських країн [5]. У спільноті обмірковують амбіційні плани залучити до цієї структури усі держави Євросоюзу. Засідання Комітету головних військових експертів FINABEL організуються два рази на рік, а до найважливіших напрямків роботи належать: обмін досвідом, просування нових ідей, обговорення викликів, що стоять перед сухопутними військами, визначення шляхів модернізації озброєнь, проведення аналізу та надання результатів під час розробки національних доктрин.

Важливою стратегічною платформою ЄС є PESCO – «дорожня карта» з реалізації автономної військово-стратегічної співпраці держав-членів ЄС. Це пріоритетна програма в рамках Спільної безпекової і оборонної політики, мета якої – збільшити внески країн Євросоюзу в забезпеченні безпеки континенту. У Декларації про проекти в рамках PESCO були визначені ключові напрямки співробітництва: створення Європейського медичного командування та європейської системи радіозв'язку, стандартизація та спрощення процедур транскордонних переміщень військових підрозділів, заснування Центру передового досвіду для навчальних місій ЄС, сертифікований європейський тренінг для армій держав-членів ЄС тощо. У листопаді 2019 р. Рада міністрів оборони країн Європейського Союзу затвердила список 13 додаткових проектів у рамках PESCO, збільшивши їхню кількість до 47 [12]. Нові заходи передбачають підготовку і тренування військовослужбовців різних спеціальностей, посилення спільних дій, розвиток можливостей для проведення військових операцій на морі, в повітрі та космосі [10].

PESCO – це «перша ластівка» напрямку побудови так званого Оборонного союзу. Передбачається, що в межах цієї ініціативи країни-учасники реалізовуватимуть роботу із розвитку європейських оборонних та безпекових можливостей у трьох сферах.

Перша сфера – це саме розвиток Постійного структурованого співробітництва, разом із поглибленням його співпраці із Північно-атлантичним союзом. Першочергове завдання – піднесення та нормалізація високошвидкісної мобільності військ на території ЄС, багато держав якого є членами НАТО. Друга сфера – зміцнення партнерства між європейською оборонною сферою та країнами, які не входять до ЄС, але прагнуть з ним співпрацювати. Третя сфера передбачає фінансову підтримку цих оборонних та безпекових ініціатив, включно з інвестуваннями в науковій розробки у військовій сфері [6]. На сучасному етапі програма складається з двох частин. Перша частина – це 20 обов'язків, наприклад, підвищувати

оборонні бюджети. Для учасників PESCO вони є юридично необхідними. Друга частина – це оборонні проекти. Вони є двох видів. Перший передбачає розробку і створення нової військової техніки чи озброєнь, наприклад, європейського патрульного корвету. Другий спонукає до підвищення операційної готовності, наприклад, заснування школи розвідки Євросоюзу. У кожному проекті беруть участь лише ті країни, які захотіли до нього долучитися.

Таким чином, це основні програми, організації, комплекси співробітництва та ініціативи країн-учасниць ЄС у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики, які створені та ініційовані з метою посилення співпраці, забезпечення безпеки та підтримки й збереження миру не тільки на теренах Європи, а у всьому світі. Дані напрями співробітництва засвідчують той факт, що ЄС – це стійка, організація, яка відіграє важливу роль як в глобальному, так і регіональному вимірі, а СЗБП – це фундаментальна, русійна сфера, яка об'єднує держав-учасниць на усіх рівнях людського життя.

Отже, співпраця держав ЄС у сфері СЗБП характеризується системним підходом, з'ясуванням якісно нових небезпек і водночас наголошує на визнанні спільних для європейських країн цінностей. Важливо підкреслити, що основою спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС залишається дипломатія, яка в разі необхідності підкріплюється торгівлею, допомогою, безпекою та обороною. Її сфера компетентності спрямована на збереження миру, зміцнення міжнародної безпеки, розвитку демократії, верховенства права та зміцненню основних свобод людини. ЄС – це результат складних міжнародних відносин, найпотужніша структура, в межах якої закладено основи гармонізації економічної та безпекової політики держав-членів, де діє єдина правова основа. Всесвітня еволюція підштовхує держави європейського центру сили до дедалі більшої координації їх зовнішньої політики, політики безпеки, політики у сфері боротьби з тероризмом, наркобізнесом та організованою злочинністю [3]. Ця організація пройшла тривалий, складний етап становлення, починаючи з 50-х рр. ХХ ст., як некомпетентне економічне об'єднання; сьогодні ЄС – це важіль глобальної системи усього світу.

Своєю чергою, СЗБП ЄС – це вид співробітництва між членами Євросоюзу в царині гарантування безпеки та оборони. Вона містить в собі також механізм заходів для забезпечення обороноздатності Спільноти, з'єднаних з діяльністю НАТО для здійснення яких сформовані організаційні інституції і власні оперативні перспективи. Завданням даних можливостей є виконання операцій з підтримки миру, запобігання конфліктам, здійснення миротворчих місій і зміц-

нення та утвердження міжнародної стабільності та безпеки згідно з принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй [7]. Спільна зовнішня та безпекова політика має широку сферу компетенції, спрямована на страхування та захист громадян, цінностей та свобод, що цікавить кожну учасницю Євроспільноти. Отож співпраця країн-учасниць в межах СЗБП має важливе політичне та економічне значення, що спонукає до більшого розвитку й кооперації, як на регіональному, так і на міжнародному рівнях.

Джерела та література:

1. About NORDEFECO. URL: <mailto:https://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>.
2. Common Foreign and Security Policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>.
3. European security and defense policy of the European Union. URL: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9129>.
4. European Union: Definition, Purpose, History, Members. URL: <https://www.britannica.com/topic/European-Union>.
5. Finabel, European Army Interoperability Centre. URL: <mailto:https://finabel.org/about-us/>.
6. PESCO. Member States given. URL: <mailto:https://www.pesco.europa.eu/>.
7. Policy problems on the EU's fall agenda URL : <https://www.politico.eu/article/11-policy-problems-on-the-eu-fall-agenda-2020/>.
8. Power of decision in the field of CFSP. URL: <https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/d5906df5-4f83-4603-85f7-0cab24b9fe1/86fd74cd-fd13-4d81-be8a-a215037dacf0>.
9. Priorities for the EU's new foreign policy agenda up to 2024 URL: <https://dgap.org/en/research/publications/priorities-eus-new-foreign-policy-agenda-2024>.
10. Security and Defence of EU. URL: https://www.iiea.com/security-defence?gclid=Cj0KCQIart6PBhCoARIsAMF5wahmy39kT0V5aB0RU54DI EQ1M_5RMzGAXCzlt3IRCBUOlyviznaL1uQaArRNEALw_wcB.
11. The European Union's Common Foreign and Security Policy. URL: <http://aei.pitt.edu/803/1/2.htm>.
12. The European Union's Common Foreign and Security Policy (CFSP). URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/gymnich-meeting-in-berlin/2376898>.
13. The Common Security and Defence Policy. URL: https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en.
14. The Visegrad group (4). URL: <mailto:https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/the-visegrad-group-v4/>.
15. The Weimar Triangle. URL: <mailto:https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europe/cooperation-in-europe/-/228752>.

Вікторія Давидів

Національний університет «Острозька академія»

ВПЛИВ БРЕКЗИТУ НА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ ІНШИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЗІ СКЛАДУ ЄС

Стаття присвячена дослідженню впливу виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу на перспективи припинення членства інших держав-членів. Стаття визначає наскільки повторення історії Брекзиту можливе в інших державах та які умови можуть цьому передувати.

Ключові слова: Брекзит, Європейський Союз, євроскептицизм, вихід, перспектива.

Viktoriia Davydiv

THE IMPACT OF BREXIT ON THE PROSPECTS OF OTHER MEMBER STATES LEAVING THE EU

The article examines the impact of the UK's withdrawal from the European Union on the prospects of terminating the membership of other member states. The article determines the extent to which a repeat of Brexit history is possible in other states and what conditions may precede it.

Keywords: Brexit, European Union, euroscepticism, exit, perspective.

Очевидно, що вихід Великої Британії зі складу Євроспільноти не міг не повпливати на перспективу перебування в ЄС інших країн. Брекзит став першим випадком, коли склад Євросоюзу не розширювався, а, навпаки, звужувався. Відповідно можна очікувати певні дезінтеграційні зміни всередині Союзу.

Велика Британія була доволі вагомим гравцем у політиці ЄС. Через це, так чи інакше, але, стає зрозумілим, що імідж Євросоюзу точно не виріс в очах його держав-членів після виходу Сполученого Королівства. Звідси й виникає запитання: чи захоче ще якась країна покинути склад Євроспільноти?

Частина перша 50-тої статті Договору про ЄС передбачає можливість виходу держави-члена зі складу ЄС, проте до 2020 р. не

було достеменно відомо, як проходитиме цей процес. У другій частині вказано про зобов'язання країни-члена, яка захотіла покинути ЄС, повідомити про це рішення Європейську Раду. Після цього повинні бути проведені переговори між обома сторонами, а також укладається угода, що містить в собі положення про вихід та характеристику подальших відносин цієї держави з Євросоюзом [1].

Загалом, держава може тільки вирішити вийти зі складу ЄС, а сам процес ґрунтується на основі права Союзу. Покине ця країна Євросоюз чи ні – вирішується на основі виконання цією державою процедурних вимог 50-тої статті Лісабонського договору [2].

Мета статті полягає у дослідженні можливих причин та передумов виходу держав-учасниць зі складу ЄС та вплив Брекзиту на ці процеси.

Питання виходу держав-членів ЄС з його складу сьогодні є гучно обговорюваною темою. При цьому йому приділяється не так багато уваги, як, наприклад, темі розширення ЄС. Серед дослідників, що працювали над проблемою дезінтеграційних процесів на Європейському континенті варто відзначити Г. Гебу, яка у своїй праці чітко окреслила перспективи виходу із Євросоюзу низки держав-учасниць. О. Ходосов, К. Галич та Д. Бойчук описали процедуру виходу із членства Союзу. Також певною мірою висвітлюють питання праці В. Воронкової, М. Емерсона та інших.

Від початку заснування ЄС можливість виходу із його складу навіть не розглядалась. Проте сьогодні відомі кілька випадків, коли окремі адміністративно-територіальні одиниці покидали ЄС, якщо міняли свій політико-адміністративний статус у складі країни-члена Союзу. До прикладу, у 1985 р., ще за часів попередника Євросоюзу – Європейського економічного співтовариства, Гренландія, яка отримала автономію в складі Данського Королівства, вийшла зі складу ЄС. Крім цього подібний випадок було зафіксовано й у 2007 р. На цей раз ЄС покинув Острів Сен-Бартельмі, що знаходиться в Карибському морі. Спочатку він був у складі заморського департаменту Франції Гваделупа, але пізніше відокремився та отримав статус особливої територіальної одиниці Франції – заморське співтовариство [3].

Процес дезінтеграції відбувається не просто так. Йому часто передує низка проблем. Частіше за все це невдоволення певними умовами: соціальними, економічними чи, наприклад, політичними. Вони обурюють громадян якоїсь держави й, відповідно, її органи влади [4].

Саме згадані вище проблеми не задовольняли британське населення та стали основною причиною виходу Великої Британії зі

складу Євроспільноти. Держава стала своєрідним прикладом для інших країн-учасниць, а Брекзит доказом того, що стаття 50 Договору про ЄС дійсно може втілитися в реальність.

Явище євроскептицизму виникло не тільки через Брекзит, але зрозуміло, що вихід Британії значною мірою його підсилив. Держави-члени все частіше не можуть домовитися про єдине рішення тієї чи іншої проблеми. Головним для них є не загальноєвропейський, а національний інтерес [5].

Криза одночасно в кількох сферах зачепила Європу ще до виходу Великої Британії. Брекзит тільки став ще однією проблемою та причиною для обурень інших держав-учасниць, адже вихід Британії спричинив нові складнощі.

Сьогодні євроскептицизм притаманний багатьом європейським країнам, проте в кожній з них він виражений у різних ступенях. До того ж не у всіх державах це явище присутнє у впливових політичних партіях [6].

Сам термін «євроскептицизм» виник ще у середині 1980-х рр. Мало того, як не дивно, вважається, що він вперше з'явився саме у Великій Британії. Термін «євроскептицизм» пояснюють по-різному, але виділяють три типи євроскептиків:

- власне євроскептики: ті, хто взагалі не підтримує проекти євроінтеграції;
- європрагматики: визнають користь євроінтеграції, але не підтримують її;
- ті, хто заперечують євроінтеграцію: не сприймають ні ідеалів євроінтеграції, ні її наслідків [7].

Умовно виділяють два типи країн, що входять до складу Євросоюзу. Перший тип – це держави, перспектива виходу з ЄС яких найчастіше згадується в засобах масової інформації. До них відносять Францію, Угорщину, Грецію, Італію, Нідерланди та Іспанію [6].

Друга група – країни, євроскептицизм яких не розвинутий до бажання виходу зі складу Союзу. Прикладом є держави Східної Європи: Чехія, Словаччина та Польща, а також Фінляндія. У цих країнах досить потужні партії з євроскептичними настроями, але навіть попри це про вихід з ЄС не йдеться [6].

Про вихід Греції зі складу ЄС говорилось ще до Брекзиту. Це було спричинено тим фактом, що економіка держави стояла на кілька рівнів нижче, ніж це вимагається євростандартами. Проте так званий Грекзит спричинив би ще більше нових проблем. Сьогодні влада Греції занепокоєна тим, що внаслідок Брекзиту вихід ще однієї країни зі складу ЄС, до того ж економічно нестабільної, не

зіграє великої ролі для об'єднання, а тому інші держави-члени при першій же нагоді позбудуться членства Греції [6].

Італія – одна із держав-засновниць Євросоюзу. Попри це євроскептичні настрої всередині держави теж існують і їх кількість постійно зростає. Найвідомішою партією, у якій панує євроскептицизм – «Рух п'яти зірок». Проте, навіть зі всією своєю популярністю та підтримкою зі сторони населення, у партії немає потрібного політичного впливу для втілення своїх євроскептичних планів [7].

Брекзит надихнув італійських євроскептиків на створення партії «Італекзит», в якій, ймовірно, є шанс потрапити до складу італійського парламенту на наступних виборах. Це та колишні суперечки Риму з Брюсселем викликає сумнів у подальшому членстві Італії в ЄС. Але, все ж таки, держава розуміє, що одним із найсерйозніших наслідків Італекзиту, швидше за все, буде погіршення рівня італійської економіки. Саме цей чинник грає вирішальну роль у перспективі виходу Італії з ЄС [6].

У Нідерландах існують партії, які чітко ставлять собі за мету вихід країни із Євросоюзу. Провідна виконавча гілка держави офіційно не підтримує цю позицію, проте не є прихильником глибокої політичної інтеграції всередині ЄС. Після Брекситу Нідерланди залишилися без свого основного союзника – Сполученого Королівства. Навіть попри схожі цінності обох держав, приклад Великої Британії показав Нідерландам негативні наслідки виходу зі складу Євросоюзу. Отож, можна зробити висновок, що держава не націлена покидати Євроспільноту, принаймні найближчим часом [6].

Франція є одним із найактивніших членів ЄС. Проте навіть у цій країні не обійшлося без впливового представництва євроскептиків у складі політичної верхівки. Передбачалося, що на виборах 2022 р. французькі євроскептики мають шанс отримати мандат народної довіри, який дозволить реалізувати Фрекзит [6]. Парламентські вибори у Франції 2022 р. пройшли у два тури 12 та 19 червня. Коаліція президента Еммануеля Макрона отримала 245 місць із 577, що на 44 менше, ніж потрібно для контролю над парламентом Франції. Ультраправе «Національне об'єднання» на чолі з Марін Ле Пен отримало рекордні 89 місць у парламенті. Ліва коаліція отримала 131 місце, а правоцентристська республіканська партія – 61 [13].

Результати виборів показали все яскравіші євроскептичні настрої в країні, оскільки підтримка Марін Ле Пен та її партії виросла.

За рівнем євроскептицизму Франція посідає ледь не перше місце серед європейських держав. Це, перш за все, пов'язують із кризою

в Європі, але не варто також забувати, що вихід Великої Британії, так чи інакше, зіграв і свою роль [8].

Ситуація Іспанії нагадує Грецію, оскільки основна проблема обох держав – економіка. Проте, хоч би що там було, іспанське суспільство не підтримує Спекзит, через те, що це закрис для них можливість працювати в інших європейських країнах [6].

Іспанці вважають, що ЄС є саме тим фактором, який має найбільший вплив на майбутнє їхньої держави. До того ж наднаціональні інституції Союзу користуються вищим рівнем довіри, ніж звичайні місцеві та громадські інституції [9].

Угорщина приєдналась до складу Євросоюзу відносно недавно і приклала для цього максимум часу та зусиль. Навряд чи держава покине об'єднання самостійно. Це невигідно Угорщині, оскільки тоді її перестануть фінансувати інші країни-члени ЄС. Однак, завжди є шанс, що сам Євросоюз, якщо навіть не позбавить державу членства, то, як мінімум, обмежить її права в межах Союзу [6].

Особливе ставлення до членства в Євросоюзі в країн Балтії. Першочерговою метою цих держав у ЄС стала не сама участь в об'єднанні, а інтеграція в євроатлантичні структури. Членство в Союзі стало для Латвії, Литви й Естонії своєрідним логічним завершенням «шляху до Європи». Крім цього, ЄС зміг стати так званими «ліками» для балтійських держав від всіх можливих соціально-економічних проблем [10].

З вищесказаного можна зробити висновок, що з моменту вступу до ЄС головною задачею Литви, Латвії та Естонії є зберегти членство з метою отримання економічних вигод. Свідченням цього є той факт, що Балтійські держави йшли на всі можливі поступки ще на початку їхньої інтеграції до ЄС. Саме ці держави першими підтримували будь-які ініціативи Союзу [10].

Загалом, ні Брекзит, ні інші проблеми всередині Євросоюзу майже не впливають на позитивні настрої Балтійських держав щодо ЄС. Їх думка ґрунтується на тому факті, що членство в Союзі стало для них вигіднішим, особливо в економічному плані, ніж перебування за його межами [10].

Цікавим є питання такого регіону Королівства, як Північна Ірландія. Її особливістю є те, що це єдина частина Великої Британії, яка має сухопутний кордон із державою-учасницею ЄС – Республікою Ірландія. Крім цього, під час референдуму більшість населення країни проголосувало за те, щоб залишатися в складі ЄС. Якщо згадувати історію Союзу, то можна зробити висновок, що у подальшому майбутньому Північної Ірландії є 3 варіанти розвитку подій:

«зворотна Гренландія», «зворотний Кіпр» і «німецька версія» [11].

Шлях «звотної Гренландії» передбачає те, що Північна Ірландія зможе залишитися в митному союзі та єдиному ринку. Таку альтернативу розглядає 8 пункт резолюції Європейського Парламенту від 3 жовтня 2017 р. [12].

Загалом модель «звотної Гренландії» означає, що зі складу ЄС можуть вийти не всі частини Великої Британії. І в історії є навіть приклади таких випадків. Сьогодні можна перелічити 25 так званих заморських країн і територій держав-членів ЄС, які належать цим державам, проте не є частиною Союзу. Однією із таких територій є Гренландія, тому модель і отримала таку назву [11].

За моделлю «звотної Кіпру» Сполучене Королівство залишиться в єдиному ринку та митному союзі. Можливість цього розвитку подій також зазначена у вищезгаданій резолюції [12].

Згадана модель отримала назву через ситуацію Кіпру. Держава є членом ЄС, але на неконтрольованій урядом частині його території робота Співтовариства призупинена. І якби Велика Британія скористалася цим шляхом, то держава технічно залишалася б частиною Євросоюзу. Його загальне законодавство було б призупинено лише на його окремі частини, а саме Англію та Уельс [11].

«Німецька версія» передбачає різні способи захисту Північної Ірландії від негативних наслідків Брекзиту. До проведення референдуму в Республіці Ірландія, Північна Ірландія залишалася б членом ЄС. Одним із можливих варіантів розв'язання проблеми було б об'єднання двох Ірландій в одну державу.

Таким чином, можна зробити висновок, що навряд чи якась з інших держав-членів набереться сміливості покинути ЄС найближчим часом, оскільки таким кроком зможе нашкодити лише собі та своїм громадянам. Євросоюз, натомість, зі своєї сторони, однозначно, буде вживати заходів, щоб більше не допускати гіркого досвіду, як це трапилось із Великою Британією.

Брекзит став першим випадком, коли держава-член покинула ЄС, та ніхто не може чітко передбачити чи колись це явище повториться ще раз, але тепер з іншою країною. Поки що немає конкретних підстав вважати, що в найближчому майбутньому будь-яка із держав-членів ЄС покине об'єднання, оскільки таким кроком вони зашкодять тільки собі та своєму народові.

Раціональною слід вважати думку, що ЄС, якщо колись і припинить своє існування, то точно не в найближчі кілька років. Більшість євроскептиків підтримує зовсім не його розпад, а тільки реформування. Ні одній зі згаданих держав загалом не має сенсу виходити

зі складу Євросоюзу. До того ж число країн, які тільки планують вступити до ЄС, не зменшується, а, отже роль Союзу на світовій арені не стала слабшою після Брекзиту.

Джерела та література:

1. Договір про Європейський Союз від 13 груд. 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text.

2. Щодо питання виходу держав-членів із Європейського Союзу: процедура, причини та перспективи. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/127.pdf.

3. Бойчук Д., Галич К., Ходосов О. Питання про вихід держав з Європейського союзу: досвід Великобританії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 502–506. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_9%283%29_21.

4. Гайдуцький А., Комар Н. Євроінтеграція та міжнародне публічне управління. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38159/1/Євроінтеграція_НМК.pdf.

5. Шибкова М. Современный евроскептицизм как вызов европейской солидарности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-evroskeptitsizm-kak-vyzov-evropeyskoj-solidarnosti/viewer>.

6. І. Геба Г. Перспективи виходу країн-членів з Європейського Союзу після Брекзиту. *Політикус*. 2020. №6. С. 79–88. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10656.

7. Маслова Е. Евроскептицизм и популизм в Италии: пример «Движения пяти звезд». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evroskeptitsizm-i-populizm-v-italii-primer-dvizheniya-pyati-zvezd/viewer>.

8. Тимофеев П. Французский евроскептицизм: истоки и современность. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskiy-evroskeptitsizm-istoki-i-sovremennost/viewer>.

9. Хмель А. Еволюція ставлення іспанців до ЄЕС-ЄС. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/31/20>.

10. Воротников В. Страны Балтии в условиях Brexit: еврооптимизм vs евроскептицизм. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strany-baltii-v-usloviyah-brexit-evrooptimizm-vs-evroskeptitsizm/viewer>.

11. Rudko R. THE STATUS OF NORTHERN IRELAND AFTER BREXIT: PROBABLE MODELS. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu/article/view/3448/3926>.

12. European Parliament resolution of 3 October 2017 on the state of play of negotiations with the United Kingdom. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0361_EN.html.

13. Вибори у Франції: Макрон втратив більшість у парламенті. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/20/novyna/polityka/vybyory-francziyi-makron-vtratyv-bilshist-parlamenti>.

Діана Масловська

Хмельницький національний університет

АНАЛІТИЧНІ ПРОГНОЗИ НАСЛІДКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИРОСІЙСЬКИХ САНКЦІЙНИХ ПАКЕТІВ ВЕСНИ 2022 РОКУ

Для побудови прогнозу щодо майбутнього РФ необхідно провести аналіз теперішнього становища економіки країни-агресора, що потерпає внаслідок впровадження санкцій міжнародною спільнотою, як покарання за порушення міжнародного права та злочини росіян, що здійснюються в ході повномасштабного вторгнення на територію України. Висока динаміка політичної ситуації ускладнює дослідження, тому за допомогою прикладного аналізу буде розглянуто зміст антиросійських санкційних пакетів та їх вплив на становище РФ, що дозволить провести оцінювання ефективності санкційної політики і визначити найбільш вірогідний прогноз її наслідків.

***Ключові слова:** РФ, Росія, Україна, Захід, санкції, санкційні пакети, санкційна війна, економіка.*

Diana Maslovs'ka

ANALYTICAL FORECASTS OF THE CONSEQUENCES OF THE INTRODUCTION OF ANTI-RUSSIAN SANCTIONS PACKAGES IN THE SPRING OF 2022

To build a forecast for the future of the Russian Federation, it is necessary to analyze the current situation of the aggressor country's economy, which suffered as a result of the introduction of sanctions by the international community, as a reaction to violations of international law and crimes of the Russian Federation, accompanied by a full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. The high dynamics of the political situation complicates the study, so using Applied Analysis, the content of anti-Russian sanctions packages and their impact on the situation of the Russian Federation will be considered, which will allow evaluating the effectiveness of the sanctions policy and determining the most likely forecast of its consequences.

***Keywords:** Russian Federation, Russia, Ukraine, West, sanctions, sanctions packages, sanctions war, economy.*

Ескалація конфлікту та повномасштабне вторгнення РФ на територію України супроводжувалось введенням жорстоких та масштабних економічних санкцій. Антиросійські санкції є найбільш комплексними та скоординованими діями проти великої держави ще з часів Другої світової війни [6]. З огляду на це, дане дослідження має актуальність.

Метою статті є вивчення й прогнозування наслідків пакетів антиросійських санкцій, впроваджених ЄС з початку російської агресії проти України.

Аналіз уведених санкцій поки що знаходиться на своїй початковій стадії. Головним чином авторка при проведенні дослідження опиралася на поточну інформацію різних агентств і періодичних джерел.

Ціллю санкцій є спричинення колапсу російської економіки та примушення влади РФ припинити війну. На початок травня 2022 р. проти РФ введено шість пакетів санкцій:

1) за визнання незаконних збройних угруповань на Донбасі (вводяться проти державного боргу РФ, проти двох банків: ВЕБ та «військового банку» – Промсвязьбанк) [15];

2) за вторгнення в Україну (стосуються фінансового, енергетичного, транспортного, технологічного сектору, а також візової політики, сфери торгівлі та персональні санкції) [8];

3) за вторгнення в Україну (замороження резервів ЦБ РФ, відключення частини російських банків від системи SWIFT) [17];

4) за вторгнення в Україну (спрямовані проти фізичних та юридичних осіб, причетних до агресії проти України, а також на декілька секторів російської економіки) [9];

5) за вторгнення в Україну (ембарго на постачання вугілля з РФ тощо) [18];

6) за вторгнення в Україну (стосуються притягнення воєнних злочинців до відповідальності, відключення від SWIFT 3-х банків, зокрема «Сбербанк», заборона працювати на території ЄС трьом російським мовникам та поступова заборона імпорту російської нафти) [16].

Станом на 7 березня 2022 р. російського рубля впав до рекордного мінімуму та становив 139 руб. за долар. Російські акції зазнали масових розпродажів. Московська фондова біржа була закрита, оскільки влада намагалася зупинити стрімкий спад місцевих цін на активи. ЦБ РФ більш ніж удвічі підвищив ключову процентну ставку країни з 9,5% до 20%.

Шведський економіст і колишній старший науковий співробітник Атлантичної ради Андерс Аслунд стверджує, що санкції Заходу фактично «зничили російські фінанси за один день» і що ситуація, ймовірно, стане гіршою, ніж у 1998 р., тому що зараз немає позитивного завершення [3].

Експерти Українського Інституту Майбутнього стверджують, що санкції суттєво вплинуть на рівень та якість життя росіян протягом наступних 10 років [10]. S&P Global повідомляє, що індекс, який вимірює виробничу активність, знизився до 44,1%, що свідчить про «найбільш різке зниження робочих умов у російському виробничому секторі. За словами аналітиків Raymond James, офіційні дані показують, що 95 тис. працівників у Росії були звільнені. Ці цифри мають різко зрости, оскільки війна триває, а санкції Заходу завдають більш серйозних наслідків для цивільного населення Росії [1]. Це призведе до безробіття, прискорить процес еміграції та поглибить демографічну кризу. Однак дія санкцій має довгостроковий характер і не створює загрозу чинному режиму протягом принаймні ще 1-2 років [13].

За оцінками ІПФ, ВВП Росії скоротиться на 15% цього року і 3% наступного. Goldman Sachs прогнозує менше, але все одно значне скорочення на 10% у 2022 р. Згідно з прогнозами Capital Economics. і Raymond James рівень інфляції в Росії зросте на 20% 2022 р., тобто у 2,5 рази більше ніж у 2021 р., в той час як західні країни борються з інфляцією від 5% до 8% [1].

До того ж заборона на транспортування сучасних технологій і призупинення імпорту російської продукції безпосередньо торкнеться галузей, які складають найбільшу частину ВВП: обробної (на яку припадає 14,8% ВВП) і добувної промисловості (9,8%). Фінансова криза та економічний спад означатимуть послаблення роздрібною торгівлі (13,1%) та ринку нерухомості (10,5%). Заступник керівника макроекономічної групи Польського економічного інституту Якуб Рибаський стверджує, що це призведе до виходу іноземних компаній з Росії [3]. Крім того, економіка РФ залежна від постачання високотехнологічних товарів і не тільки. В результаті санкцій заводи припиняють роботу через брак комплектувальних деталей, серед них заводи по виробництву легкових машин, тракторів, танків, авіаційних ракет тощо [7, 10, 13, 14].

Всупереч санкціям, РФ демонструє високу внутрішньополітичну та фінансову стійкість [13]. Навіть коли західні санкції масштабно впливають на російську економіку, експорт нафти та газу пом'якшує удар, допомагаючи ослабити вплив антиросійських

санкцій і надаючи РФ ресурсів для ведення війни в Україні [5]. Аналітики УІМ визначили два основні чинники, що можуть критично вплинути на бюджетну стійкість РФ – це падіння цін на нафту та заборона на купівлю нафти з боку Європи [13]. Адже російський експорт викопного палива, формує 40% російського бюджету, що становить лівову частку економіки РФ. За даними ІФ, повна заборона російського палива обійдеться країні від 250 до 300 млрд. доларів експортних втрат.

Слід зазначити, що російська нафта вже важко знаходить покупців після заборони США та Великобританії. ІФ звітує, що постачання навіть за дуже зниженою ціною (\$35/барр.) іноді не знаходили покупців.

Браян Гродські, професор політології в Університеті Мериленду, округ Балтімор, зазначив, що санкції проти авторитарних урядів рідко працюють, оскільки еліти часто можуть ухилитися від санкцій, викачуючи ресурси для власної вигоди. Тим часом люди, які несуть основний тягар економічних наслідків, мало впливають на свій уряд, що ми й спостерігаємо в РФ [1].

Економіка агресора критично залежна від ринків збуту для сировини й з цим погоджуються навіть російські експерти, зокрема, колишній економічний радник Кремля Андрій Іларіонов. Він також стверджує, що введення ембарго на російську нафту і газ, швидше за все, змусить Росію припинити війну проти України протягом кількох місяців.

Попри це, європейська економічна обережність важко виправдовується в теперішніх умовах, адже країни ЄС продовжують щодня надсилати Росії приблизно 1 млрд. євро на оплату імпорту нафти та газу, що обумовлює швидке та стабільне надходження коштів до РФ. Через це, чинне керівництво України та її закордонні партнери наполегливо виступають за негайне припинення імпорту енергоносів до ЄС з Росії.

Безумовно всі розуміють, що відмова від російського газу та нафти матиме негативний наслідок для економіки ЄС та все ж існують шляхи розв'язання цих проблем. Міжнародний ринок нафти є великим і альтернативні постачання можна знайти відносно швидко. Звісно, потрібно буде змиритися з тим, що відбудеться збільшення цін на нафту, хоча виробники ОПЕК запевняють про надлишок потужностей і стимул уникнення хаотичності ринку.

Відмова ЄС заборонити імпорт російських енергоносіїв є стратегічно недалекоглядною. Оскільки, проблема України незабаром може перерости в проблему Європи. І хоч ембарго на російську

нафту та газ призведе до значних втрат, які вплинуть на економіку Європи, однак збитки, завдані російській економіці, були б набагато більшими та могли б зупинити найбільший європейський конфлікт з часів Другої світової війни, вважає канадський професор Базіл Калімон. Тому існує велика перспектива, що такого роду санкції ускладнюватимуть фінансування війни в Україні і призведуть до її припинення [1, 2, 10].

Втім, згідно з новинами від 4 травня 2022 р. президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляйєн представила шостий пакет санкцій, в якому найбільш важливим для РФ є поступова відмова від російської нафти. Однак, щоб цей пакет вступив у дію, Рада ЄС має його затвердити на запланованому засіданні 10 та 16 травня [12, 16].

За джерелами Reuters, після затвердження пакету, ембарго на нафту з РФ набуде чинності через 6 місяців. Також повідомляється, що не всі держави-члени ЄС досягли консенсусу в цьому рішенні. Зокрема, Словаччина та Угорщина виступають проти введення заборони. Така позиція Словаччини обумовлена високою залежністю від імпорту російської нафти, а от позиція Угорщини має політичний характер, адже уряд цієї країни є прихильним до політики РФ щодо України [11].

При цьому, тиск санкцій змушує політичне керівництво Росії змінити свої зовнішньополітичні та торгові зв'язки, а також знайти альтернативу традиційній логістиці, яка багато в чому була пов'язана із Заходом. Тому, слід зауважити, що стійкість Росії й надалі буде залежати від нейтралітету та співпраці з більшістю незахідних держав, включаючи Китай, Індію, ОАЕ, Саудівську Аравію тощо.

Як наслідок, зміна політики та орієнтирів країн-союзників РФ, подальша ефективна «санкційна війна» з боку західних країн, закриття лазівок, що допомагають РФ витримати завдані економічні удари, обумовлять крах російської економіки та повалення чинного авторитарного режиму в країні-агресорі [13].

Застосування санкцій є ефективними, але нам всім слід зрозуміти, що вони не миттєві, а мають довгостроковий характер. Хоча експерти прогнозують досить трагічне майбутнє російської економіки, довгострокові наслідки, ймовірно, залежатимуть від тривалості конфлікту та інтенсивності будь-яких подальших санкцій. Чим довше триватиме «санкційна війна», тим глибшим буде відрив Росії від світової економіки.

Що саме станеться з РФ достеменно невідомо, адже все залежить від того, який наступний крок обере президент РФ у відповідь

на санкційні заходи. Питання полягає в тому, як він буде виходити зі скрутного становища в яке В. Путін загнав власну країну, однак на цю мить в його плани не входить припинення війни з Україною.

Джерела та література:

1. Ivanova I. Western sanctions are pummeling Russia's economy. CBS News – Breaking news, 24/7 live streaming news & top stories. URL: <https://www.cbsnews.com/news/sanctions-russia-economy-effect/>.

2. Kalymon B. Europe must stop funding Vladimir Putin's war crimes in Ukraine. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/europe-must-stop-funding-vladimir-putins-war-crimes-in-ukraine/>.

3. Smith E. The West is trying to destroy Russia's economy. And analysts think it could succeed. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2022/03/03/ukraine-analysts-think-western-sanctions-may-destroy-russias-economy.html>.

4. The sanctions will lead to a double-digit drop in Russia's GDP in 2022. Polish Economic Institute. URL: <https://pie.net.pl/en/the-sanctions-will-lead-to-a-double-digit-drop-in-russias-gdp-in-2022/>.

5. Whalen J. The loophole that's keeping Russia's economy alive. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/business/2022/03/23/russia-oil-gas-export-sanctions/>.

6. What do sanctions help achieve? An expert explains. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/what-do-sanctions-help-achieve-an-expert-explains/>.

7. Економічна правда. Діряве ембарго. Як Росія обходить санкції на імпорт зброї. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/22/686100/>.

8. ЄС затвердив другий пакет санкцій для Росії, раніше схвалений лідерами Євросоюзу. Інтерфакс-Україна. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/802340.html>.

9. Кульбачний О. ЄС затвердив четвертий пакет санкцій проти РФ. Обмеження спрямовані на низку секторів економіки. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/news/es-zatverdiv-chetvertiy-paket-sanktsiy-proti-rf-obmezheniya-spryamovani-na-ryad-sektoriv-ekonomiki-14032022-4630>.

10. Онуфрієнко О., Мельничук М. Ефект від накладених на рф санкцій. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/efekt-vid-nakladenih-na-rf-sankciy.html>.

11. Поскробок Ю. Ембарго на нафту з Росії набуде чинності через 6 місяців, – Reuters. 24 Канал. URL: https://economy.24tv.ua/embargo-naftu-rosiyi-nabude-chinnosti-cherез-6-misyatsiv-reuters_n1971255.

12. Пундор І. Нафтове ембарго та удар по «Сбербанку»: ЄС презентує 6 пакет санкцій проти Росії. 24 Канал. URL: <https://economy.24tv>.

ua/naftove-embargo-udar-po-sberbanku-yes-prezentuyue-6-paket-sanktsiy_n1970953.

13. Санкції проти РФ: що насправді може зламати режим Путіна | Український інститут майбутнього. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-protuy-rf-shho-naspravdi-mozhe-zlamaty-rezhym-putina/>.

14. Слуцький Б. Удар по російських загарбниках: як санкції діють на економіку агресора. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/sankciji-proti-rosiji-yak-sankciji-diyut-na-ekonomiku-agresora-novini-ukrajina-11777103.html>.

15. Тарасовський Ю. США запровадили перший пакет санкцій проти Росії. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/news/ssha-vvodyat-pervyy-paket-sanktsiy-protiv-rossii-22022022-3811>.

16. У ЄС офіційно оголосили шостий пакет санкцій проти РФ – UATV. UATV. URL: <https://uatv.ua/uk/u-yes-ofitsijno-ogolosyly-shostyj-paket-sanktsij-protuy-rf/>.

17. Что вошло в третий пакет санкций ЕС против России. BBC News Русская служба. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60495844>.

18. Шейко Ю. П'ятий пакет санкцій проти РФ: що запропонувала Єврокомісія. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/piaty-paket-sanktsii-protuy-rf-shcho-zaproponovala-yevrokomisiia/a-61369797>.

Богдана Сучик

Національний університет «Острозька академія»

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ (2015–2022 РОКИ)

Східноєвропейський вектор зовнішньої політики Польщі завжди мав історичне підґрунтя. Він розглядається в контексті різноманітних підходів вивчення проблемних питань її відносин з Україною, Білоруссю та Росією. Аналізуються проблеми відносин між Східною Європою та Польщею в контексті сучасних подій на теренах колишнього соціалістичного табору. Також у статті проводяться паралелі та порівнюються відносини Польщі з Білоруссю, Росією та Україною, які мають тотальні відмінності. Акцентується увага на проблемі з мігрантами.

Ключові слова: східна зовнішня політика, Польща, Україна, Білорусь, Росія, трудові мігранти, криза, біженці, спільна історія.

Bohdana Suchyk

THE EASTERN EUROPEAN VECTOR OF POLAND'S FOREIGN POLICY 2015–2022

The Eastern European vector of Poland's foreign policy has always had a historical basis. It is considered in the context of different approaches to the study of problematic issues of its relations with Ukraine, Belarus and Russia. The problems of relations between Eastern Europe and Poland are analyzed in the context of contemporary developments in the former socialist camp. The article also draws parallels and compares Poland's relations with Belarus and Russia with Poland and Ukraine, which have common differences. The focus is on the problem with migrants.

Keywords: Eastern Foreign Policy, Poland, Ukraine, Belarus, Russia, migrants, crisis, refugees, common history.

Вже понад вісім років Республіка Польща офіційно виражає підтримку намаганням України до інтеграції в ЄС. Разом з тим, виступаючи одним з головних прихильників збільшення військової присутності НАТО на території Східної Європи, Польща значно

загострила свої відносини з країнами – противниками альянсу, зокрема з Російською Федерацією та Республікою Білорусь.

Як наслідок, стан та перспективи міжнародних відносин трикутника Польща-Білорусь-Росія та Польща-Україна мають визначальне значення для побудови надійного безпекового сектору дипломатичних відносин, що є особливо актуальним не тільки для України, але й для країн Центрально-Східної Європи.

Метою наукового дослідження є аналіз відносин Республіки Польща з Російською Федерацією, Республікою Польща та Україною через призму безпекової політики країни в аспекті їх динамічних змін після 24 лютого 2022 р. та визначення можливих перспектив їх розвитку.

Окремі проблемні аспекти міжнародної політики Республіки Польща з Росією, Білоруссю та Україною вже перебували в полі наукових дискусій. Зокрема, наукові дослідження відповідної проблематики були здійснені в публікаціях Рафала Чахора, Фолькера Вайхселя, Я. Браткевича, Б. Сурмача, В. Гевко, Я. Черногора, С. Стоєцького та інших.

Втім напад збройних сил Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 р. створив передумови щодо переосмислення висновків відповідних напрацювань.

Республіка Польща є одним із лідерів регіону Центрально-Східної Європи. Будучи економічно-стабільною та маючи значний військовий потенціал, вона вдало вибудовує свою зовнішню і внутрішню політику. Як блокпост між країнами Східної і Західної Європи, Польща сприяє розширенню ЄС та НАТО на Схід. Оскільки для держави відносини зі східними сусідами є важливими, Польща стала ініціатором програми Східне партнерство. За президентства Анджея Дуди (2015–2022 рр.) значно покращилися українсько-польські відносини, однак так і не відновилися у сторону Білорусі і значно погіршилися з Російською Федерацією.

У чотирьохсторонніх відносинах держав найбільшу роль грає українсько-російська війна. До ескалації 24 лютого 2022 р. відносини Польща-Росія і Польща-Білорусь майже не рухалися, однак після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України, Республіка Польща відповіла на ці події жорсткими санкціями проти РФ, що майже зруйнувало відносини між державами.

Запропонована тема має двоїстий характер, адже політика Польщі є досить неоднозначною по відношенню до країн Східної Європи. Польща та Україна уже багато років поспіль пов'язані двосторонніми відносинами. Кожного року країни підписують нові

угоди, а співробітництво досягло максимального рівня за часи існування постбіполярного періоду. Щодо відносин із Білоруссю та Росією, то впродовж останніх восьми років вони зменшувалися за геометричною регресією. Після повномасштабного вторгнення вони остаточно зайшли в глухий кут.

Відносини між Польщею та Росією ніколи не були довірливими і завжди мали на собі відбиток історії, особливо після Смоленської катастрофи. Тому Польща готується до можливого нападу з боку Росії [5].

Якщо аналізувати відносини між цими державами, то впродовж останніх восьми років вони погіршувалися з кожним днем. З початку президентства Анджея Дуди Польща чітко висловлювала свою підтримку Україні, що викликало невдоволення Москви. Росія постійно намагалася погіршити відносини Польщі із рештою держав задля власних інтересів, використовуючи при цьому спочатку історичний, а згодом економічний аспект. Москва апелювала до подій так званої волинської різни, звільнення радянськими військами Польщі під час Другої світової війни та загалом спільного минулого. Згодом Росія намагалась шантажувати Польщу постачанням газу й нафти, однак польський уряд значно менше залежний від російської енергетики, ніж Німеччина чи Австрія, витримав натиск [11].

Однак, відносини між Варшавою та Москвою важко оцінювати аж так однозначно. Вибивається зі звичної парадигми підтримка Польщею Росії на саміті у Гельсінкі 2019 р., під час якого було відновлено права на членство в ПАРЄ. Хоча процедура була таємною, відомо, що лише Велика Британія, Литва, Латвія, Естонія та Грузія виступили проти скасування санкцій, накладених на Москву після окупації Криму. Уряд пояснив своє рішення необхідністю повернути громадянам Росії право на звернення до Європейського суду з прав людини у Страсбурзі, стверджуючи, що до нормалізації відносин з Москвою існує дуже довгий шлях [12]. Згодом Польща подала запит на продовження вивчення катастрофи під Смоленськом, на що в Москві відповіли відмовою. Як наслідок, довіра знову була підірвана. За словами президента Анджея Дуди, уламки розбитого літака та бортові самописці можуть допомогти пролити світло на цю катастрофу, але ці речові докази дотепер залишаються в Росії. Президент наголосив, що залишки Ту-154 є польською власністю. Однак, на думку дослідників, польській владі забракло єдності та зусиль, щоб змусити Росію надати всю інформацію для подальшого розслідування катастрофи [12].

За першу половину 2022 р. польсько-російські відносини сягнули рекордного мінімуму. Цьому передувала підтримка Росією міграційної кризи наприкінці 2021 р. на польсько-білоруському кордоні, а згодом і повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Припинивши економічні потоки та приєднавшись до санкцій Європи, Польща стала одним із «ворогів» і недружніх країн для РФ. Згодом розпочалося блокування російських та білоруських вантажівок із європейськими товарами на кордонах з Білоруссю, що спричинило невдоволення в росіян [7].

На початку травня 2022 р. Польща оголосила про остаточну відмову від російського газу. Уряд Польщі ухвалив постанову про припинення дії угоди з РФ щодо будівництва газопроводів для транзиту газу через територію Польщі та постачання російського газу. Угода була підписана у Варшаві 25 серпня 1993 р. [13].

Важко спрогнозувати подальшу долю польсько-російських відносин, оскільки її варто розглядати в перспективі російсько-української війни, а також відносин РФ-ЄС. Однак, протягом довгого часу вони не зможуть вийти на стратегічний рівень або ж взагалі не вийдуть ніколи.

Якщо говорити про відносини між Польщею та Білоруссю, то протягом усього періоду існування незалежних держав вони мали особливий характер. Враховуючи довгу історію добросовісних відносин між поляками та білорусами, відсутність значних конфліктів та істотних суперечностей між польськими та білоруськими народами, можна сподіватися на конструктивний характер міждержавних відносин на теперішній стадії. Однак, незважаючи на сприятливе походження, традиційно польсько-білоруські двосторонні відносини не відрізняються довгостроковою стабільністю.

Протягом тридцятирічної історії двостороннього співробітництва, періоди охолодження та практична відсутність політичного діалогу на найвищому та високому рівні, чергуються з короткотерміновими періодами відлиги та з намаганнями нормалізувати відносини. Польсько-білоруські відносини характеризуються упередженістю та відсутністю загальної лінії та стратегією двосторонньої співпраці [1].

На думку польського дослідника Рафала Чахора, відносини між Польщею і Білоруссю не вирізняються позитивною динамікою і є найгіршими з-поміж усіх сусідів Польщі [8].

Певне налагодження відносин можна було побачити у 2015 р., цьому передував візит міністра закордонних справ Білорусі В. Макея до Польщі 28-29 серпня 2014 р. Після переговорів із МЗС Польщі

Р. Сікорським було домовлено про покращення і розвиток відносин між державами. Все це робилося на фоні російсько-української війни, коли Білорусь ще намагалася зберегти нейтралітет.

Після виборів у Білорусі у серпні 2020 р. ситуація знову почала погіршуватися. Уряд Польщі не визнав легітимності О. Лукашенка та засудив заходи проти білоруських демонстрантів. Після чого двосторонній діалог припинився, а Білорусь перестала бути нейтральною у російсько-українській війні.

Великим промахом у зовнішній політиці Польщі стала її міграційна політика, чим у 2021 р. вдало скористалася Білорусь під керівництвом Росії. Міграційна криза на польсько-білоруському кордоні майже знищила відносини між державами. З боку Польщі було вирішено побудувати стіну впродовж усього польсько-білоруського кордону [16].

На даний момент Польща готується до можливих провокацій зі сторони Білорусі, однак варто зазначити, що американський військовий контингент на території Польської республіки є своєрідною силою стримування для О. Лукашенка [10]. Складно передбачити подальший розвиток, або ж повне припинення відносин між двома державами. Однак очевидно, що шанси на їхнє відновлення, а особливо поглиблення, мінімальні.

Відносини Польщі та України завжди вирізнялися поміж відносин Варшави з рештою сусідів. Спільна історія, особлива спорідненість культур та менталітет постійно втримували відносини на високому рівні навіть у час погіршення співпраці. Після остаточного вирішення й примирення щодо волинської трагедії, держави постійно бачили одне в одному стратегічного партнера [2].

У 2000-х рр. Польща стала ініціатором Східного партнерства, а згодом, після Революції Гідності, просувала ідею приєднання України до НАТО та ЄС. Після 2014 р. та впродовж всього президентства Анжея Дуди відносини між державами покращувалися з геометричною прогресією, набувши стратегічного значення для обох сторін [9].

Зміни в зовнішній політиці Польщі, задекларовані новим президентом А. Дудою від серпня 2015 р., мали вплив як на двосторонні українсько-польські відносини, так і на безпекове середовище в регіоні. Загальні принципи пропонованих коректив польської зовнішньої політики (розширення Нормандського формату, гнучкі союзи у Балто-Чорноморському регіоні, розміщення інфраструктури НАТО в Балтії і ЦСЄ) збігалися з національними інтересами України [4].

Однією з найкращих ініціатив Польщі став Люблінський трикутник. Саме цей формат співпраці приніс Україні певні гарантії безпеки, економічний зріст та наближеність до своїх союзників у регіоні ЦСЄ.

Дипломатичний формат Люблінського трикутника, створений 28 липня 2020 р. в Любліні міністрами Міністерства закордонних справ України, Польщі та Литви: Дмитром Кулебою, Яцеком Чапутовичом та Лінасом Лінкявічусом. Перспективи цього формату були висвітлені під час січневої онлайн-зустрічі міністрів закордонних справ трьох країн. Міністри домовились, що цей формат має стати справді впливовою регіональною асоціацією, а діалог між трьома країнами повинен відбуватися не лише на політичному, але й на експертному і науковому рівнях [15]. У 2022 р. саме країни Люблінського трикутника показали себе як справжні союзники України, підтримавши її у всіх можливих міжнародних форматах та у ЄС та НАТО. Польща як лідер союзу виступає гарантом безпеки України, виконуючи роль транзитної країни для американської зброї та додатково надаючи Україні гуманітарну підтримку.

Також 2022 р. став викликом для міграційної політики Польщі. Варшава ніколи не виділялася лояльним ставленням щодо мігрантів. Трудові мігранти з України, а згодом і біженці змусили Польщу передивитися свою міграційну політику. Після початку повномасштабної війни до Польщі потрапило більше одного мільйона біженців, Польща виплачувала на кожного від 300 до 700 злотих одноразово, в залежності від вікової категорії та персональних особливостей, а також по 40 злотих в день додатково [10].

Польським парламентом вже ухвалено рішення про створення інформаційно-комунікаційної системи, яка допоможе спростити українським біженцям процес пошуку роботи. Передбачається, що буде створено окремий веб-сайт та мобільний застосунок, на яких будуть розміщуватися профілі зацікавлених у працевлаштуванні в Польщі громадян України [4].

Так, у травні 2022 р. президент Польщі, Анджей Дуда, виступив перед Верховною Радою України із промовою, де зазначив, що сприятиме євроатлантичній інтеграції України та зробить все можливе, щоб між Польщею та Україною не було кордонів. Це засвідчує наміри Польщі про поглиблення співпраці та позитивне майбутнє у відносинах.

Як висновок, відносини України і Польщі мають перспективу до подальшого поглиблення. Польська республіка і надалі

залишається гарантом безпеки України та нашим найбільшим партнером у ЄС, а також одним із найбільших ринків експорту та імпорту.

Отже, країни Східної Європи є невід'ємною частиною зовнішньої політики Польщі. Усі чотири держави пов'язані тісним історичним минулим, що є основою сучасних відносин. Однак через війну РФ проти України, східноєвропейський вектор політики Польщі є стратегічним лише з Україною, а відносини із Білоруссю зайшли в глухий кут. У той час, як між Анджеем Дудою та Володимиром Зеленським триває діалог, Владімір Путін вніс Польщу в список недружніх держав. Все це показує, що східноєвропейський вектор Польщі нині обмежується лише Україною, а перспектив на відновлення повноцінних відносин з РФ і Білоруссю немає.

Джерела та література:

1. Белорусско-российские отношения на современном этапе: состояние и перспективы развития : материалы круглых столов / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: В. Г. Шадурский (пред.) [и др.]. Минск : БГУ, 2018. 322 с.

2. Бердиховська Б. Україна в житті Єжи Гедройця та на шпальтах паризької «Культури». *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»*. 2005. 220 с.

3. Борейко Анастасія Костянтинівна. Українсько-польські відносини на сучасному етапі: здобутки, труднощі та перспективи розвитку. *Кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій. Репозитарій національного Авіаційного університету*. 2021.

4. Яворська Г. М. Зміни у зовнішній політиці Польщі: виклики і можливості для України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/zmini-u-zovnishniy-politici-polschi-vikliki-i-mozhливosti-dlya>.

5. Можгін В. Російський ведмідь не спить, а чекає, коли зможе напасти... Про сучасні польсько-російські відносини. *Інститут Демократизації та Розвитку*. URL: <https://institutedd.org/blog/posts/rosiiskii-vedmid-ne-spit-a-sekaje-koli-zmoze-napasti-pro-sucasni-polsko-rosiiski-vidnosini>.

6. Нова послуга для українських біженців: в Польщі створять застосунок для пошуку роботи Нова послуга для українських біженців: в Польщі створять застосунок для пошуку роботи. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/nova-posluga-dlya-ukrayinskih-bizhenciv-v-polschi-stvoryat-zastosunok-dlya-poshuku-roboti-2067562.html>.

7. Орлова В. Відносини РФ і Польщі ніколи не будуть дружніми: посол розповів, як поляки готуються до можливого нападу. *Уніан*. URL: <https://www.unian.ua/world/vidnosini-rf-i-polshchi-nikoli-ne-budut>

druzhnimi-posol-rozpoviv-yak-polyaki-gotyuyutsya-do-mozhlyvogo-napadunovini-svitu-amp-11842167.html.

8. Польовий Т. Є. Польсько-білоруські відносини на сучасному етапі: передумови і чинники зближення. *Гілея: Науковий вісник*. 2017. № 126. 500 с.

9. Президент Зеленський наголосив, що наразі між Польщею та Україною немає будь-яких чвар та старої конфліктної спадщини. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/politika/istorichne-dosyagnennya-zelenskiy-vidznachiv-noviy-riven-ukrayinsko-polskih-vidnosin-2068375.html>.

10. Рибченков Г. У Польщу та із Польщі. *Україна-центр*. URL: <http://uc.kr.ua/2022/05/31/u-polshhu-ta-iz-polshhi/>.

11. Росія постійно намагатиметься дестабілізувати польсько-українські взаємини. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3019524-rosia-postijno-namagatimetsa-destabilizuvati-polskoukrainski-vzaemini-ekspert.html>.

12. Савицький Ю. Росії не можна вірити – колишні польські дипломати про урок авіакатастрофи під Смоленськом. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30545648.html>.

13. Топчій О. УНІАН. *Польща розриває угоду з Росією щодо постачання газу*. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/polshcha-rozrivaye-ugodu-z-rosiyeyu-shchodo-postachannya-gazu-novini-sogodni-11838033.html>.

14. Тороп О. Росія може обстріляти Польщу, до цього треба бути готовим – Дешиця. *BBC news*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61515926>.

15. УКРІНФОРМ. *Люблінський трикутник»: з Путіним треба не розмовляти, його треба стримувати*. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/zelenskiy-obyavil-o-prekraschenii-rasprey-po-povodu-istorii-mejdu-ukrainoy-i-polshhey-video>.

16. Шишелина Л. Кризис на польско-белорусской границе в свете эволюции миграционной политики вишеградских стран. *Научно-аналитический вестник Института Европы РАН*. 2021. № 6. 425 с.

Надія Андрєєва

Хмельницький національний університет

ІНІЦІАТИВА «ТРИМОР'Я»: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті визначено, що стало поштовхом для створення даної Ініціативи. Проаналізована мета створення «Тримор'я». Розглянуті створення інвестиційного фонду та потреба в інвестиціях, щодо інфраструктури. Крім того оцінити перспективу приєднання України до «Ініціативи трьох морів».

Ключові слова: *Тримор'я, проєкт, безпека, інвестиції, інфраструктура.*

Nadiia Andreieva

«THREE SEAS INITIATIVE»: HISTORY, EARLY RESULTS AND PROSPECTS FOR UKRAINE

The article identifies what prompted the creation of the Initiative. The purpose of the creation of the «Three Seas» is analysed. The creation of an investment fund and the need for infrastructure investment are considered. In addition, the prospect of Ukraine joining the «Three Seas Initiative» is assessed.

Keywords: *Trimorye, project, security, investment, infrastructure.*

Ідея «Тримор'я» виникла за ініціативою 12 держав-членів ЄС, терени яких розташовані між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями. Насамперед це Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина і Словенія [1].

Ініціативу трьох морів (Тримор'я) започаткували у 2015 р. президенти Хорватії та Польщі, а перший щорічний саміт відбувся у Дубровнику (Хорватія) у 2016 р. «Зона між Адріатичним, Балтійським і Чорним морями є джерелом життя Європи», – сказала президент Хорватії Колінда Грабар-Кітарович [2]. Сама ідея маж

тривалу історичну тяглість і її активізація нам сучасному етапі, що визначає актуальність цієї теми.

Метою статті є аналіз основних етапів створення проекту «Тримор'я», з'ясування основних напрямків співпраці між країнами-учасницями та перспективи співробітництва з цим об'єднанням України.

Вивчення ідеї «Тримор'я» та перспективи співпраці з нею України стали предметом досліджень як українських, так і закордонних авторів: А. Бондаренка, С. Герасимчука, А. Дубровик-Рохової, С. Радзівєвської, К. Новосолової, Л. Шишеліної, О. Шпаковича та деяких інших. Слід відзначити, що ідею необхідності інтеграції між країнами, які розташовані між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями ще у 1920-х рр. висував тодішній очільник Польщі Ю. Пілсудський.

Тримор'я структуроване як гнучка платформа для залучення фінансування та сприяння поглибленню співпраці між країнами-учасницями; головною метою є розвиток інфраструктурного коридору «Північ–Південь» в регіоні. Частково як спадок панування Радянського Союзу часів холодної війни над більшою частиною регіону, інфраструктура «Захід–Схід» залишається значно більш розвинутою, ніж зв'язки «Північ–Південь». Зокрема, що стосується енергетичної безпеки, домінування трубопроводів «Захід–Схід» та обмежені альтернативи їм були факторами продовження енергетичної залежності від Росії.

Сполучені Штати Америки та країни Ініціативи трьох морів часто висловлювали занепокоєння з приводу домінування Росії в енергопостачанні в регіоні. Такі занепокоєння посилилися з будівництвом газопроводів «Північний потік – 2» та «Турецький потік», які розширяють спроможність Росії постачати природний газ до Європи [3]. Тому американський генерал Джеймс Л. Джонс, президент Jones Group International і колишній радник президента Обами з питань національної безпеки, заявив, що розвиток Ініціативи трьох морів має бути елементом не лише європейського розвитку, а й безпеки. Генерал Джонс наголосив на тому, що Росія використовує свою позицію як постачальника енергії для збільшення економічного впливу та посилення геополітичних цілей [2]. Чимало іноземних спостерігачів вважають, що розширення енергетичної інфраструктури, включаючи термінали скрапленого газу, необхідно відкриття нових маршрутів для альтернативних постачальників [3].

На другому саміті, який відбувся у Варшаві 6–7 липня 2017 р. було підтверджено прагнення країнами-учасницями зміцнення

ЄС, розвиток та інтеграція транспортних сполучень регіону в транс'європейську (TEN-T) мережу, а також реалізовувати цілі енергетичної політики ЄС. Президенти та офіційні представники дванадцяти держав-членів визначили основні принципи співпраці в межах ініціативи та ухвалили рішення про створення Бізнес-форуму трьох морів як платформи економічного співробітництва в регіоні [4].

Третій саміт відбувся в Бухаресті 17–18 вересня 2018 р., де країни-члени затвердили перелік пріоритетних проєктів взаємозв'язку в трьох ключових сферах – транспортній, енергетичній і цифровій. Саміт відвідали Президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер, міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас та міністр енергетики США Рік Перрі. У цей час було організована перша зустріч Бізнес-форуму. Також було підписано Лист про наміри створення інвестиційного фонду «Три моря» [5].

Іншою метою Ініціативи Тримор'я є стимулювання економічного розвитку та зменшення регіональних диспропорцій всередині ЄС. Згідно з даними ЄС, регіон «Тримор'я» залишається менш можливим економічно порівняно з рештою ЄС; Країни регіону разом охоплюють трохи менше 30% території ЄС і 22% його населення, але на них припадає 10% валового внутрішнього продукту ЄС (дані ЄС передували Brexit і, таким чином, включають Сполучене Королівство). Розриви інфраструктури вважаються фактором регіональних економічних диспропорцій. Згідно з даними ЄС, автомобільні та залізничні подорожі в регіоні займають у середньому приблизно в два-чотири рази довше, ніж аналогічні подорожі в решті країн ЄС [3]. Саме тому для реалізації потенціалу щорічно проводиться Саміт Трьох морів на президентському рівні, а також у лютому 2020 р. було започатковано інвестиційний фонд.

Інвестиційний фонд «Ініціатива трьох морів» є інвестиційним засобом для фінансування ключових інфраструктурних проєктів у регіоні трьох морів. Основна мета Фонду Трьох морів – інвестувати в транспортну, енергетичну та цифрову інфраструктуру на осі «Північ–Південь» у країнах трьох морів та компенсувати відмінності в розвитку окремих регіонів ЄС. Його роль полягає в доповненні та посиленні розгортання капіталу окремих країн Трьох морів та фінансових інструментів ЄС. Фонд є комерційною та ринковою ініціативою, яка надасть інвесторам диверсифіковані інвестиції та привабливий прибуток. Основними інвесторами стали Bank Gospodarstwa Krajowego (Польща) та EximBank (Румунія), чий сумарний внесок становить 560 млн євро [6].

Найбільш пріоритетні проекти Тримор'я включають Балтійсько-Адріатичний транспортний коридор, дороги Via Carpatia і Via Baltica, залізничне сполучення Rail Baltica і Amber Rail Freight Corridor, ініціативи місцевих органів влади, такі як Центральноєвропейський транспортний коридор, а також газ «Північ–Південь» Коридор [7].

В одному з таких проєктів залучена і Україна. «Вже зараз ми співпрацюємо в рамках будівництва транс'європейської магістралі Via Carpatia. Ми також обговорили амбітний для нас проєкт водного шляху E-40», – повідомив президент України [8].

У свою чергу президент Володимир Зеленський ще у 2019 р. зазначив, що Україна зацікавлена стати активним учасником регіональних проєктів та ініціатив Польської держави, наприклад таких, як «Тримор'я», яке охоплює країни між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями [8].

Натомість у Польщі пояснили, чому Україна не може приєднатися до «Ініціативи трьох морів». Про це заявив у Варшаві голова МЗС Польщі Яцек Чапутович; він додав, що членами цього об'єднання на сьогодні можуть бути лише члени ЄС [9].

У вересні 2021 р. прем'єр-міністр України вкотре наголосив, що наша країна готова стати частиною Ініціативи трьох морів. Глава українського уряду Денис Шмигаль наголосив на необхідності розвитку регіональних форм співпраці [10].

«Я запропонував найближчим часом провести зустріч глав урядів країн Люблінського трикутника, щоб вивести польсько-литовсько-українську співпрацю на новий рівень. Я підтверджую свою готовність до того, щоб Україна стала частиною Ініціативи трьох морів, яка сьогодні об'єднує лише країни ЄС. Учасники Ініціативи неодноразово наголошували на перспективі такої співпраці», – оцінив він [10].

Наприкінці березня 2022 р. в повідомленні Суспільного мовлення Латвії йдеться про заяву прийняття України до «Тримор'я». Латвія прийме важливий саміт «Ініціативи Тримор'я» в червні цього року. Це підвищує ймовірність того, що він може стати форумом для важливих заяв у цьому відношенні. Як йдеться в прийнятій за результатами саміту спільній заяві: «Кожна країна окремо, Європейський Союз і НАТО, мають моральний обов'язок підтримувати воюючу Україну. Тому ми рекомендуємо якнайшвидше розпочати процедури, які дозволять Україні стати країною-кандидатом, а потім і повноправним членом Європейського Союзу, коли він відповідає критеріям членства. І вже сьогодні ми пропонуємо

прийняти Україну до Ініціативи трьох морів. Ми підтримуємо таку ж європейську перспективу для Республіки Молдова та Грузії, які в минулому також зазнали російської агресії» [11].

Також слід зазначити, що 7 квітня 2022 р. «Посилення співробітництва з кібербезпеки в рамках Ініціативи трьох морів» збило представників уряду та бізнесу з регіону трьох морів, щоб обговорити ризики та можливості поточної цифрової трансформації, її виклики та вплив, який вона може мати на майбутнє кібербезпеки [12].

Російське вторгнення в Україну, сусідню державу Трьохморського регіону, та виклики, які воно несе для майбутнього розвитку, зробили безпеку ланцюга поставок однією з головних тем зустрічі. Пані Ільвес заявила, що ситуація в Україні є чітким індикатором для регіону Трьох морів того, що безпека ланцюга поставок є надзвичайно важливою. Потрібно переконатися, що це є пріоритетом як для уряду, так і для регулятора. Ця проблема також була визнана, поділяючись прикладами останніх успішних кібератак, які відбувалися через ланцюги поставок. Члени групи поділилися необхідністю чітких стандартів і вимог до виробництва технологій для забезпечення безпеки на основі підключення. «Кібербезпека завжди є питанням здорового глузду, а не лише політичного напрямку», – сказав пан Пукіс [12].

Виходячи з вище сказаного можна дійти висновку, що «Ініціатива трьох морів» досить прогресивний проєкт, який ґрунтується на тому, що в Європі доволі розвинене інфраструктурне сполучення та співпраця за лінією «Захід–Схід», тоді ж як сполучення та взаємодія між Півднем та Північчю бракує. Тримор'я позиціонує себе як альянс держав, що прагнуть поглибити в першу чергу інфраструктурну, економічну та цифрову взаємодію між державами півдня та півночі ЄС.

Таким чином, говорячи про участь України в «Ініціативі трьох морів», слід визнати, що наша держава вже співпрацює з одним із проєктів «Тримор'я» – *Via Carpatia*. Проте Україні потрібно буде врахувати декілька аспектів, щодо її безпекового характеру, також використання Інвестиційного фонду, який, на нашу думку, є недооціненим. Тому, вважаємо, Україні слід більше орієнтуватись на проєкти, в яких вже погоджено фінансування і підтримка партнерами.

Джерела та література:

1. Герасимчук С. «Українська призма». Тримор'я: Перспективна ініціатива чи блеф держав центрально-східної Європи? URL: <http://prismua.org.tilda.ws/threeseas>.
2. Visegrád Post. The Three Seas Initiative: Central and Eastern Europe takes charge of its own destiny. URL: <https://visegradpost.com/en/2016/08/28/the-three-seas-initiative-central-and-eastern-europe-takes-charge-of-its-own-destiny/>.
3. The Congressional Research Service. The Three Seas Initiative. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11547.pdf>.
4. The Three Seas Initiative. Warsaw Summit 2017. URL: <https://3seas.eu/about/past-summits/warsaw-summit-2017>.
5. The Three Seas Initiative. Bucharest Summit 2018. URL: <https://3seas.eu/about/past-summits/bucharest-summit-2018>.
6. The Three Seas Initiative. The Fund. URL: <https://3siif.eu/the-fund>.
7. Via Carpatia EGTC. From Warsaw to Bucharest – The Way Forward the Three Seas Initiative. URL: <https://www.viacarpatia.eu/novinka-8-jun-2018-15-09-50>.
8. Нестор Дим. Новинарня. Зеленський у Польщі: крім історії – санкції, кордони, енергетика, транспорт плюс Тримор'я. URL: <https://povynarnia.com/2019/08/31/zelenskiy-u-polshhi-krim-istoriyi-sanktsiyi-kordoni-energetika-transport-plyus-trimor-ya/>.
9. Європейська правда. У Польщі пояснили, чому Україна поки не може приєднатися до «Тримор'я» URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/10/3/7101513/>.
10. TVP World. We are ready to be part of Three Seas Initiative: Ukrainian PM. (09.09.2021). URL: <https://tvpworld.com/55786032/we-are-ready-to-be-part-of-three-seas-initiative-ukrainian-pm>.
11. Public broadcasting of Latvia. Admit Ukraine to Three Seas Initiative today, say European parliaments. (29.03.2022). URL: <https://eng.lsm.lv/article/politics/saeima/admit-ukraine-to-three-seas-initiative-today-say-european-parliaments.a450072/>.
12. The Three Seas Initiative. The Future of Cybersecurity and the Three Seas Initiative: Ultimately It All Boils Down to Trust. URL: <https://3seas.eu/media/news/the-future-of-cybersecurity-and-the-three-seas-initiative-ultimately-it-all-boils-down-to-trust>.

Ірина Пінчук

Національний університет «Острозька академія»

ЗАХІДНА САХАРА У ВІДНОСИНАХ КОРОЛІВСТВА МАРОККО ТА АЛЖИРУ

Боротьба за вплив над Західною Сахарою є основним тригером двох-сторонніх відносин між Марокко й Алжиром. Країни мають різні точки зору на конфлікт, що впливає на регіональну стабільність Магрибу. Держави мають довгу та складну історію відносин, тому довгий час стримуватися від прямого військового протистояння. За період пандемії Covid-19 ситуація в Західній Сахарі стала максимально напружена, що привело розірвання дипломатичних відносин з боку Алжиру. Також у статті визначено перспективи розвитку конфлікту в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Ключові слова: Західна Сахара, Марокко, Алжир, Фронт Полісарію.

Iryna Pinchuk

WESTERN SAHARA IN MOROCCO-ALGERIA RELATIONS

The struggle for influence over Western Sahara is a major trigger for bilateral relations between Morocco and Algeria. Countries have different views on the conflict, which affects the regional stability of the Maghreb. States have a long and complex history of relations. So they tried to avoid escalation to direct military confrontation. During the Covid-19 pandemic, the situation in Western Sahara became as tense as possible, leading to the severance of diplomatic relations from Algeria. Additionally, the prospects for the development of the conflict in the context of a full-scale Russian invasion of Ukraine have been determined.

Keywords: Western Sahara, Morocco, Algeria, the Polisario Front.

Актуальність дослідження полягає в тому, що відносини Королівства Марокко та Алжиру залишаються напруженими останні десятиліття через намагання обох держав отримати контроль над територією Західної Сахари. В останні роки конфлікт увійшов у новий етап протистояння, що загрожує повноцінною війною між країнами. Одним з чинників ескалації стала обіцянка президен-

та США Дональда Трампа про можливе визнання суверенітету Марокко над Західною Сахарою. Також вторгнення Росії в Україну відкрило для держав регіону нові можливості для досягнення зовнішньополітичних цілей, що робить тему цієї статті актуальною.

Метою статті є розгляд та аналіз факторів, що стали визначальними для ескалації ситуації в регіоні та встановлення перспектив розвитку конфлікту в умовах російсько-української війни.

Детальний огляд історії та особливостей конфлікту в Західній Сахарі дослідили американські вчені у галузі міжнародних відносин Стівен Зунес та Якоб Манді у роботі «Західна Сахара: війна, націоналізм та невирішення конфліктів». Робота Мерайке Петерс «Вплив ООН на конфлікт у Західній Сахарі» – це аналітика щодо роботи ООН над проблемою контролю території Західної Сахари, що охоплює хронологічні рамки від початку конфлікту з активним залученням ООН до сучасності. Проблема експлуатації ресурсів Західної Сахари описано в роботах експертів у питаннях Близького Сходу та Північної Африки Дамієна Кінгсбурі, Девіда Соренсона та Крістофера Грінвуда. Також від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну було зроблені публікації про нові перспективи розвитку вирішення конфлікту. Серед них варто відзначити роботи Томаса Хіла, Педро Каналеса та Стівена Зунес.

Західна Сахара – це територія на північному заході Африки, що межує з Марокко, Алжиром та Мавританією, а на заході омивається Атлантичним океаном.

Цей прибережний район Сахари був оголошений зоною впливу Іспанії у 1884 р. Королівство Марокко отримало незалежність у 1956 р. і теж заявило свої права на його територію. Західна Сахара до 1976 р., за часів режиму генерала Ф. Франко, залишалась частиною Іспанії. Ситуація змінилась після втручання ООН, яка вимагала деколонізації території та утримувала сусідні країни від збройного конфлікту. Зрештою Марокко та Мавританія підписала угоду про спільний контроль над Західною Сахарою. Такий поділ сфер впливу не влаштував керівництво Алжиру, який раніше підтримував створення «Народного фронту визволення Сегіет-ель-Хамра і Ріо-де-Оро», більш відомого як Фронт Полісаріо. Ця організація за підтримки Алжиру розпочала збройну боротьбу проти марокканських та мавританських військ. Мавританії не вдалося вести ефективну боротьбу проти Фронту, тому через декілька років країна визнала самопроголошену Сахарську Арабську Демократичну Республіку (далі – САДР). Важливу роль в цьому відіграла політична та збройна підтримка Алжиру, який на той час мав репутацію

флагмана національно-визвольного руху. Це забезпечило Фронту Полісарію зацікавленість збоку країн «третього світу» та Руху неприєднання. Загалом наприкінці 1970-х та початку 1980-х рр. САДР визнали кілька десятків країн Африки та Латинської Америки. Лідери біполярного світу США та СРСР утримувалися від конфронтації у «західно-сахарському конфлікті», але мали відповідні симпатії та співпрацювали з Марокко та Алжиром. Кордон між Рабатом та Алжиром був закритий у 1976, знову відкритий у 1988 та повторно заблокований у 1994 р. [3;7;8, 59].

У 1987 р. на території Західної Сахари була збудована Марокканська стіна, яка розділила частину країни, що підконтрольні уряду Марокко, з територіями Фронту Полісарію. Марокко керує західною частиною та має вихід до Атлантичного океану, зокрема у підпорядкуванні знаходиться найбільше місто – Ель-Аюн, де проживає більша частина населення регіону. Станом на 2021 р. Марокко продовжує контролювати більшість території Західної Сахари, включно з районами багатими на фосфорити, а марокканські переселенці витіснили сахаравітів від узбережжя і становлять до 80% населення. Однак міжнародна спільнота, зокрема ЄС та США, офіційного права Рабату на Західну Сахару не визнають [3].

Ключ до врегулювання багаторічного конфлікту лежить у відносинах Марокко й Алжиру, які ставляться одне до одного з недовірою. Це не виключає й найгіршого варіанту розвитку подій з огляду на посилену модернізацію і переозброєння армій двох країн.

Є декілька основних причин, чому Західна Сахара, пустельна та малозаселена територія, становить вагомий інтерес. По-перше, увага зосереджена на значних запасах фосфоритів, рибних багатствах та потенціалі для виробництва достатньої кількості відновлювальної енергії для живлення усього регіону Магрибу. По-друге, Алжир бажає отримати доступ до портів атлантичного узбережжя, щоб оминати Гібралтарську протоку для зменшення залежності від Марокко. Повноцінна незалежність САДР дасть Алжиру можливість брати участь у розробці запасів нафти на атлантичному шельфі, надавати фінансову та технічну допомогу та стати основним експортером до Західної Сахари [4].

Марокко здійснює економічну експансію для закріплення підтримки свого правління серед жителів Західної Сахари, що суттєво гальмує перемовини з Алжиром та Фронтом Полісарію. Для збільшення кількості марокканських переселенців та забезпечення робочих місць, країна розгорнула великі інфраструктурні проекти. Насамперед це порти у містах Ель-Аюн та Дахла, через які Марокко

імпортує нафтопродукти та газ з Іспанії та інших європейських країн. Енергетичний ресурс необхідний для підтримки промислової потужності. Варто виділити три цементні підприємства, два з яких контролюються німецькими компаніями. Найбільше дискусій викликає будівництво вітрових і сонячних електростанцій на підконтрольній Марокко території Західної Сахари. Великі іноземні компанії такі, як Siemens Gamesa, уклали великі контракти на електричну інфраструктуру. Реалізація цих проєктів потребує великих земельних площ, що є причиною примусового переселення сімей сахаравітів з власних домівок. Також вагомим інструментом просування марокканських інтересів є туристична індустрія. Західносахарське узбережжя – це популярне місце серед любителів кайтінгу та серфінгу. Популярні сервіси кайтінгу позначають «Дахла, Марокко» як пункт призначення. Сервіси послуг Airbnb, Booking та TripAdvisor також позначають місцезнаходження в Західній Сахарі як Марокко. Так відбувається «нормалізація» факту окупації території, попри офіційне невизнання суверенітет Рабату над Західною Сахарою у світі [9].

Активне використання ресурсів Західної Сахари марокканськими та європейськими компаніями викликало роздратування у представників Фронту Полісаріо. Це привело до припинення перемир'я у вересні 2020 р., що стало поворотним пунктом у розвитку мароккано-алжирських відносин.

Варто виділити ще декілька причин різкого погіршення відносин між країнами. Насамперед це посилення позицій Марокко в Африці. У 2017 р. країна повернулася до Африканського союзу після 33-річної перерви. Повернення Марокко позначило нову дипломатичну енергію та впевненість держави в регіональному лідерстві. У цей час зовнішня політика Алжиру зайшла в період застою через неспроможність президента Абдельазіза Бутефліки. Марокко активно використовувало застій алжирської дипломатії та параліч політичної системи для просування своїх інтересів. Король Мухамед VI бере активну участь у збільшенні економічної присутності своєї країни по всій Африці. З 2016 р. глава Марокко здійснив офіційні візити до десятка країн, розташованих на південь від Сахари, та уклав торгівельні угоди, які передбачають прямі іноземні інвестиції. Також це дозволило марокканським банкам, телефонним і страховим компаніям розширити свою діяльність за межі національних кордонів. Марокко вдалося залучитися підтримкою близько 20 арабських та африканських держав та переконати їх відкрити консульські установи на території Західної Сахари, що

свідчить про визнання претензій Марокко на суверенітет. Схожу стратегію країна використовує і за межами континенту, оскільки за останні роки Сальвадор, Барбадос та ще кілька країн Центральної Америки відмовились від підтримки САДР [2].

Цілком очевидно, що досягнення повного контролю над територією Західної Сахари – це головний чинник, що визначає орієнтири зовнішньої політики, як Марокко, так і Алжиру. У 2018 р. між державами спалахнула суперечка, що пов'язана з протистоянням Ірану та Саудівської Аравії на Близькому Сході. Алжир підтримує риторику Тегерана, а Марокко за посередництва США зайняло позицію Ер-Ряду. Марокко погодилось брати участь у Ісламській військовій контртерористичній коаліції, створеній Саудівською Аравією, а Алжир відкрито відмовився. У цьому контексті Марокко звинуватив Іран у фінансуванні озброєння для Фронту Полісаріо. У відповідь Алжир провів масштабні військові навчання, демонструючи отриману за допомогою Ірану зброю. Такий стан речей негативно впливає на безпеку Північної Африки та обмежує перспективи регіональної співпраці. Також Марокко та Алжир регулярно блокують регіональні ініціативи одне одного, особливо в регіоні Сахель [7; 9].

У 2019 р. в Алжирі відбулися вибори, після яких новообраний президент Абдельмаджид Теббун підтвердив позицію підтримки принципу самовизначення народів. Відновлення дипломатичної активності Алжиру та його наміри протистояти розширенню марокканської експансії привело до ескалації відносин [2].

24 серпня 2021 р. міністр закордонних справ Алжиру Рамдан Лаламра заявив про розрив дипломатичних відносин з Марокко. У своїй заяві очільник МЗС звинуватив Марокко в підтримці терористичної групи «Рух за самовизначення Кабілії», політичної організації, яка претендує на автономію регіону в Алжирі. Учасники Руху вважають себе представниками кабульської меншини, яка страждає від маргіналізації через намагання алжирської влади асимілювати арабську меншість до берберів. У 2021 р. діяльність «Руху за самовизначення Кабілії» спричинила масштабні лісові пожежі, в результаті чого в країні було знищено десятки тисяч гектарів лісу та загинуло 90 осіб.

Експерти оцінюють підтримку незалежності Кабілії марокканським урядом, як відповідь на підтримку Алжиром Фронту Полісаріо у Західній Сахарі. На це вказує той факт, що 16 червня 2021 р. на зустрічі Руху неприєднання марокканський посол закликав підтримати незалежність кабульського народу. Це відбулося

після заяви міністра закордонних справ Алжиру Рамтане Ламамра про підтримку права на самовизначення жителів регіону Сахари.

Також розрив дипломатичних відносин пов'язаний з тим, що раніше президент США Дональд Трамп пообіцяв схвалити суверенітет Марокко над Західною Сахарою у відповідь на нормалізацію відносин між Марокко та Ізраїлем. Стабілізація відносин між обома державами для Алжиру означала можливу військову підтримку Марокко збоку Ізраїлю, що створило б умови для воєнної ескалації конфлікту. Варто відзначити, що у листопаді 2021 р. Ізраїль та Марокко підписали угоду «Про основи співпраці в галузі безпеки, обміну розвідувальною інформацією та продажу зброї». Меморандум про взаєморозуміння між міністрами оборони був підписаний в рамках першого офіційного візиту міністра оборони Ізраїлю після нормалізації відносин [10].

Позитивним для національних інтересів Алжиру стало те, що країни ЄС офіційно не визнають претензій Марокко на Західну Сахару. На початку 2021 р. Іспанія прийняла на лікування лідера руху «Фронт Полісарію» Брахіма Галі. У відповідь Марокко послабило контроль на кордоні з іспанським ексклавом Сеута, в результаті чого тисячі африканських мігрантів перетнули кордон. До того ж Марокко відкликала свого посла з Берліну у травні 2021 р., також через конфлікт навколо Західної Сахари.

Алжир використав енергетичну сферу безпеки Європи для шантажу. 31 жовтня 2021 р. президент Алжиру А. Теббун видав наказ про припинення постачання газу в Іспанію через марокканський газопровід «Магриб-Європа». Таке рішення глава держави пояснив недружніми діями з боку Марокко. Таке рішення позбавило Марокко прибутку близько 200 млн. євро на рік. Алжир має енергетичні зобов'язання перед Іспанією щодо постачання газу, тому вирішив інвестувати в газопровід Медгаз, який сполучає країну з Європою. Зараз через нього реалізують 8 млрд кубометрів газу на рік, а в найближчій перспективі планується розширення до 10,5 млрд кубометрів на рік [4].

Наступною стадією конфлікту стало звинувачення Алжиру щодо вбивства трьох громадян у Мавританії з боку марокканських військових. Ситуацію ускладнило те, що інцидент відбувся в офіційне важливе свято в Алжирі – 67-му річницю алжирської революції [4].

З початком російського вторгнення до України Алжир отримав значні перспективи для посилення своїх позицій щодо визнання Західної Сахари. Насамперед потрібно виділити те, що Алжир входить до п'ятірки найбільших експортерів скрапленого газу до

Європи. Країна зможе збільшити поставки газу до Європи через газопроводи, що проходять через Італію та Іспанію. Алжир має значну історію співпраці з Росією та є третім найбільшим імпортером російської зброї. Теоретично держава має стратегічне положення, щоб заповнити прогалину в постачанні газу та задовольнити потреби Європи. Цілком вірогідно, що Алжир може спробувати досягти поступок з боку ЄС та США з низки питань, які країна вважає стратегічними, наприклад, проблему Західної Сахари [1,5].

Марокко вважається державою, яка традиційно підтримує США та ЄС у ключових військових та дипломатичних питаннях. У той же час Рабат прагне зберегти «позитивний нейтралітет» щодо Росії. Росія є одним з найбільших постачальників зброї та сировини до країни. У березні 2022 р. представник Марокко не брав участі в голосуванні щодо резолюції про вивід російських військ з України. Марокко намагається запобігти тому, щоб Росія твердо підтримувала алжирську ініціативу, спрямовану на відродження процесу ООН щодо вирішення конфлікту за допомогою референдуму про самовизначення сахаравітів. Також Рабат хоче утримати Москву від вето на її пропозицію про автономію Західної Сахари у складі Марокко. Глава Міністерства закордонних справ Марокко Насер Буріта заявив, що Рабат вимагає від європейців жесту, який би передбачав його вихід із «зони комфорту». Інакше Марокко буде й надалі дотримуватися політики «позитивного нейтралітету». Тут можна прослідкувати, що Марокко, як і Алжир, намагається використати поточну безпекову ситуацію для максимальної вигоди, зокрема отримати офіційне визнання права на Західну Сахару [3; 6].

Отже, відносини між Алжиром та Королівством Марокко вибудовуються в умовах боротьби за контроль над Західною Сахарою. Насамперед, це зумовлено боротьбою за її ресурси та вихід до Атлантичного океану. Посилення дипломатичної активності Марокко на міжнародній арені з метою залучитися підтримкою великих держав та зміна режиму в Алжирі підштовхнули країни до нового етапу ескалації, що загрожує перерости у повномасштабну війну. Російсько-українська війна створила нові умови та перспективи для розвитку конфлікту.

Джерела та література:

1. Algeria and Libya are unlikely to plug Europe's energy gap. URL: <https://theconversation.com/algeria-and-libya-are-unlikely-to-plug-europes-energy-gap-178791>.

2. Algeria-Morocco relations and their impact on the Maghrebi regional system. URL: https://www.iai.it/sites/default/files/menara_wp_20.pdf.

3. How the Western Sahara became the Key to North Africa. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/12/18/how-the-western-sahara-became-the-key-to-north-africa/>.

4. Morocco at the Crossroads: New Policies, Old Practices. URL: <https://www.iemed.org/publication/morocco-at-the-crossroads-new-policies-old-practices/>.

5. Question of Western Sahara: Report of the Secretary-General (A/76/388). URL: <https://reliefweb.int/report/western-sahara/question-western-sahara-report-secretary-general-a76388-enar>.

6. Ukraine war puts new focus on conflict in Western Sahara. URL: <https://www.usip.org/publications/2022/04/ukraine-war-puts-new-focus-conflict-western-sahara>.

7. UN resolution for Western Sahara 2021. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2602.pdf.

8. Zunes S., Mundy J. Western Sahara: War, Nationalism and Conflict Irresolution. Syracuse University Press, 2020. 360 p.

9. Western Sahara Resource Watch. URL: <https://wsrw.org/en/the-resource-curse>.

10. Why Algeria cut diplomatic ties with Morocco: and implications for future. URL: <https://theconversation.com/why-algeria-cut-diplomatic-ties-with-morocco-and-implications-for-the-future-167313>.

Ірина Галушко

Національний університет «Острозька академія»

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР ДРУГОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на формування зовнішньополітичного курсу КНР. Розглянуто механізм прийняття зовнішньополітичних рішень, а також ключові концептуальні положення зовнішньої політики Китаю. Охарактеризовано ключові методи і засоби зовнішньої політики КНР, і виділено роль, яку Пекін бере на себе на міжнародній арені. Важливою частиною статті є зображення того, як Китай бачить себе на міжнародній арені і як бачать його інші країни.

Ключові слова: КНР, Сі Цзінпін, зовнішньополітичний курс, ініціатива «Один пояс, один шлях», Комуністична партія Китаю, «дипломатія Сі Цзінпіна», «дві цілі століття», спільнота єдиної долі людства.

Iryna Halushko

FOREIGN POLICY OF THE PRC IN THE SECOND DECADE OF THE 21ST CENTURY

The article on subjective and objective factors influencing the formation of China's foreign policy. The mechanism of foreign policy decision-making is considered, as well as the key conceptual provisions of foreign policy. The main methods and means of China's foreign policy are described, as well as some of the roles that China assumes in the international arena. An important part of the article is considering of how China sees itself in the world and how other countries see it.

Key words: China, Xi Jinping, foreign policy, The Belt and Road Initiative, Chinese Communist Party, "diplomacy of Xi Jinping", The Two Centenaries, Community of Common Destiny.

Актуальність дослідження визначається тим, що всього за декілька десятиліть КНР з ізольованої держави, яка стояла осторонь міжнародної спільноти, перетворилася на одну із найбільших світових сил на міжнародній арені. Тема є актуальною, оскільки

висвітливши деякі зовнішньополітичні концепції та проаналізувавши суб'єктивні і об'єктивні фактори, які впливають на зовнішню політику, визначивши причини тих чи інших зовнішньополітичних рішень, можна зрозуміти мотиви та поведінку, а також спрогнозувати можливі наступні дії КНР на міжнародній арені.

Метою дослідження є аналіз особливостей зовнішньополітичного курсу КНР, а також чинників, які вплинули на його формування.

Дослідження охоплює 2013–2021 рр., що пов'язано із вступом на посаду Голови КНР Сі Цзіньпіна і змінами в його підході до бачення зовнішньої політики Китаю.

Якщо говорити про комплексний аналіз зовнішньої політики Китаю за каденції Сі Цзіньпіна у вітчизняній науковій діяльності, то слід зазначити, що немає єдиної праці, яка б повністю висвітлювала питання. Проте, варто сказати, що тема широко поширена в працях іноземних дослідників, в першу чергу американських. У першу чергу слід виділити працю Семюеля Кіма «Китай і світ: зовнішня політика Китаю стикається з новим тисячоліттям», в якій розглядається нова роль КНР на міжнародній арені, акцентується увага на основних викликах для китайської зовнішньої політики, а також розглядається трансформація взаємовідносин Китаю із зовнішнім світом.

Велику кількість інформації можна отримати і від китайських дослідників, однак варто враховувати той факт, що ці праці в більшості випадків значним чином прокитайські. Досить інформативною є праця Ху Тянь Буна «Зовнішня політика Китаю за правління Сі». У цьому дослідженні увага акцентується на тому, як змінилася зовнішня політика КНР з приходом до влади Сі Цзіньпіна.

Також варто взяти до уваги дослідження Лі Сюе «Китайський механізм прийняття зовнішньополітичних рішень і стратегія «Поясу і шляху». У цій праці увага зосереджується на тому, як відбувається затвердження рішень, що стосуються зовнішньої політики, а також розповідається про особливості ініціативи «Поясу і шляху».

Після зміни у 2012 р. вищого партійного керівництва в Китаї активізувався пошук нової моделі взаємовідносин із зовнішнім світом. У ці роки утвердився такий термін як «дипломатія Сі Цзіньпіна», під яким розуміється трансформація зовнішньої політики КНР в сторону більшої проактивності та її поступовий відхід від завіту Ден Сяопіна «приховувати свої можливості і триматися в тіні». Слід сказати, що кінець правління Ден Сяопіна від інавгурації Сі Цзіньпіна на посаду президента у 2013 р. відділяє близько двадцяти років. На той час Китай уже став другою економікою

світу і мав велику вагу в багатьох міжнародних організаціях. Варто зауважити, що Китай зміг досягнути такого результату живучи за сентенцією «мирного розвитку», тобто досягнення могутності, фактично не виділяючись [12]. Прихід Сі до влади змінив це. Тепер, коли Китай став головним гравцем і налагодив зв'язки з багатьма країнами, у Сі Цзіньпіна немає причин боятися конфронтації з іншими державами, що дозволяє йому досягати своїх цілей з більшою рішучістю, ніж його попередники [10]. Тобто, в цей період, Китай фактично повернув впевненість у собі.

Відзначаючи чинники, які впливають на зовнішню політику Китаю, в пергу чергу, варто розглянути ряд внутрішніх об'єктивних чинників, що впливають на формування зовнішньої політики КНР. Ця країна розташована в Східній Азії та є найбільшою у світі чисельністю населення, а також четвертою за розміром території. Всього прикордонними для Китаю вважаються 14 країн: на півдні країна межує з В'єтнамом, М'янмою, Лаосом, Бутаном, Непалом та Індією; на півночі – Росією та Монголією; на заході – Пакистаном, Афганістаном, Казахстаном, Таджикистаном, Киргизстаном; на сході з КНДР. Східне та Південно-Східне узбережжя КНР омивається водами Бохайської затоки (Західнокорейської), Жовтого, Східно-Китайського та Південно-Китайського морів. Тобто, спільний кордон з багатьма державами впливає на зовнішню політику держави, в першу чергу на необхідність налагодження дружніх відносин із сусідами.

На зовнішню політику держави істотно впливають внутрішні суб'єктивні фактори: кількість населення, природний приріст, етнічну картину населення, а також індекс людського розвитку.

За даними сьомого загальнонаціонального перепису, проведеного в Китаї наприкінці 2021 р., населення країни становить приблизно 1,44 млрд осіб [3]. За цим показником Китай посідає перше місце в світі. Щорічний приріст населення в середньому становить 0,53%. Незважаючи на те, що зараз цей показник додатний, спостерігається тенденція до його зниження.

Середня тривалість життя в країні за даними ВООЗ 77,4 роки (50-е місце в світі). Середній вік населення Китаю становить 38,8 років (56 місце в світі) [4].

Китай – це країна з однорідним етнічним населенням. Китайці складають приблизно 91% населення.

Індекс людського розвитку складає 0,761 (85 місце в світі), тобто це свідчить про те, що Китай має значний людський потенціал, в тому числі й науково-технічний [1].

Згідно Конституції 1982 р., КНР – це соціалістична держава демократичної диктатури народу. Країною керує робітничий клас через КПК (Комуністична партія Китаю) [2].

Вищим органом державної влади є Всекитайські збори народних представників – однопалатний парламент. Виконавчий комітет Центрального Комітету, який називається Постійним комітетом Політбюро, є остаточним органом ухвалення рішень з вирішальних питань зовнішньої політики [14]. Він також має справу з надзвичайними ситуаціями або міжнародними кризами, такими як прикордонні сутички або міжнародні інциденти. Окрім цього, для прийняття зовнішньополітичних рішень, у Китаї практикується створення спеціальних комітетів, які створюють як дорадчі органи для лідерства із будь-яких питань [13].

Однак, варто зазначити, що ключова роль у формуванні зовнішньополітичного курсу країни відводиться Голові КНР, Генеральному секретарю КПК Сі Цзіньпіну. Основу зовнішньої політики сучасного Китаю складають висунуті чинним Головою КНР Сі Цзіньпінем на XVIII і XIX з'їздах КПК ідеї, які за результатами останнього з'їзду були внесені до Конституції КНР і Статуту партії нарівні з теоретичними положеннями Ден Сяопіна і Мао Цзедуна. Ця обставина є надзвичайно важливою, так як діючий голова КНР хоче стати в одному ряді за масштабами своєї політики з великими лідерами та реформаторами минулого, веде країну до «двох цілей століття»: до завершення «всестороннього будівництва суспільства середньої заможності» у 2021 р. і до створення сучасної модернізованої держави до 2049 р.

Загалом зовнішньополітичні ідеї Сі Цзіньпіна зводяться до наступних концептуальних положень:

1. Необхідно втілювати в життя курс на створення спільноти єдиної долі людства на основі принципів «тривалого миру», «загальної безпеки», «спільного процвітання», «відкритості та інклюзивності».

2. 10 аспектів «зовнішньополітичних ідей соціалізму з китайською специфікою нової епохи», а саме: керівна роль КПК, ідея великого відродження китайської нації («китайська мрія» і реалізація «двох цілей століття»), дипломатія великої держави з китайською специфікою, принцип неупередженості і справедливості при реформі системи глобального управління, просування Ініціативи «Один пояс, один шлях» як матеріального вираження спільноти єдиної долі людства на основі мирного розвитку, а також створення глобальних партнерських відносин із сусідніми країнами [2].

3. Ефективне державне управління спирається на якісний аналіз міжнародної ситуації і її динаміки в цілях зміцнення стратегічного мислення і нарощування можливості створювати стратегію, а також координувати «дві великих ситуації», тобто внутрішню і зовнішню політику, оскільки нова епоха сприятлива для Китаю загалом, але обіцяє йому велику кількість викликів. В рамках ЦК КПК була створена Рада державної безпеки, яка відповідає за розробку і реалізацію стратегії комплексної безпеки держави.

4. Процвітати можуть лише ті держави, які ідуть в ногу із часом, вміло адаптуються під контекст і вимоги епохи, переслідуючи при цьому мирний шлях розвитку [2]. Країни, які агресивно ведуть зовнішню політику і прагнуть до гегемонії, не можуть досягти своїх цілей і їх чекає неминуча поразка. В своїй книзі «Про державне управління» Сі Цзіньпін продовжив цю тезу, підкресливши, що миролюбність не означає політичну слабкість, а навпаки, розвивається в концепцію «створення міжнародних відносин нового типу, серцевиною яких є співпраця і взаємний вииграш, а не конфронтація.

5. Китайська нація історично прагнула до того, щоб світ розвивався в гармонії, для чого використовується алегоричне порівняння з Піднебесною. Це показує цивілізаційну винятковість й унікальність Китаю, як і його претензію на головну роль в реформі глобального управління [16].

6. Китай відходить від стратеми «приховувати свої можливості і триматися в тіні» і має намір діяти, керуючись «дипломатією великої держави з китайською специфікою», що означає посилення участі Китаю в глобальному управлінні, за рахунок поєднання ринкових і державних елементів [5].

7. Для посилення своєї участі в глобальному управлінні Китай може стати гарантом інклюзивного розвитку країн в умовах, коли спостерігається явище дивергенції. (Повернення до ідеї Мао Цзедуна про три світи і Китаю як лідера світу, що розвивається – так звана немарксистська риторика в контексті світ-системної теорії Валлерстайна).

8. Розробляється політика суміжної дипломатії Китаю, ціллю якої є створити сприятливе оточення для розвитку Китаю за рахунок надання нових можливостей для сусідів, забезпечуючи «спільний розвиток», дотримуючись «правильного погляду на борг і вигоду» [2]. Ця теза доповнюється заявами міністра закордонних справ Китаю Ван І про створення глобальної мережі партнерств, глобальної мережі стратегічної комунікації, мережі регіонального співробітництва і мережі глобального управління.

Проаналізувавши основні концептуальні положення зовнішньої політики, можна виділити такі методи та засоби, якими послуговується КНР для досягнення зовнішньополітичних цілей:

- Інформаційна дипломатія (присутність китайських ЗМІ за кордоном);
- Культурна дипломатія (Інститути Конфуція та культурні заходи);
- Економічна дипломатія (інвестиції, гранти, економічно-фінансові ініціативи);
- Історична дипломатія;
- Периферійна дипломатія (підтримка, щирість і благодійність по відношенню до країн периферії);
- Численна китайська діаспора за кордоном.

У період пандемії Китай проводить обережну і зважену політику, важливою особливістю якої стало активне, цілеспрямоване і наступальне використання керівництвом країни фактору боротьби з коронавірусом як всередині КНР, так і за його межами в інтересах реалізації стратегічних цілей розвитку. Основні напрямки китайської зовнішньополітичної активності залишилися без змін, однак при цьому політика Китаю на міжнародній арені все в більшій мірі набуває глобального характеру. Протягом 2020 р. основні зовнішньополітичні зусилля Пекіну були сконцентровані на США, ЄС, країнах АТР і Росії [9].

Незважаючи на те, що США прямо звинуватили Китай в поширенні пандемії коронавірусу, однак така антикитайська пропагандистська компанія не знайшла широкої підтримки в світі (репутація США впала навіть серед союзників і партнерів через неефективну політику щодо пандемії, на фоні порівняних успіхів КНР в цій сфері).

У зв'язку з різким загостренням відносин із США, Китай почав приділяти особливу увагу розвитку зв'язків із ЄС. Варто зауважити, що підвищена дипломатична активність КНР в ЄС була направлена не стільки на активізацію відносин з об'єднанням загалом, скільки на зміцнення двосторонніх відносин з його окремими членами (Німеччина, Франція, Італія).

Ще один важливим напрямком активної зовнішньої політики Китаю в період пандемії залишався АТР, традиційно пріоритетний вектор інтересів Пекіну. В умовах ескалації протистояння із США значення цього регіону для КНР зростає. Особлива увага в китайській політиці приділяється країнам Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) як учасникам найбільш успішного інтеграційного об'єднання регіону [9].

Щодо Росії, Китай продовжив реалізацію в рамках «всеосяжного партнерства і стратегічної взаємодії». Як Росія, так і Китай впевнені в тому, що спільна боротьба з пандемією відкриває нові можливості для подальшого розвитку, вдосконалення і поглиблення відносин між двома країнами в різних областях.

Загалом в умовах пандемії КНР проявила себе як глобальна відповідальна держава, яка доповнила і зміцнила ідею побудови «спільноти єдиної долі людства» ідеєю про формування «спільноти охорони здоров'я людства» на основі зміцнення міжнародного співробітництва в цій області.

Дії Китаю на міжнародному рівні за правління як Мао Цзедун та Ден Сяопіна, так і Сі Цзіньпіна були відзначені двома амбіціями: повернути втрачені території і стати великою міжнародною силою. Країна зберігала свою єдину територію з 211 р. до н. е. до приходу колоніальних держав у XIX ст. Крім того, їхня демографія була настільки великою, що загарбникам (наприклад, монголам) доводилося пристосовуватися до китайських культурних і політичних традицій, щоб контролювати населення. Таким чином Китай зберігав свою цілісність і гідність практично недоторканими протягом двох тисячоліть.

За цей час у Китаї виникло сильне відчуття культурної та політичної переваги, що змусило країну вважати себе центральною віссю світу. Великі китайські мислителі, такі як Конфуцій або Мен-цзи, культивували ідею про те, що їхні імператори мали божественний мандат керувати «усім під небом», під чим розумівся світ загалом. Таким чином, імперський Китай мав ієрархічну концепцію міжнародних відносин, згідно з якою інші нації повинні віддавати данину Китаю та його імператору [8].

Нарешті, Сі Цзіньпін вийшов на фінішну пряму до повернення собі найвищого положення в міжнародній ієрархії. З одного боку, Китай вирішив очолити технологічну гонку зі своїм планом Made in China 2025 р., він уже лідирує в розробці 5G або штучного інтелекту та досягає значного прогресу в освоєнні космосу [7]. Сі прагне об'єднати решту світу в різноманітних проектах під керівництвом Китаю. У разі успіху Сі стане уособленням класичного образу імператора, якому вдається керувати «усім під небом».

Зараз Китай – держава номер один, яка дуже швидко піднімається. Китай – найбільший торговельний партнер багатьох країн. Окрім того, Китай – це найбільш значуща держава, яка відкинула, здавалося б, неминуче – демократизацію [15]. Якщо говорити про глобальне лідерство КНР поки ще рано, то незаперечним є той факт, що

Китай вже давно став регіональним лідером. Вплив Китаю в регіоні і в світі поступово зростає.

Таким чином, для Китаю можна виділити такі міжнародні ролі:

- фабрика світу;
- донор економічної допомоги;
- противага США;
- творець ініціатив;
- соціалізм, який вдався;
- держава, що вміє адаптуватися.

Наполеон колись сказав, що «Китай – це сплячий гігант. Дайте йому спати, бо, прокинувшись, він зрушить світ». Аналізуючи, зовнішню політику Китаю, не можна не погодитися із цією тезою. На сьогодні Китай вже «прокинувся» і активізувався в спробах перелаштувати світ на свій лад. Однак у цьому контексті слід сказати, що політика Китаю не агресивна. Навпаки, частіше за все Китай діє тихо, не роблячи жорстких заяв щодо тієї чи іншої ситуації. І, варто сказати, що такий підхід має свої плюси: говорячи про різні глобальні ідеї спільного світу, які ніхто не сприймає за чисту монету, Китай виривався у світові лідери і з кожним роком посідає все вагомішу роль на міжнародній арені.

Джерел та література:

1. Индекс человеческого развития по странам. URL: <https://theworldonly.org/indeks-chelovecheskogo-razvitiya-po-stranam/>.
2. Конституция КНР (в редакции 2018 года). URL: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian/.
3. Население Китая. URL: <https://countrymeters.info/ru/China>.
4. Перепись населения Китая в 2021 году: 5 выводов для иностранных инвесторов. URL: <https://www.china-briefing.com/news/perepis%D1%8C-naseleniya-kitaya-v-2021-godu-5-vyvodov-dlya-inostrannyh-investoro/>.
5. Полный текст доклада, с которым выступил Си Цзиньпин на 19-м съезде КПК / [Электронный ресурс]. – URL: http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726299.htm.
6. Alberto Ballesteros. Política exterior china, o cómo convertirse en una gran potencia. URL: <https://elordenmundial.com/politica-exterior-china/>.
7. China's Foreign Policy Objectives. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg850af.12?seq=1>.
8. Chinese Foreign Policy in a Rapidly Changing World: An Introduction. URL: https://www.worldscientific.com/doi/epdf/10.1142/9789811200786_001.
9. Coronavirus and China's global image. URL: <https://www.csmonitor.com/World/2020/0221/Coronavirus-and-China-s-global-image>.

10. Hoo Tiang Boon. Chinese foreign policy under Xi. URL: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/ChineseForeignPolicyUnderXi.pdf.

11. Kerry Brown. The Critical Transition: China's Priorities for 2021. URL: http://www.iberchina.org/files/2017/china_2021_chatham.pdf.

12. La política exterior de Xi Jinping tras el 19º Congreso: China quiere un papel central en la escena global. URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/la-politica-exterior-de-xi-jinping-tras-el-19o-congreso-china-quiere-un-papel-central-en-la-escena-global/>.

13. Li Xue. China's foreign policy decision-making mechanism and "One Belt One Road" Strategy. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/24761028.2016.11869095>

14. Linda Jakobson, Ryan Manuel. How are foreign policy decisions made in China? URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/app5.121>.

15. Samuel S. Kim. China and the world: Chinese foreign policy faces the new millennium. URL: <https://www.routledge.com/China-And-The-World-Chinese-Foreign-Policy-Faces-The-New-Millennium/Kim/p/book/9780813334141>.

16. The 3 Pillars of Chinese Foreign Policy: The State, the Party, the People. URL: <https://thediplomat.com/2021/02/the-3-pillars-of-chinese-foreign-policy-the-state-the-party-the-people/>.

Яна Полянська

Хмельницький національний університет

«СОЮЗНА ДЕРЖАВА РОСІЇ І БІЛОРУСІ»: ІНТЕГРАЦІЯ ЧИ ВТРАТА СУВЕРЕНІТЕТУ?

Стаття присвячена огляду основних важливих подій інтеграції Російської Федерації та Білорусії. Об'єктом розгляду є відносини Росії та Білорусії на сучасному етапі. У статті було описано причини та передумови тісних відносин між країнами, поглиблені інтеграційні процеси та зовнішня політика.

Ключові слова: Російська Федерація, Білорусь, інтеграція, міграція, «Союзна держава», Путін, Лукашенко.

Yana Polyanska

"UNION STATE OF RUSSIA AND BELARUS": INTEGRATION OR LOSS OF SOVEREIGNTY

The article is devoted to an overview of the main important events in the integration of the Russian Federation and Belarus. The object of consideration is the relations between Russia and Belarus at the present stage. The article described the reasons and preconditions for close relations between the countries, in-depth integration processes and foreign policy.

Key words: Russian Federation, Belarus, integration, migration, «Union State», Putin, Lukashenko.

Інтеграція в Росії планувалась ще з 1990-х років, оскільки як і Росія, так і Білорусь хотіли повернути Радянський Союз, хоча остання і в менших масштабах. Це питання не втратило своєї актуальності і зараз, оскільки вже було підписано договір щодо інтеграції так звані «28 дорожніх карт» або 28 положень, які пришвидшують інтеграцію Білорусі з Російською Федерацією. Окрім цього гостро стоїть питання щодо «міграційної кризи» на польсько-білоруському кордоні.

Зараз дуже актуальним лишається питання, чи об'єднаються все-таки Білорусь та Росія в одну Союзну державу, чи буде вона

утворюватися на рівноправній основі, як вони врегулюють усі суперечки, а головне, що про це думають пересічні білоруси та росіяни [7].

Мета статті полягає в аналізі поточних відносин та перспектив поглибленої інтеграції Республіки Білорусь та Російської Федерації станом на кінець 2021 р.

Дана тема була і є предметом зацікавлення білоруських, російських, українських дослідників. Так само до проблеми виявляють інтерес зарубіжні вчені. Серед українських дослідників свою увагу білорусько-російським відносинам у довоєнний період присвятили С. Надтока, Ю. Панченко, Т. Попович та цілий ряд інших політологів.

Взаємодії між двома країнами дуже активні. Незважаючи на різні тертя і складності, російсько-білоруські відносини мали характер союзного співробітництва. У грудні 1999 р. з'явився Договір про формування Союзної держави Росії і Білорусії. Але вже протягом 90-х ХХ ст. були сформовані союзницькі зв'язки між двома країнами. На кінець 2021 р. було укладено понад 160 різних договорів і угод двостороннього характеру. Крім них, існують і багатосторонні угоди в рамках ОДКБ, СНД, ЄАЕС [6].

Розвиток союзних стосунків із Російською Федерацією був і залишається пріоритетним напрямком білоруської зовнішньої політики. Білорусія, унікальний, єдиний у своєму роді стратегічний союзник Росії. Можна говорити про особливий характер стосунків між двома державами, що помітно контрастують з іншими інтеграційними починаннями на пострадянському просторі [5]. Між представниками влади двох країн продовжуються активні двосторонні контакти, які підтверджують зацікавленість сторін у врегулюванні спірних питань та налагодження тісного партнерства. Стратегічний характер відносин між Москвою і Мінськом обумовлений геополітичним становищем Республіки Білорусь, а також сформованими з часів Радянського Союзу партнерськими відносинами. Білорусія знаходиться між Росією і ЄС, і з цієї причини важлива і для нашої країни, і для Заходу [6].

Олександр Лукашенко, починаючи свою багаторічну президентську каденцію в далекому 1994-му р. використовував цю тему для отримання економічних та політичних преференцій від Кремля, ніколи до останнього по-справжньому не завершуючи наміри Білорусі до тісної інтеграції з Росією підписанням конкретних договорів та документів. Втім, саме в 2021 р. ситуація склалася не на користь самопроголошеного президента Білорусі – і він таки капітулював

перед експансіоністськими намірами Росії та її керівництва. Росія ж використовувала Білорусь більше як геополітичного та стратегічного союзника, давно сформувавши та протестувавши на білоруському народові тезу про «братання» із росіянами [4].

Росія завжди намагалася протидіяти спробам Європи поширити свій вплив на схід. Втрата відносин з Білоруссю і перехід його під юрисдикцію ЄС для Росії вкрай не вигідні. Це послабило б вплив Москви на заході Євразійського материка і підвищило б ризик розширення НАТО, як гадають в Кремлі, в східному напрямку.

Для Білорусії погіршення відносин з Росією означало б зниження політичного захисту режиму Лукашенка і сприяло б його зміні. Економіка країни також зазнала б серйозних втрат. Це пов'язано з нестачею в Білорусії природних ресурсів, які вона змушена закуповувати у Росії. Значним є і експорт білоруської продукції в Російську Федерацію. Розрив відносин з Росією привів би до торгового колапсу, оскільки перенаправити продукцію в країни ЄС буде непросто. Зокрема, через більш високі екологічні стандарти і вимоги до якості продукції в ЄС. У результаті, це призвело б до зростання зовнішньої заборгованості і підвищення ризику дефолту, а також до зниження рівня життя в країні.

Відносини між Росією і Білоруссю завжди були тісними, але ніколи не були ідеальними. Вони то поліпшувалися, то погіршувалися. Багато в чому це було пов'язано з розбіжністю поглядів лідерів цих країн з питань, важливим для двостороннього співробітництва. Особисті відносини Лукашенко і Бориса Єльцина були досить теплими. Саме на 1990-ті рр. припав розквіт російсько-білоруських відносин. Фінансові вливання в економіку Білорусії з боку Росії тоді були дуже великими, що лягало важким тягарем на і без того мізерний російський бюджет. З приходом до влади Володимира Путіна російсько-білоруські відносини стали прохолодніші та прагматичні. При цьому Путін був прихильником об'єднання Росії і Білорусі в одну Союзну державу, при якому Лукашенко приділялася дуже скромна роль представника президента Росії в Білоруському федеральному окрузі. Така ідея президента Білорусії не влаштувала, а тому Союзної держави так і не утворилося. Від уведення єдиної валюти Лукашенко також відмовився. Відносини по нафті і газу теж були вельми натягнутими [6].

Проте, на 2021 р. розпочалися активні дії щодо інтеграції та побудови Союзної держави, зокрема, сторони затвердили нову військову доктрину і міграційну концепцію.

Про 28 союзних програм, які Путін і Лукашенко підписали на засіданні Вищої державної ради Союзної держави 4 листопада, раніше повідомляли лише загально, про подробиці їхньої реалізації невідомо. Програми були погоджені Путіним і Лукашенком на зустрічі, яка відбулася у вересні того ж 2021 р. в Москві. У декреті «Про основні напрями реалізації положень Договору про створення Союзної держави на 2021–2023 роки» йдеться про інтеграцію валютних систем двох країн, створення спільного платіжного простору і нові принципи оподаткування, схвалено концепцію міграційної політики Союзної держави і прийнято оновлену військову доктрину.

Планувалося, що для російських і білоруських літаків встановлять рівні тарифи на послуги аеропортів і аеронавігації, буде скасовано телефонний роумінг між країнами, а до кінця 2021 р. буде укладено угоду про єдині правила у сфері захисту прав споживачів. На підставі затвердженої військової доктрини Росія та Білорусь посилять регіональне угруповання військ. Як заявив під час засідання держсекретар Союзної держави Дмитро Мезенцев, ухвалення цього документа обумовлене зміною військово-політичної обстановки в регіоні, виникненням нових викликів і загроз для двох країн. Спільний кордон у такій ситуації вже неминучий. Лукашенко в конфлікті з ЄС через потік нелегальних мігрантів, який призвів до посилення європейських кордонів, неодноразово попереджав Захід, що зазіхання на Білорусь – це те саме, що зазіхання на Росію [1].

Сьогодні Білорусь є країною з обмеженим міжнародним суверенітетом, а вся її економіка будується на підтримці Москви. У Союзній державі Москва розглядає Білорусь як дотаційний регіон, а в довгостроковій перспективі Путін робить ставку на прив'язку Білорусі до Росії за допомогою економічної кооперації. Варто згадати, що Москва роками субсидювала білоруську економіку, зокрема через експорт неочищеної нафти у Білорусь за низькими цінами, яку після переробки перепродавали далі на західний ринок з суттєвою доданою вартістю. Загальна сума російської допомоги Білорусі становила 1,5 млрд. доларів на рік. Здебільшого вона надавалася у формі кредитів, але Лукашенко вже веде мову і про можливе отримання військової допомоги. Росія завжди була неабияк зацікавлена в розвитку військових відносин з Білоруссю, щоб ще більше інтегрувати білоруську армію та зробити її частиною російської системи оборони. В останні роки таке військове співробітництво лише посилювалося. Аналітики прогнозують, що Кремль розраховує на подальший розвиток такої співпраці, а саме на те, що згодом спільні навчально-бойові центри будуть переформатовані в повноцінну військову

базу. Про створення в Білорусі спільного з Росією навчально-бойового центру підготовки для Військово-повітряних сил і військ протиповітряної оборони стало відомо на початку березня 2021 р. Такі спільні центри стають фактором подальшого розширення російської військової присутності в Білорусі. До того ж, Росія вже позначила той формат співпраці, який буде прийнятний для неї – створення єдиної військової організації так званої «Союзної держави», що передбачатиме підпорядкування і пряме управління РФ [7].

Складні відносини Лукашенко з США і країнами ЄС не залишають йому великої свободи вибору. Він це, звичайно, розуміє і тому робить поступки російській стороні. Росія також йде на поступки Білорусі. Такі відносини не можна назвати дружніми, але вони цілком надійні, так як конфлікти Білорусії і Заходу будуть зберігатися аж до відходу Лукашенко у відставку [6].

Які ж загрози несе в собі повноцінне об'єднання двох держав у новий союз для України?

1. Військова загроза.

Перш за все – Росія отримала доступ до військових баз Білорусі й зможе вільно використовувати їх для власних ворожих цілей, погрожуючи не лише Україні, але й західним державам – Польщі, Литві, Латвії, Естонії. Керівництво двох держав не приховують свого ворожого ставлення як до країн Заходу, так і до України в публічній площині. А активізація білоруських прикордонників у 2021 р. свідчить про те, що з боку Мінська штучна істерія стосовно загроз з боку України лише поглиблюватиметься. Вочевидь, Україна отримала чергову загрозу національній безпеці і має діяти відповідно. Враховуючи те, що формат перемовин із повернення Донбасу, який тривав у Мінську, що донедавна позиціонував себе як «нейтральний майданчик», більше не працював. І після визначення нового формату для переговорів, тиск з боку Мінська та Москви в напрямку кордону із Україною лише посилиться.

2. Економічна загроза.

Що стосується економічних чинників – то в даному напрямку також існує низка загроз, які Мінськ може використовувати як тиск на українську владу. Передусім, йдеться про енергетичний сектор – продаж нафтопродуктів та постачання скрапленого газу. Білорусь наразі є одним із регіональних лідерів із переробки нафти, й українські АЗС суттєво залежні від постачань бензину та скрапленого газу з боку північного сусіда. Тож створення штучних криз та дефіцитів – боляче вдарятиме по ціні на бензин та газ. Однозначно з

боку Білорусі та Росії даний економічний фактор буде додатковою можливістю впливати на національну безпеку України.

3. Геополітична загроза.

Поступове поглинання Росією Білорусі – є ще однією стратегічною перемогою режиму Володимира Путіна в геополітичному вимірі. Вже протягом тривалого часу відзначають політологи, що створення нового Союзнаї Держави та наддержавних органів – можливість для Володимира Путіна легально зберегти та ще й посилити свій політичний вплив вже після закінчення своєї президентської каденції глави РФ. Інтеграція із Білоруссю – це активізація усіх можливих і навіть найбільш неймовірних планів Кремля із захоплення України у свою орбіту інтересів [4].

О. Лукашенко вже пішов на створення штучної міграційної кризи. З першого погляду це загострення виглядало для нього нелогічним. Адже наразі Лукашенку потрібне хоч якимось примиренням в суспільстві після драматичних подій минулого року та міжнародної ізоляції. Йому треба якимось налагодити зв'язки з Заходом, проте він не знає іншої мови, крім мови ультиматумів. Він думав, що Європа слабка, якщо він натисне – вона поступиться, будуть скасовані санкції, з ним почнуть розмовляти та визнавати легітимним президентом. Усі ці події, пов'язані як з міграційною кризою, так і з посадженням у Білорусі літаком Ryanair – все це зроблено для того, щоб відволікти і Білорусь, і міжнародну спільноту від внутрішньої кризи, від проблеми нелегітимності самого Олександра Лукашенка, від того, що не було чесних виборів і що він і надалі утримує владу в незаконний спосіб. Путіну це також вигідно, бо це дозволяє отримати від Лукашенка такі поступки, на які раніше він не був готовий. Як наслідок – тепер ми вже бачимо, що по території Білорусі вздовж кордонів ЄС пролітають російські літаки Ту-160, які можуть перевозити ядерне озброєння та імітують бомбометання. Російський лідер покриває всі забаганки Лукашенка, надає йому допомогу в кризові моменти. З одного боку, допомога Лукашенку приносить РФ реальні дивіденди в питанні подальшого поглинання Білорусі. В останній місяць у Білорусі з'явилися дві російські бази ППО і ВПС. Формально вони створені як навчальні центри, але там діють і чергують російські авіаційні сили. Формально в інтеграції РФ та Білорусі немає якогось прориву, але поступки з боку Мінська йдуть одна за одною [5].

У нинішній ситуації головне завдання Кремля – підтримувати контрольований проросійський перехід влади. Вона хоче не дати Лукашенку та білоруській еліті кидатися в пошуки нових союзників

і виношувати безглузді схеми. Така поведінка може призвести до ескалації внутрішньої ситуації та спонукати ЄС та США до пошуку нових підходів, які можуть знову спрямувати Білорусь на Захід. Звичайно, Москва все одно може спробувати отримати якісь невеликі бонуси від Мінська, наприклад, відкриття навчального центру протиракетної оборони поблизу білоруського міста Гродно або уніфікація візових режимів двох країн. Але це не змінить головний пріоритет Москви: зробити так, щоб ситуація не стала гіршою. І якщо потрібно буде пожертвувати тіснішою інтеграцією на користь впровадження переходу влади [8].

Таким чином, відносини між Росією й Білоруссю на кінець 2021 р. склалися так, що Мінськ потрапив у суттєву залежність від Москви, як в економічному й так і політичному плані. Як це не парадоксально, але на даному етапі саме О. Лукашенко, намагаючись зберегти свою персональну владу, є своєрідним гарантом збереження хай обмеженого суверенітету Білорусі.

Джерела та література:

1. Надтока С. Спільний кордон неминучий. Інтеграція РФ і Білорусі. 2021. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4414285-spilnyi-kordon-nemynuchy-i-intehratsiia-rf-i-bilorusi>.

2. Панченко Ю. Стратегія гопників: як Лукашенко та Путін атакують Європу. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/15/7130295/>.

3. Попович Т. Інтеграція чи втрата суверенітету: Білорусь ще більше заглиблюється у сферу російського впливу. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3315740-integracia-ci-vtrata-suverenitetu-bilorus-se-bilse-zaglibluetsa-u-sferu-rosijskogo-vplivu.html>.

4. Радчук О. Реставрація Союзу: чого очікувати від інтеграції Білорусі та Росії. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/17/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/restavracziya-soyuzu-choho-ochikuvatyi-intehracziyi-bilorusi-ta-rosiyi>.

5. Розанов А. Білорусь: вектори зовнішньої політики. 2000. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n18texts/rozanov.htm>.

6. Російсько-Білоруські відносини в сфері політики і економіки. 2021. URL: <https://ukr.agromassidayu.com/rossijsko-belorusskie-otnosheniya-v-sfere-politiki-i-ekonomiki-news-619621>.

7. Студенна Л. І. Проблеми та перспективи поглибленої інтеграції Республіки Білорусь з Російською Федерацією. 2020. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8283/1/26.pdf>.

8. Samorukov M. Russia-Belarus Integration: Why Moscow Gained So Little. 2021. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85749>.

Анастасія Ковальська

Хмельницький національний університет

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ТА МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ НА ЗЕЛЕНУ ЕНЕРГЕТИКУ

У статті досліджено теоретичну сутність дефініції «енергетична безпека». Виокремлено сфери регулювання енергетичної безпеки. Окреслено мету енергетичної політики України на найближчі роки. Проаналізовано можливості переходу України на зелену енергетику.

Ключові слова: енергетична безпека, зелена енергетика, загрози, національна безпека.

Anastasia Kovalska

ENERGY SECURITY OF UKRAINE IN MODERN REALITIES AND POSSIBILITIES OF TRANSITION TO GREEN ENERGY

The theoretical essence of the definition of «energy security» is investigated in the article. Areas of energy security regulation are singled out. The goal of Ukraine's energy policy for the coming years is outlined. Possibilities of Ukraine's transition to green energy are analyzed.

Key words: energy security, green energy, threats, national security.

Енергетична безпека – один із пріоритетів національних урядів. Кожна держава визначає цілі політики у сфері енергетичної безпеки та механізми її реалізації, зважаючи на власні особливості організації життєдіяльності суспільства та моделі державного управління. Управлінська діяльність у цій сфері не є однозначною та простою, оскільки потребує врахування різних аспектів життєдіяльності країни. Йдеться про ресурсні, технічні, економічні, екологічні, організаційно-адміністративні, управлінські, соціальні, інноваційні, політичні, геополітичні, безпекові та інші аспекти, світоглядні аспекти енергозабезпечення життєво важливих потреб та функцій держави, суспільства, економіки. Окрім того, діяльність у сфері енергетичної безпеки може суттєво еволюціонувати у часі в одній і тій само

країні залежно від динаміки соціально-економічного та науково-технологічного розвитку, трансформації моделей функціонування енергетичних ринків.

Останнім часом і в Україні, і у світі спостерігаються суттєві зміни принципів регулювання енергетичного сектору, розширюється діапазон методів використання енергетики як інструменту досягнення політичних цілей. Саме ця обставина зумовлює різноманітність теоретичних підходів та практики виокремлення об'єкта дослідження (сфери управління), його опису та методів оцінювання стану енергетичної безпеки країни. Необхідність урахування різних аспектів життєдіяльності країни створює суттєві перешкоди для розроблення єдиного методологічного підходу до виокремлення сфери енергетичної безпеки.

Мета статті: характеристика теоретичних аспектів енергетичної безпеки України та можливості переходу на зелену енергетику.

Проблематика галузі в Україні є предметом досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів: А. Гальчинського, Ю. Руденка, В. Точіліна, А. Шевцова Б. Стогнія, В. Гейця, Л. Криворучького, В. Саприкіна, В. Ліра, М. Земляного, М. Ковалка, Р. Подольця, О. Суходолі, А. Сухорукова. Аспекти енергетичної безпеки України досліджуються уже протягом тривалого часу, однак і дотепер залишається актуальним.

Наразі не існує єдиного методологічного підходу до виокремлення сфери енергетичної безпеки. Кожна держава використовує свої підходи до дефініції терміна «енергетична безпека», виділення сфери регулювання, формування системи управління, визначення стану (рівня) енергетичної безпеки та загроз. Зазвичай опис об'єкта дослідження (сфери енергетичної безпеки) здійснюється через набір параметрів, що характеризують основні властивості та відмінності цього об'єкта. Набори таких параметрів групуються на основі критерію подібності за обраною ознакою. У такий спосіб найчастіше отримують групи показників – економічні, політичні, технологічні, екологічні, соціальні, управлінські тощо [1].

Енергетична безпека – спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів [1].

Переважає більшість досліджень щодо оцінювання стану енергетичної безпеки здійснюється з використанням комплексного

підходу. Проблемою його застосування є досить довільний вибір груп параметрів, які, на думку дослідника, є важливими для аналізу. Застосування комплексного підходу не дає змоги виробити універсальний метод вибору параметрів оцінювання енергетичної безпеки для різних країн та специфічних умов функціонування їх енергетичних ринків. Більш того, застосування такого підходу не дозволяє здійснювати стратегування у сфері енергетичної безпеки, оскільки зміни під час обрання набору параметрів унаслідок технологічних перетворень та змін моделей енергетичних ринків фактично зумовлює потребу перегляду методики оцінювання рівня енергетичної безпеки, добору сучасних індикаторів оцінювання, пошуку нових даних для розрахунків.

Отже, з огляду на відмінність механізмів регулювання, логіки прийняття та застосування управлінських рішень виокремлено такі сфери регулювання енергетичної безпеки [4]:

- наявність енергозабезпечення – це переважно ресурсно-технічний вимір енергозабезпечення потреб суспільства, що в найпростішій формі зводиться до підтримання працездатності систем (обладнання) для задоволення енергетичних потреб споживачів;

- доступність енергозабезпечення – мається на увазі взаємозв'язок ресурсно-технічного виміру та економіки, що відображає прибутковість діяльності енергетичного сектору (усіх суб'єктів, залучених до процесу енергозабезпечення суспільства), а також відбиття цієї діяльності у вартості «енергопостачання» споживачів, суспільства, держави;

- прийнятність моделі енергозабезпечення – сфера регулювання розширюється, поєднуючи прийняті моделі організації функціонування енергетики (ресурсно-технічний вимір та економічну привабливість) із політичними аспектами реалізації державної політики (моделі регулювання енергетики, вплив на суміжні сфери життєдіяльності);

- захищеність національних інтересів – ця сфера регулювання часто не розглядається як окремий аспект політики забезпечення енергетичної безпеки.

Для української практики не є характерним ухвалювати рішення на основі системної об'єднувальної логіки будь-якої природи (найнижча вартість для домогосподарств, повна енергетична незалежність, захист довкілля тощо). Прийняття рішень з питань технічного регулювання, економічної ефективності, захисту довкілля, соціальної захищеності є неузгодженими, логічно суперечливими, а досягнення цілей (наприклад, соціальний захист споживачів) часто

здійснюється за рахунок прогресуючого погіршення технічного та фінансово-економічного стану енергетичної інфраструктури, власником якої є держава [5].

Разом із тінізацією економіки, формуванням непрозорих відносин на енергетичних ринках з метою експлуатації державних активів у приватних інтересах аналіз проблем забезпечення енергетичної безпеки не може бути адекватним реальній ситуації. При цьому теоретичні та політичні концепції енергетичної безпеки в західних країнах не містять навіть концептуальної ідеї щодо можливості «планово-збиткового» господарювання. Саме тому ми відстоюємо позицію щодо необхідності врахування внутрішньополітичних аспектів під час визначення нашого об'єкта

Фактично інтереси України та ЄС є комплементарними у сфері енергетичної безпеки, що підтверджує адекватність і стратегічність вибору євроінтеграційного напрямку, у т. ч. щодо вибору ринкової моделі організації взаємовідносин на енергетичних ринках.

Мета енергетичної політики України має полягати в досягненні такого стану функціонування системи енергозабезпечення життєдіяльності суспільства, який забезпечуватиме спроможність країни в умовах конкурентної боротьби залучати енергетичні ресурси та ефективно їх перетворювати для задоволення потреб суспільства. Критерієм безпечного стану буде досягнення найнижчих витрат суспільства на енергозабезпечення за визначених умов (політичних, економічних, технологічних, кліматичних, соціальних, екологічних) [1].

Визначення цілей діяльності у сфері енергетичної безпеки не є однозначним питанням, адже потребує не тільки спроможності екстраполювати поточні тенденції розвитку енергетичного сектора і вибраних параметрів опису енергетичної безпеки. Ця відносно проста задача ускладнюється необхідністю «проектування» майбутнього стану за наявних невизначеностей щодо відомих параметрів і навіть передбачення невідомих параметрів та їх бажаних значень. Крім того, свою роль починають відігравати світоглядні установки щодо мети існування об'єкта управління та мети дій суб'єкта стосовно цього об'єкта. З точки зору державного управління йдеться про «політичний» вибір цілей у сфері енергетичної безпеки, наприклад «адміністративну» чи «ринкову» модель управління; структуру енергобалансу; синхронізацію енергосистеми України з мережами країн ЄС тощо [1].

Відповідно до глобальних Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) на період до 2030 р. [6], проголошених на саміті ООН у 2015 р. та

підтриманих Україною [3], перехід економіки країни на траєкторію низьковуглецевого зростання є одним зі стратегічних завдань державної політики України. Рушійною силою цих кардинальних змін є запит суспільства на доступну та чисту енергію, запобігання зміні клімату та збереження довкілля, скорочення нерівності та благополуччя для всіх, тобто всього того, що відповідає національним інтересам України

Україна володіє значним потенціалом розвитку всіх сучасних та перспективних джерел енергії, що може і повинен бути використаний для стимулювання інноваційного розвитку економіки держави, забезпечення енергетичної безпеки та досягнення глобальних цілей у напрямі боротьби зі зміною клімату. Україна має достатні запаси традиційних енергоресурсів (нафти, газу, вугілля, урану) та суттєві можливості відновлюваної енергетики, які дають змогу забезпечити енергетичну безпеку й розвиток економіки країни різними «енергетичними сумішами» за рахунок власних джерел.

Водночас, наразі в Україні конкуренція між різними технологіями та джерелами енергії носить спотворений характер (коли лобісти окремих галузей та корпорацій через вплив на державну політику отримують різного роду преференції та нав'язують споживачеві енергоресурсів витратні технології з низькими коефіцієнтами перетворення енергії та негативним впливом на енергосистему або довкілля) та не відповідає ЦСР [2].

Результати аналізу прийнятності різних енергетичних технологій, бажаної структури енергетичного балансу для національної безпеки та розвитку економіки України мають формуватися з урахуванням наведених нижче положень:

1. Електроенергія має стати основним енергоносієм з часткою в загальному енергобалансі не менше як 70%; зазначене означає необхідність розвитку не лише основних відновлюваних джерел енергії (сонячної, вітрової та біоенергетики), але і ядерної та гідроенергетики, оскільки для досягнення до 2050 р. їх планованої частки потрібно ввести в експлуатацію не менш ніж 6 ГВт потужностей АЕС (на заміну тим, що виведуться з експлуатації) та 1,5 ГВт потужностей ГЕС.

2. Водні ресурси великих річок басейнів Дніпра та Дністра практично вичерпані, а через зміну клімату сільське господарство потребуватиме більше води, що ускладнить можливість розвитку ГЕС та зменшить їх можливості й роль в маневруванні; зазначене означає, що приріст потужності гідроенергетики має відбутися в основному за рахунок розвитку гідроакумуючих потужностей.

3. Мала гідроенергетика, біоенергетика, малі присадибні сонячні електростанції (далі – СЕС) та вітрові електростанції (далі – ВЕС) мають стати базою для забезпечення місцевих енергетичних потреб та основою децентралізованої розподіленої електрогенерації, що водночас підвищить також і стійкість ОЕС України

4. Умовою подальшої роботи ТЕС і ТЕЦ мають стати два основні чинники: по-перше, поетапне, починаючи з 2021 р., підвищення плати за CO² з доведенням до 2050 р. її рівня до середньоєвропейського; по-друге, оснащення ТЕС і ТЕЦ системами захоплення, утилізації та зберігання вуглецю (системами CCUS).

5. Відповідно до Звіту з оцінки відповідності (достатності) генеруючих потужностей потреба ОЕС України в регулюючих потужностях має покриватися за рахунок: 1) ГЕС та ГАЕС; 2) газових ТЕС зі швидким стартом і значною кількістю пусків/зупинок протягом року (зокрема, газопоршневих); 3) акумуляючих потужностей.

6. Подальший розвиток відновлювальної енергетики з негарантованою потужністю (великих сонячних та вітрових електростанцій) потребує розв'язання двох основних проблем: – паралельне із СЕС і ВЕС введення в роботу в ОЕС України достатніх обсягів маневрових та акумуляючих потужностей; – вирішення проблеми фінансового забезпечення виконання зобов'язань держави перед інвесторами щодо викупу за «зеленим» тарифом усього обсягу виробленої з альтернативних джерел електроенергії прийнятним для суспільства та інвесторів способом.

7. Важливим елементом енергетичного балансу має стати водень, проте цей ресурс отримає розвиток лише за умови наявності великих вільних обсягів дешевої електроенергії, що, у свою чергу, вимагає суттєвого зменшення вартості енергії відновлювальної енергетики [2].

Розвиток відновлюваних джерел енергії України в довгостроковій перспективі має відбуватися на базі економічної конкуренції з традиційними джерелами, при цьому враховуючи потенційні вигоди від розвитку відновлювальних джерел. Нормована вартість утворення електроенергії (LCOE) за допомогою відновлювальної енергії суттєво вища за вартість традиційної генерації. Тому освоєння і розвиток такої енергії передбачає необхідність використання механізмів підтримки та стимулювання («зелений тариф») [2].

Загалом, відшукуючи оптимальний для України цільовий енергетичний баланс, слід виходити не суто з питань забезпечення енергетичної безпеки, а й зважати на національну безпеку взагалі. А це означає розбудову людиноцентричної системи безпеки, тобто

йдеться про комплексне розв'язання соціально-економічних проблем, сприяння розвитку національної економіки, скорочення нерівності та забезпечення добробуту для всіх споживачів. Дослідження проблем енергетичної безпеки є непростим завданням, оскільки не існує єдиного методологічного підходу до виокремлення сфери енергетичної безпеки як об'єкта дослідження та оцінювання її стану. Складність опису енергетичної безпеки полягає в тому, що виокремлення цього об'єкта потребує врахування різних аспектів життєдіяльності країни. Кожна держава використовує свій підхід до визначення терміна «енергетична безпека», сфери регулювання, формування системи управління, оцінювання рівня енергетичної безпеки та визначення загроз. Наразі більшість дослідників застосовують комплексний підхід з високим рівнем суб'єктивізму при врахуванні специфіки середовища перебування дослідника чи середовища дослідження. Відповідно, залежно до вподобань дослідника (управлінця) пропонується враховувати різноманітні чинники впливу на енергетичну безпеку країни: ресурсні, технічні, економічні, екологічні, організаційно-адміністративні, управлінські, соціальні, інноваційні, політичні, геополітичні, безпекові тощо.

Джерела та література:

1. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування: аналіт. доп. Національний інститут стратегічних досліджень; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071. URL: <https://de.com.ua/uploads/0/1703-EnergyStratagy2030.pdf>.
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
4. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 5–17.
5. Суходоля О. М., Сменковський А. Ю. Енергетичний сектор України: перспектива реформування чи стагнації. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 74–80.
6. Цілі сталого розвитку 2016–2030. Представництво ООН в Україні : офіц. сайт. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

Євгенія Шелевер

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ГРЕЦІЇ У XXI СТОЛІТТІ

У статті розглянуто розвиток туристичної інфраструктури Греції в XXI ст., проаналізовано головні тенденції та види туристичного відпочинку, а також описані різновиди закладів харчування та розміщення. Вивчено туристичні ресурси Греції та зазначено найбільш відвідувані місця, міста та атракції країни. Досліджено проблеми розвитку туристичної інфраструктури та перспективи розвитку.

Ключові слова: Греція, туристична інфраструктура, туризм, заклади харчування, заклади розміщення.

Yevheniia Shelever

DEVELOPMENT OF GREECE TOURIST INFRASTRUCTURE IN THE XXI CENTURY

The article considers the development of the tourist infrastructure of Greece in the XXI century, analyzes the main trends and types of tourist recreation, as well as describes the types of catering and accommodation. The tourist resources of Greece are studied and the most visited places, cities and attractions of the country are marked. Problems of development of tourist infrastructure and prospects of development are investigated.

Key words: Greece, tourist infrastructure, tourism, catering establishments, accommodation establishments.

Розвиток туризму в будь-якій країні вимагає уваги до туристичної інфраструктури. Туристи, які приїжджають на відпочинок, здебільшого шукають місце для поселення, тому їх необхідно забезпечити житлом. Наступним важливим фактором для туриста, який хоче почуватися комфортно в іншій країні, є заклади харчування. Саме ці аспекти забезпечуються функціонуванням туристичної інфраструктури. Незалежно від того туристи приїжджають до країни, а високорозвинена інфраструктура забезпечує комфортну

туристичну подорож. Варто зазначити, що туристична сфера є важливою для економічного розвитку будь-якої країни. З цієї точки зору Греція не є виключенням. Влада країни приділяє значну увагу розвитку туризму, адже ця сфера значно поповнює державний бюджет. Досвід Греції у розвитку туризму і туристичної інфраструктури зокрема може бути вивчений і адаптований в умовах України. З огляду на це актуальність запропонованої теми не викликає ніякого сумніву.

Метою статті є дослідження туристичних ресурсів Греції та аналіз особливостей функціонування туристичної інфраструктури.

Греція, як країна туризму привертає увагу дослідників зі всіх країн, тому саме цій галузі приділяють багато часу задля її вивчення. В. І. Вишневський, В. В. Лук'янюк досліджували цю тему і висвітлили окремі її аспекти в своїх статтях. Незважаючи на це, кожного року з'являється новизна в туристичній інфраструктурі, яку потрібно дослідити. Також виникають нові види туризму, що потребують докладного аналізу. Через постійний розвиток туристичної галузі актуальність цієї теми не зникає.

Греція є популярним туристичним напрямком завдяки своїй великій береговій лінії та численним островам, а також своїй природній красі. Ці характеристики теж вплинули й на структуру туризму, яка характеризується великою просторовою дифузією по всій території та здебільшого на островах і навпаки невисоким ступенем організації цієї галузі порівняно з іншими європейськими країнами Середземномор'я. У розпал важкої та тривалої економічної кризи туризм є єдиною галуззю економіки, яка стабільно і динамічно розвивається. Однак, небезпека тут полягає в тому, що подальший розвиток може завдати шкоди природному середовищу, яке є основою туризму. Вже спостерігаються тенденції регресу в законодавстві щодо охорони довкілля на користь будівництва та розвитку інфраструктури. Грецький туризм потребує залучення інвестицій, але якщо це не буде зроблено з орієнтацією на стійкий туризм, то його майбутнє буде під загрозою [4].

Варто зазначити, що Греція є важливим туристичним напрямком і визначною пам'яткою в Європі з 1970-х рр. завдяки своїй багатій культурі та історії, які значною мірою знайшли відображення у 18 об'єктах Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2]. Як розвинена країна, сильно залежна від туризму, Греція пропонує широкий спектр туристичних об'єктів. Слід додати, що туристична інфраструктура в Греції значно покращилася після літніх Олімпійських ігор в Афінах у 2004 р. та продовжує розширюватися завдяки

багатьом важливим проектам, особливо в районах, не охоплених масовим туризмом. Хоча в країні добре розвинена туристична інфраструктура, Греція прагне і надалі розвивати свій туристичний потенціал і стати місцем для цілорічного відпочинку. Середземноморський клімат країни ідеально підходить для таких видів діяльності, як гольф і піші прогулянки, і, за оцінками експертів, близько мільйона європейців бачать Грецію як кандидата на свій другий дім. Сьогодні 70% відвідувачів прибувають у період з травня по жовтень; тоді відвідувачі переважно зосереджені на Криті (21% від загальної кількості ліжок), Додеканесі (17%), Іонічних островах (12%), Атиці (9%), Халкідіках (6,5%) і Кіклади (6%). Підгалузі туризму, які мають інвестиційний інтерес, мають важливе значення для розвитку туристичних курортів у сферах вторинного житла, полів для гольфу, спортивного туризму та оздоровчого туризму, модернізації та будівництва нових портів, конференц-центрів, релігійного й гастрономічного туризму Греції [8].

Греція – одна з найпопулярніших країн світу з багатою культурною історією. За останні кілька років грецька кухня стала ще більш популярною. Варіанти автентичної їжі з грецької кухні готуються шляхом змішування олії, свіжих овочів, м'яса та риби. Незалежно від того, шукає турист заклади вишуканого чи швидкого харчування, ресторани в Греції можуть дійсно багато запропонувати, коли справа доходить до смачної їжі. Грецька кухня багата, корисна і різноманітна. Крім форматів «кафе» та «ресторани», у греків є ще більш вузької спеціалізації заклади харчування: таверни, псистерії, галактополії, захаропластії, узерії [6]. Таким чином, заклади харчування розвиваються з врахуванням смаків туристів, зацікавлюють відвідувачів незвичними для них стравами і напоями. Завдяки тому, що Греція має велику кількість закладів харчування, цей чинник вагомо впливає на збільшення кількості відвідувачів щороку.

Греція є одним із найпопулярніших туристичних напрямків у світі, щороку ця країна приймає мільйони мандрівників. Наприклад, за останні кілька десятиліть в Елладі набули розвитку поліморфні та сучасні туристичні комплекси великого чи малого розмірів для задоволення потреб відвідувачів. Потенціал розміщення в готелях Греції становить близько 10 052 одиниць із загальною кількістю 456 238 номерів. Більше того, велика кількість туристичних районів мають значну кількість кімнат для здачі, зокрема понад 305 кемпінгів на 30 000 місць і 2 500 невеликих будиночків. Слід зазначити, що у містах і містечках материкової Греції можна зупинитись в готелях, а на курортах і островах великі готелі та

комплекси з самообслуговуванням в основному попередньо бронюються компаніями, які забезпечують відпустку на весь сезон. Хоча у них можуть бути вільні місця, але зазвичай, відвідувачі, які не придбали пакет послуг, набагато частіше опиняться в менших, простіших місцях, які зазвичай описуються просто як «кімнати», або апартаменти чи студії. Стандарти тут можуть варіюватися від спартанських (хоча незмінно чистих) до розкішних, але переважна більшість – це спеціально побудовані блоки, де кожне приміщення має ванну кімнату, а мінімальні меблі добре адаптовані до місцевого клімату – принаймні влітку. Цікавим фактом у Греції є те, що туристична поліція встановлює офіційні категорії для готелів, починаючи з L (Люкс), також від класу А до класу Е, які досить рідко зустрічаються. Всі заклади, крім вищої категорії, повинні дотримуватися встановлених цінових обмежень. Оцінки відповідають наявним об'єктам (ліфт, їдальня, басейн тощо), бувають випадки коли кількість зірок не відображає реальну якість готелю; є багато готелів класу D, які на практиці зручніші та комфортніші, ніж сусідні готелі класу С. Готелі класу С і нижче мають лише надавати найпростіші континентальні сніданки, тоді як В-клас і вище зазвичай пропонують сніданок типу «шведський стіл», який зазвичай включає сир, холодні м'ясні страви, яйця та пластівці [13]. Одномісні номери зустрічаються рідко і, як правило, мають низьку ціну. З іншого боку, більші групи та сім'ї майже завжди можуть знайти тримісні та чотиримісні номери, а в розкішних готелях можуть бути сімейні апартаменти (дві кімнати, для яких є спільною одна ванна кімната).

Прибережний туризм є найпоширенішим видом туризму: країна має м'який клімат і привабливі пейзажі. Найпопулярнішими регіонами є Крит (Іракліон, Ханья, Іерапетра), Додеканес (Родос, а також Кос), Македонія (Халкідіки) та Іонічні острови (Корфу, Кефалонія, Зант). У всій країні є 51 пристань для яхт, найважливішими з яких є Алімос і Флісвос, на південному сході від Афін. У Греції 752 гарячих джерела [11]. Більшість із них експлуатувалися з давніх часів. Основними гарячими джерелами є Едіпсос (відомий з часів Аристотеля), Лутраки (згадується Ксенофонтом) і Траянополіс (заснований імператором Траяном у II ст.). Термальні ванни Лангадас датуються візантійською епохою. Північні узбережжя Криту, як правило, відомі своїм масовим туризмом, особливо в регіональних районах Ретімно і Ханья, зі знаменитими туристичними місцями Кіссамос, Платаніас, Ханья, Апокоронас, Ретимно, Мілопотамос і Малевізі.

Ще одним популярним і розвиненим видом туризму в Греції є релігійний туризм. В Елладі релігійний туризм походить від

діяльності, пов'язаної з паломництвом, що сягає корінням у минулі століття. З глибокої давнини паломництво було сильним стимулом для подорожей. Крім того, культурний аспект релігії тісно пов'язаний з туризмом, що робить його особливим видом туристичної діяльності, заснованим на різному культурному фоні та традиціях. Найдавніший та одночасно найцікавіший вид туризму в історії людства присутній по всій Греції. Люди традиційно намагалися висловити свої релігійні почуття, зміцнити свою віру та зв'язок з Богом [17]. Православні пам'ятники гармонійно вписуються в пейзажу природу і є частиною культурної спадщини Греції. Як на материкову, так і на островах побудована велика кількість візантійських церков, християнських базилік і вікових монастирів.

Протягом століть Священна церква Мегалохарі в Тіносі була всевітньо визнана як місце паломництва та благодійна організація. Церква була збудована одразу після знахідки Святої ікони; її будівництво (включаючи іконопис та оточені будівлі) було завершено через вісім років, у 1830 р. [15]. Церква насправді є монастирським комплексом. Розкопки показали, що спочатку він був побудований на місці ранньовізантійської церкви, присвяченої святому Іоанну, зведеної на місці античного храму античного бога Діоніса. Ряд досвідчених майстрів і талановитих митців невтомно працювали, щоб вирізати блискучий мармур і створити захоплюючий внутрішній орнамент цієї церкви [16]. У той же час золото і срібло, щедро піднесені Богородиці християнами з усього світу, величезні люстри та сотні лампад, що висять нескінченними рядами, складають чудовий витвір християнського мистецтва та архітектури. Святість місця та велич церкви створюють духовну атмосферу, яку підсилюють щоденні піснеспіви Божественної Літургії. Церква Панагії Мегалохарі святкує чотири рази на рік: 30 січня, коли була знайдена Свята ікона; 25 березня, день Благовіщення Богородиці; 27 липня, в день, коли сестра Пелайя мала видіння Панагії; і 15 серпня, день Успіння Богородиці [18].

Греція – країна з багатою релігійною історією. Монастирі розташовані по всій Греції, а деякі з них занесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [14]. Чудовим прикладом є гора Афон, яка є маяком християнської православної релігії. Розташовані на схилі пагорба або на вершині валуна. Салоніки – це музей відкритого типу. Будь-яка прогулянка північно-грецьким містом відкриє перед мандрівником якийсь новий аспект його вічної історії. Стародавні спогади, римські впливи та візантійська пишність складають унікальну мозаїку. ЮНЕСКО оголосила 15 ранньохристиянських

і візантійських «прикрас» Салонік об'єктами Всесвітньої спадщини, визнавши місто одним з найважливіших для історичної пам'яті людства [5]. Монастир Влатадон, також відомий під час турецької окупації як Цаус Монастир, розташований у Верхньому місті, усього за 80 м від фортеці Гептапіргіон (Сім веж). За переказами, монастир побудований на тому місці, де апостол Павло під час перебування в Салоніках викладав свої вчення. Це єдиний візантійський досі чинний монастир. Згадку про монастирський комплекс зробив у 1405 р. російський мандрівник Ігнатій Смоленський. Монастир процвітав у XV ст. і вважається, що він, можливо, також функціонував як місце ісламського поклоніння за часів Османської імперії.

Гора Афон є релігійною пам'яткою, яку щороку відвідує близько 250 тис. туристів. Цей православний духовний центр діє з 1054 р. Афон користується автономним статутом з візантійських часів. «Свята гора», яка заборонена жінкам і дітям, також є визнаним мистецьким об'єктом. Монастир належним чином відображає культурні цінності, визнані в формі, дизайні і матеріалах будівель і ферм [7]. Гора Афон має величезне багатство історичних, мистецьких та культурних елементів, збережених чернечою громадою, яка існувала протягом останніх дванадцяти століть і є живим свідченням людської діяльності. Тісно пов'язана з історією православного християнства, гора Афон зберігає свою видатну вселенську цінність завдяки своїм монастирським закладам і художнім колекціям. Усі монастирі добре збереглися завдяки поточним реставраційним проєктам, які проводяться за затвердженими планами. Для реставрації використовуються традиційні та екологічно чисті матеріали. Гора Афон охоплює цілий півострів площею 33 042 га. Ця територія достатньої площі, щоб підтримувати багату флору та фауну, яка добре збереглася завдяки дбайливому поводженню з лісами та традиційному веденню сільського господарства [1]. Хоча природне середовище зберігається, воно також вразливе до лісових пожеж, розвитку інфраструктури (в основному доріг) та сейсмічної активності. Монастирська діяльність зберегла свій традиційний характер завдяки правилам, згідно яких еволюція чернечого життя не повинна завдавати шкоди навколишньому середовищу.

Згадуючи про головні види туризму, варто згадати й про пляжний туризм, який є дуже популярним в острівній частині Греції. Країна славиться на весь світ своїми казковими піщаними пляжами з кришталевою водою. Держава має найбільшу берегову лінію в Європі (13 676 км), тому відвідувачам доступні тисячі кілометрів пляжу [3]. Пляжі є безпечними, без великих хвиль, швидких течій,

акул і отруйних риб. З цієї причини мільйони туристів щороку приїжджають до Греції та на грецькі острови, щоб насолодитися морем, піском і свіжим повітрям на березі моря. Грецькі узбережжя часто входять до числа найкращих пляжів у Європі та навіть у світі. Щороку Греція входить до трійки країн з найкращими пляжами та узбережжям за програмою «Блакитний прапор» (у 2019 р. 515 грецьких пляжів були нагороджені Блакитним прапором). Пляжний сезон на острівній Греції розпочинається в травні і закінчується на початку жовтня.

Наприклад, Орнос – це пляж у формі півмісяця, розташований у найкрасивішій бухті Міконоса. Він невеликий і має добре розвинуену інфраструктуру, кам'яне дно. Це місце приваблює заможних відпочиваючих, які шукають комфорту, смачної їжі та невимушеної атмосфери. По цьому пляжу можна легко пройтися босоніж – там немає ні каміння, ні гальки. Золотистий пісок, без вітрів і багато підводних плит. Море тут відоме тим, що тепле, прозоре і спокійне. Спуск плавний, а море безпечне. Через це та багато іншого Орнос вважається ідеальним для сімейних подорожей. Ще одна відмінна риса пляжу – колоритна околиця. З берега відкривається чудовий вид на затоку, причал і туристичні кораблі. Ви також можете побачити барвисті пагорби, скелі та біло-блакитні будинки. Яскраво-блакитне море та чисте небо доповнюють прекрасний пейзаж. В Орносі завжди багато відвідувачів. Тут часто можна зустріти гастрономічних туристів, любителів засмагати, спортсменів та інших «консервативних» туристів. Щодо гомосексуалістів і нудистів, то вони віддають перевагу диким пляжам. Орнос від Міконоса відділяє 3,5 км [9]. Доїхати сюди можна автобусом від зупинки «Фабрика», орендувати автомобіль або викликати таксі. Поблизу Орноса розташовані такі готелі: Mykonos Ammos Hotel – 5-зірковий готель з великим басейном, SPA-центром, рестораном, пральнею та хімчисткою. Його кімнати та будівлі оформлені в традиційному грецькому стилі. Гостей чекають просторі номери зі зручними меблями, окремими санвузлами, кондиціонерами, холодильниками, міні-барами. Також їм пропонують безкоштовну парковку, відмінний Wi-Fi і трансфер з аеропорту; Deliares Hotel – 4-зірковий готель на білосніжному пляжі [12]. На його території є басейн, мебльовані тераси, ресторан, бар. Є консьерж, няня, російськомовний персонал. Гостям також пропонується безкоштовний Wi-Fi та багато інших переваг; Vanilla Hotel – це затишні апартаменти для невибагливих туристів. Цей комплекс оформлений у традиційному грецькому стилі. Знаменний він досить скромним оздобленням і доступними

цінами. Тут є басейн, джакузі, безкоштовна автостоянка, пральня та хімчистка. Усі номери оснащені кондиціонерами, холодильниками, міні-барами. Поруч із пляжем працюють 6 таверн, де подають страви місцевої та міжнародної кухні. Крім того, на території Орноса є душеві кабінки, туалети, підвісні кімнати, вишки пляжних рятувальників та інша базова інфраструктура [10].

Таким чином, результат дослідження дає змогу зробити такий висновок: в ході дослідження, підтвердилася актуальність цієї теми. Адже будь-який вид туризму залежний від туристичної інфраструктури не тільки в самій Греції, але у всьому світі. Що стосується Греції, то економіка країни прямо залежна від туристичної індустрії, числа туристів і зміни профілю сучасних мандрівників, нових ідей та інфраструктурних проєктів. У Греції інвестори можуть знайти широкий спектр можливостей, дружнє середовище та побачити одні з найкрасивіших місць у світі. Незважаючи на те, що туристична інфраструктура країни добре розвинена, вона має ряд недоліків, проте Греція прагне зарекомендувати себе як цілорічний напрямок.

Отже, на туристичний сектор Греції серйозно вплинула пандемія COVID-19. Неefективними виявилися звернення готельного сектору Греції до іноземних туроператорів з метою забезпечення масового туризму. З огляду на те, що скасовується велика кількість бронювань на в'їзд, Греція намагалася застосувати альтернативні методи залучення аудиторії з міркуваннями щодо збільшення частки ринку внутрішніх мандрівників. Тим не менше, готельєри стверджують, що внутрішній туризм сам по собі не може підтримувати великі готельні одиниці чи збалансувати іноземний туризм, оскільки це лише частина того, що зазвичай отримує Греція.

Джерела та література:

1. ГРЕЦІЯ ЯК КРАЇНА ТУРИЗМУ URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/329>.
2. Майбутнє туризму в Греції URL: <https://www.grekodom.ua/news/2018-11-28/wtm-budushchee-turisma-v-gretsii>.
3. Найкращі ресторани та кафе Греції URL: <https://www.turpravda.ua/places/gr/cuisine/>.
4. ОСНОВНІ РОЗМІРИ ГРЕЦЬКОГО ТУРИЗМУ URL: <https://sete.gr/el/stratigiki-gia-ton-tourismo/vasika-megethi-tou-ellinikoy-tourismoy/>.
5. Цены на еду в Греции URL: <https://make-trip.ru/greece/tseny-na-edu-produkty-kafe>.
6. “Regional tourism infrastructure development in the state strategies” URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/11240/PPM_2018_04_Petrova.pdf.

7. Accommodation in Greece URL: <https://www.roughguides.com/greece/accommodation/>.
8. Accommodation URL: <https://www.visitgreece.gr/accommodation/>.
9. Beaches in Greece & the islands URL: <https://www.greeka.com/greece-beaches/>.
10. Beaches URL: <https://www.visitgreece.gr/experiences/beaches/>.
11. Information Über Griechenland URL: <https://www.realgreece.net/Tourismus-Information-%C3%9Cber-Griechenland>.
12. The Best Hotels in Greek Islands URL: https://www.hotelnearme.co.il/greece/?utm_source.
13. Tourism in Greece: current challenges URL: <https://www.economia.gr/tourism-in-greece-current-challenges-2/>.
14. Travel and tourism in Greece – statistics & facts URL: <https://www.statista.com/topics/8595/travel-and-tourism-in-greece/#dossierKeyfigures>.
15. Turismo en Grecia URL: https://hmong.es/wiki/Tourism_in_Greece.
16. Turismo en Grecia URL: <https://kripkit.com/turismo-en-grecia/>.
17. Ελλάδα: Έτοιμες οι τουριστικές υποδομές της χώρας URL: <https://gr.euronews.com/2020/06/15/ellada-etoimes-oi-touristikes-ipodomes-tis-xwras>.
18. Τουρισμός URL: <https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/TourismLow.pdf>.

Олена Рабчун

Національний університет «Острозька академія»

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ РЕСУРСИ АНДАЛУСІЇ

У статті досліджується історико-архітектурна спадщина Андалусії. Зокрема, описуються найбільш відвідувані пам'ятки провінцій співтовариства. Розглядається пристосованість історичних об'єктів до туристичних потоків. Аналізується вплив історико-архітектурної спадщини на розвиток туризму у провінціях.

Ключові слова: пам'ятки, історико-архітектурна спадщина, Андалусія, туристичні відвідування, споруди, історична цінність, екскурсії, провінція, послуги, туристична інфраструктура.

Olena Rabchun

HISTORICAL AND ARCHITECTURAL RESOURCES OF ANDALUSIA

The article explores the historical and architectural heritage of Andalusia. In particular, the most visited sights of the provinces of Andalusia are described. The adaptation of historical sites to tourist flows is considered. The influence of historical and architectural heritage on the development of tourism in the provinces is analyzed.

Keywords: sights, historical and architectural heritage, Andalusia, tourist visits, buildings, historical value, excursions, province, services, tourist infrastructure.

Актуальність дослідження полягає в тому, що число туристичних відвідувань Андалусії постійно зростає. Провінції цього регіону мають безліч різних історичних пам'яток, що значно збільшує туристичний потенціал цієї дестинації. Історико-архітектурна спадщина Андалусії не так давно набула стратегічного значення в розвитку туристичного сектору Іспанії та вже займає перші позиції за відвідуваністю в країні. Багато пам'яток, на сьогоднішній час, реставруються, адміністрації провінцій створюють різні проекти, що допомагають розвивати туристичну зацікавленість до історичних

об'єктів. Завдяки цим аспектам, можемо дійти висновку, що обрана тема є актуальною.

Метою статті є дослідити історико-архітектурні ресурси Андалусії та описати найбільш популярні пам'ятки кожної провінції.

Тема історико-архітектурних ресурсів Андалусії, на теперішній час, досліджена недостатньо. Українські вчені не розглядали це питання окремо; лише у загальних працях про Іспанію поодинокі згадували деякі пам'ятки Андалусії. Більше інформації щодо цієї теми можна дізнатися у працях іспанських науковців. Вивченням історико-архітектурних ресурсів регіону займається Андалузський інститут історичної спадщини. Завдяки вченим цього інституту було розроблено цифровий довідник, який містить безліч корисної інформації про пам'ятки Андалусії [7]. Група іспанських науковців: Вірджинія Навахас-Ромео, Рікардо Давід Ернандес-Рохас, Амалія Ідальго-Фернандес та Хуан Антоніо Джимбер провели дослідження щодо лояльності туристів до туризму в мечетях та ставлення до цього мусульман, за приклад вони взяли Кордовську мечеть [19]. Катерина Монделлі та Донателла Карбоні дослідили роль інтернету та соціальних мереж у популяризації об'єктів Всесвітньої спадщини, за приклад було взято Алькасар у Севільї [4]. Багато інформації можна знайти на офіційних сайтах історико-архітектурних об'єктів або на офіційному сайті Андалусії. Зазвичай на цих ресурсах містяться історичні відомості, різні фото історичної пам'ятки, правила відвідування та квитки [18; 14; 3].

Завдяки своєму історичному минулому Андалусія має багату архітектурну спадщину, чим приваблює до себе відвідувачів з усього світу. Кожне місто району має безліч історичних атракцій для туристів.

Закон про історичну спадщину Андалусії від 14 листопада 2007 р. контролює усі історико-архітектурні пам'ятки району. У Законі міститься загальний каталог андалузської історичної спадщини, в якому контролюються усі зареєстровані пам'ятки Андалусії, містяться умови співпраці з іншими державами та різного роду положення щодо збереження пам'яток [11].

Усі документи, що стосуються андалузської культурної спадщини можна знайти в цифровому довіднику, що розроблений Андалузським інститутом історичної спадщини. У довідник входять документи усіх пам'яток, що досліджував Інститут впродовж тридцяти років. До довідника входять відомості про рухому, нерухому, нематеріальну, культурну та інші види спадщини [7].

Найбільш відвідуваними історико-архітектурними пам'ятками є мавританський комплекс Гранади – Альгамбра та мечеть у Кордові [1].

Провінція Гранада. Альгамбра є перлиною серед архітектурної спадщини Гранади, ця споруда внесена до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Для туристів Альгамбра насамперед цікава своїм історичним минулим. Палац був побудований у XII–XIV ст. мавританською династією Насридів, споруда виконувала роль резиденції для королів, а також фортеці. Після завоювання Гранади іспанці додали до Альгамбри власні споруди в ренесансному стилі та збудували ще один палац для Карла V [18]. Сучасний архітектурний комплекс Альгамбра є відреставрованим та пристосованим до туристичних потоків.

До пандемії Альгамбра була відкрита для туристів щодня, але години роботи залежали від сезону. До Альгамбри легко можна дістатися пішки з району Альбайсін або місцевими автобусами. Звичайний денний квиток до комплексу коштує 14 € для дорослих і 8 € для дітей від 12 до 15 років. Дітям до 12 років вхід безплатний. Також є можливість придбати нічні квитки за нижчою ціною, але вони не дають можливості доступу до всіх зон комплексу [18].

Фортеця Альгамбра та група пам'ятників цього однойменного комплексу стали найбільш відвідуваними пам'ятками Іспанії. У 2014 р. фортецю Альгамбру відвідало 2 402 473 туристи [5].

Загалом, провінція Гранада має багато різних архітектурних пам'яток.

Провінція Кордова. Однією з найбільш відвідуваних пам'яток Андалусії та Європи є Мескіта або Кордовська мечеть. Ця архітектурна споруда являє собою поєднання трьох культур: мусульманської, єврейської та християнської. Мечеть є досить ваговою в мусульманському світі та занесена до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Додає популярності серед туристів Мескіті ще й те, що вона включена до екскурсії «Міста Всесвітньої спадщини» [19].

Мечеть складається з двох основних зон: дворики, де знаходиться мінарет та внутрішньої зони, в якій знаходиться кімната для молитви [14].

У 2019 р. Кордовську мечеть відвідало 2 079 160 туристи. В середньому кількість туристів за останні 10 років зросла на 6,5 % [10; 32].

Мечеть відкрита для туристів цілий рік. З березня по жовтень споруду можна відвідати з 10:00 до 19:00, в неділю – з 08:30 до 11:30. Графік роботи з листопада по лютий дещо відрізняється,

зазвичай у цей період мечеть відкрита з 10:00 до 18:00, в неділю та свята з 08:30 до 11:30. Вартість квитка до Мескити складає 8 € для дорослих та 4 € для дітей віком 10–14 років, вхід для дітей до 10 років безплатний [14].

Окрім Кордовської мечеті, провінція має ще безліч пам'яток різних історичних періодів.

Провінція Севілья має значну історико-архітектурну спадщину, найбільш відвідуваними пам'ятками є Алькасар, Севільський собор та Площа Іспанії.

Алькасар – це об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та одна з найстаріших королівських резиденцій, що досі використовується в Європі. Алькасар – це комплекс будівель, що розташовані в центрі Севільї; він включає в себе палаці, оборонні споруди міста та сади. Площа всіх будівель складає 14 000 м², садів – 70 000 м² [4; 50].

Алькасар є добре обладнаним та пристосованим до туристичних потоків. На території комплексу є різні інформаційні дошки, аудіогіди, проводиться безліч додаткових заходів для туристів: екскурсії, виставки, концерти. На туристичну популярність цього місця також вплинуло кіномистецтво, адже в цьому комплексі знімалися сюжети таких кінокартин як «Гра престолів», «Кармен», «Вітер і лев».

У 2019 р. Алькасар відвідало 2 067 026 туристів, 60% відвідувачів є іноземцями. Вартість квитка залежить від мети відвідування: адміністрація комплексу пропонує туристам шість різних тарифів (програм) екскурсій. Ціни й деталі кожного тарифу потрібно дізнаватися на офіційному сайті комплексу. Загальний квиток коштує 13,50 € і містить в собі відвідування першого поверху палацу та сади Алькасару [9].

Севільський собор є однією з найбільших готичних пам'яток у світі. У королівській каплиці собору знаходиться зображення покровительки міста Севілья – Діви де лос Рейес. Головний вівтар собору є найбільшим у християнському світі, він має площу близько 400 м². Також, туристів приваблює те, що в соборі знаходиться гробниця славетного Христофора Колумба. Будівля має дуже багату художньо-мистецьку спадщину та відноситься до однієї з найкращих художніх галерей Іспанії [3].

Відвідуючи Севільський собор туристи мають змогу піднятися на його дзвіницю – Хіральду. Ця споруда колись була мінаретом мусульманської мечеті, але християни дещо змінили її архітектуру, зокрема, додавши верхню частину для дзвонів. Піднявшись на верх Хіральди можна побачити красивий вид на місто та Севільський собор.

У 2019 р. Севільський собор відвідало 2 298 702 туристів. Відвідувачі собору мають можливість скористатися аудіогідами та замовити екскурсію. Загальний квиток входу до собору коштує 10 €, для пенсіонерів та студентів 5 €, для дітей до 14 років вхід безплатний [3].

Загалом, усі архітектурні пам'ятки Севільї добре обладнані для туристів, мають власні сайти та аудіогіди.

Провінція Малага славиться такими історико-архітектурними пам'ятками, як Пуенте-Нуево, римський театр, Малазька Алькасаба та собор.

Пуенте-Нуево або «Новий міст» розташований в Ронді. Міст з'єднує дві частини міста: стару і нову, які роз'єднані ущелиною Ель-Тахо. Його було побудовано з ціллю покращити попередній Пуенте-В'єхо. Колись частина колони цього мосту була в'язницею, але зараз це музей для туристів. Квиток до музею коштує 2 € [16].

Римський театр Малаги є однією з найважливіших археологічних знахідок Іспанії. Театр функціонував з I по III ст.; у 711 р. на місці театру мусульманські завойовники побудували військовий комплекс та арабську мечеть. Театр складається з трьох частин: перша – це трибуни; друга – зона для оркестру та знаті; третя – сцена де виступали актори. Сьогодні туристи мають змогу побачити лише знайдені археологами останки давнього театру [6].

Потрапити до Римського театру можна з 10 до 16 год. з вівторка по неділю, вхід завжди безплатний. Для відвідувачів також представлена безплатна екскурсія по оборонній споруді Малаги – Алькасабі та Римському театру, вона триває 1,5 години та дозволяє туристам детальніше ознайомитися з історичними пам'ятками Малаги, доведеться заплатити тільки 3,50 € за вхід до Алькасаби [6].

Зазвичай, туристам пропонується поєднати відвідування Римського театру з іншими пам'ятками Малаги, адже руїни знаходяться в центрі міста. Біля руїн театру знаходиться Малазька Алькасаба – арабська фортеця, яку ще називають «маленькою Альгамброю». Туристи можуть піднятися на оглядову точку фортеці та побачити Малагу у всій красі. За п'ять хвилин ходьби від Римського театру знаходиться музей Пікассо в Малазі, в музеї можна побачити безліч робіт художника, який родом з цих земель. Туристам пропонується відвідати його будинок-музей та відчутти життя всесвітньо відомого митця [6].

Малазький собор є ще однією історико-архітектурною пам'яткою, яку полюбляють відвідувати гості міста. Собор ще називають «Ла манкіта», що в перекладі з іспанської означає «однорукий».

Таке прізвисько будівля отримала із-за недобудованої південної вежі. Північна вежа має 84 м висоти та робить Малазький собор другим за висотою собором Андалусії [2].

Графік роботи Малазького собору потрібно дивитися на офіційному сайті, тому що він дуже часто змінюється, а години роботи залежать від місяця, коли пам'ятка відчинена. Для туристів пропонуються різні види квитків, ціна квитка залежить від того, які саме пам'ятки будуть відвідані. У загальному, ціна складає від 6 до 10 € [2].

Загалом, історико-архітектурні пам'ятки Малаги добре пристосовані до туристичних потоків, майже кожна пам'ятка має власний сайт, де можна дізнатися графік роботи, ціну квитків та історичні відомості.

Провінція Альмерія. Головною пам'яткою провінції Альмерія є Алькасаба. Разом з укріпленням Сан-Крістобаля фортеця Алькасаба створює середньовічну ісламську оборонну систему. Будівництво Алькасаби розпочав у 995 р. Абдерраман III, закінчив споруду король Альмерії Хайран у XI ст. Після завоювання християнами будівля була реформована католицькими монархами. Вона займає площу у 2,5 га та складається з двох мусульманських споруд та християнського замку [13].

Алькасаба є найбільшою цитаделлю, побудованою арабами в Іспанії; її можна побачити з будь-якої частини Альмерії. Вхід до оборонного комплексу безплатний. Графік роботи різниться в залежності від пори року або святкових днів. У 2019 р. фортецю відвідало 28 348 туристів. Альмерійська Алькасаба є найбільш відвідуваною спорудою Альмерії. Загалом, архітектура Альмерії на цей час більше використовується не в туристичних цілях, а в громадських. У більшій частині споруд знаходяться лікарні, адміністрації та службові органи.

Провінція Уельва. Щоб побачити архітектурні пам'ятки Уельви туристи найчастіше відвідують два міста – це столиця місто Уельва та Аймонте.

Визначною історико-архітектурною пам'яткою столиці Уельви є церква Сантуаріо-де-Нуестра-Сеньйора-де-ла-Сінта або просто Ла-Сінта, яка знаходиться на околиці міста Уельва в районі Ель-Конкоро. Святилище відоме тим, що у ньому знаходиться одне з найдавніших зображень Христа. Церква була побудована в готичному стилі у XV ст., але з того часу будівлю багато разів змінювали. Зараз вона складається з трьох цегляних центральних нефів,

арки з підковами в центрі та відреставрованої фрески Діви-де-ла-Синти [17].

Місто Аймонте зазнало впливу мавританської та римської культури й це значно відбилося на його архітектурній спадщині. У місті багато релігійних споруд: каплиця Сан Себастьян, церква де лас Ангустіас, монастир Санта Клара та церква Паррокуя дель Сальвадор. Окрім цього відомою спорудою є палац Маркіза де Аймонте.

Загалом, провінція Уельва має багату історико-архітектурну спадщину, але більшість пам'яток не пристосовані до туристичних відвідувань.

Провінція Хаен славиться наскельними малюнками в печерах, які є справжньою історичною пам'яткою та перебувають під охороною ЮНЕСКО. Малюнки були знайдені археологами на початку 1970-х рр. у печері Бого-Матері в Сьєрра-де-Сегуні. На більшості малюнків зображені тварини [12]. Найбільше архітектурних пам'яток знаходиться в містах Баеса та Убеда.

Місто Баеса популярне серед туристів такими пам'ятками як палац Джабалкінто, церква Санта Круз та єдиною аркою з часів панування маврів – «Ворота Перемоги». Палац Джабалкінто був побудований у XV ст. в готичному стилі. На цей час, на території палацу знаходиться університет Антоніо Мачадо, вхід для відвідувачів вільний. Працює з 9 до 14 год. з понеділка по п'ятницю [15].

Місто Убеда відоме такими пам'ятками: споруди архітектора Ванделвіра – палац Фернандо Ортега (зараз готель Парадор), шпираль Святого Сантьяго, палац Де-лас-Каденас.

Загалом, не всі будівлі провінції Хаен є відреставрованими та пристосованими до туристичних потоків.

Провінція Кадіс має такі історико-архітектурні пам'ятки: Новий собор, Каплиця Сан Феліпе Нері, стара лікарня Дель Кармен де Мухерес та палац Сан-Себастьяна.

Новий собор розташований в історичному районі міста Кадіс – Ель-Популо. Будівництво собору було завершено в 1838 р. Відвідувачів у соборі приваблює розкішний інтер'єр та живопис. Новий собор вважається символом міста [8].

Каплиця Сан Феліпе Нері є однією з найбільш відвідуваних туристичних пам'яток міста. Її побудування датується 1671 р. Каплиця славиться тим, що у ній була прийнята перша конституція країни. Будівля має оригінальну, незвичну овальну форму та багато цікавих елементів оздоблення, які збереглися з часів побудування [8].

Стара лікарня Дель Кармен де Мухерес приваблює туристів будівлею у стилі бароко. На території лікарні знаходиться старовинний храм, який можуть відвідати туристи. У саму лікарню вхід обмежений. У храмі зберігся історично цінний вівтар у неокласичному стилі [8].

Палац Сан-Себастьяна приваблює туристів можливістю познайомитися з венеційською архітектурою. Палац був побудований у XV ст. Зараз у його стінах проводяться різні виставки з безплатним входом [8].

Загалом, найголовніші історико-архітектурні ресурси, що мають популярність серед туристів, зорієнтовані в однойменній столиці провінції Кадіс [8].

Дослідивши історико-архітектурні ресурси Андалусії, можна зробити висновок, що всі провінції району мають багато історичних атракцій. Найбільш відвідувані та пристосовані до туристичних потоків пам'ятки знаходяться у Гранаді, Кордові та Севільї. Інші провінції є менш популярними серед поціновувачів історико-архітектурної спадщини, найбільше це зумовлено відсутністю достатньої туристичної інфраструктури на історичних об'єктах та іншою туристичною спеціалізацією провінцій.

Джерела та література:

1. Adrián Mendieta, Teresa Garín. Foreign Tourism in Andalusia: A Dynamic Panel Data Analysis. *Advances in Decision Sciences*. 2020. N 26 (3). Vol. 24. P. 1–32. URL: <https://doi.org/10.47654/v24y2020i3p110-141>.
2. Catedral de Málaga. URL: <https://www.andalucia.org/en/malaga-cultural-tourism-catedral-de-malaga>.
3. Catedral de Sevilla. URL: <https://www.andalucia.org/en/sevilla-cultural-tourism-catedral-de-sevilla>.
4. Caterina Mondelli, Donatella Carboni. The Role of the Web and Social Media in the Tourism Promotion of a World Heritage Site. The Case of the Alcazar of Seville (Spain). *Revista de Estudios Andaluces (REA)*. 2021. № 41. P.50. URL: <https://revistascientificas.us.es/index.php/REA/article/view/12411/13447>.
5. Datos de la actividad turística, cultural y educativa en el conjunto monumental de la Alhambra y generalife. 2014. URL: https://www.alhambra-patronato.es/wp-content/uploads/2019/05/Datos_de_al_Actividad_Turistica_y_Cultural_del_Conjunto_Monumental_de_la_Alhambra_y_el_Generalife_2014.pdf.
6. Ezequiel Robles. Visitar el Teatro Romano de Málaga – Información. 2021. URL: <https://blogdelosyuyis.com/2021/06/29/visitar-el-teatro-romano-de-malaga/>.

7. Guía Digital del Patrimonio Cultural de Andalucía. URL: <https://www.juntadeandalucia.es/organismos/iaph/areas/documentacion-patrimonio/guia-digital.html>.

8. Guía turístico de Cádiz – Lugares de interés. URL: <https://www.orangesmile.com/guia-turistica/cadiz/index.htm>.

9. Horarios y tarifas. URL: <https://www.alcazarsevilla.org/horarios-y-tarifas/>.

10. Informe 2019 del observatorio turístico de Córdoba. P.32. URL: <https://www.turismodecordoba.org/repositorio/2020/202011200807240000001605856044.9532.pdf>.

11. Legislación consolidada: Ley 14/2007, de 26 de noviembre, del Patrimonio Histórico de Andalucía.

12. Lopez Payer, Manuel Gabriel. Las pinturas rupestres paleolíticas de la cueva ‘El Morrón’: (Torres, Jaén). *Ars praehistorica: anuario internacional de arte prehistórico*. 1982. P.195–206.

13. Luisa García Ortega. El Conjunto Monumental de la Alcazaba de Almería, un breve recorrido por su historia. *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*. 2017. № 35. P. 24–28.

14. Mezquita de Córdoba. URL: <https://www.andalucia.org/en/cordoba-cultural-tourism-mezquita-de-cordoba>.

15. Palacio de Jabalquinto. URL: <https://www.andalucia.org/en/baeza-cultural-tourism-palacio-de-jabalquinto>.

16. Puente Nuevo. URL: <https://www.andalucia.com/ronda/puentenuevo.htm>.

17. Santuario de Nuestra Señora de la Cinta. URL: <https://www.andalucia.org/en/huelva-cultural-tourism-santuario-de-nuestra-senora-de-la-cinta>.

18. The Alhambra. URL: <https://www.alhambraedgranada.org/en/info/historicalintroduction.asp>.

19. Virginia Navajas-Romero, Ricardo David Hernández-Rojas, Amalia Hidalgo-Fernández, Juan Antonio Jimber del Río. Tourist loyalty and mosque tourism: the case of the Mosque-Cathedral in Córdoba (Spain). *Plos one*. 2020. N 15 (12). P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242866>.

Тетяна Морозюк

Національний університет «Острозька академія»

СПЛІТ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ЦЕНТР

У статті досліджується економічне та туристичне значення Спліту. Зокрема, розглядається характеристика та розвиток туризму. Описані природні парки та унікальні пляжі Спліту. Розглядаються найбільш відвідувані історичні та культурні пам'ятки. Аналізується транспортна інфраструктура регіону.

Ключові слова: Спліт, туризм, економіка, Далмація, національні парки, музеї, палац Діоклетіана, історична спадщина, транспортна інфраструктура, пляжі, готелі.

Tetiana Morozjuk

SPLIT AS A TOURIST CENTER

The article examines the economic and tourist characteristics of Split. In particular, the characteristics and development of tourism are considered. Available parks and unique beaches of Split are described. The most visited historical and cultural monuments are considered. The transport infrastructure of the region is analyzed.

Key words: Split, tourism, economy, Dalmatia, national parks, museums, Diocletian's Palace, historical heritage, transport infrastructure, beaches, hotels.

Актуальність дослідження полягає в тому, що Спліт залишається одним з найбільших туристичних центрів у Хорватії. Сьогодні туризм цього регіону є найголовнішим чинником для середовища, починаючи від багатих природних ресурсів, закінчуючи забезпеченим транспортним сполученням. Країна вражає туристів: місцевими парками, великою кількістю пляжів, дивовижними річками та затоками. Культурно-історична спадщина та мистецькі ресурси задовольняють культурні потреби людей. Тому цю тему можна вважати актуальною.

Метою статті є дослідити Спліт як туристичний центр, вивчити транспортну інфраструктуру міста, ознайомитись з найбільш популярними пляжами та зонами відпочинку міста.

Варто зазначити, що Спліту як туристичному центру присвячено декілька праць. Значний вклад здійснила Анна-Марія Біокік, яка у своєму дослідженні висвітлила можливості розвитку цілорічного туризму в Спліті [1]. Науковець М. Бойчич розповів про проблеми та перспективи розвитку майбутнього туризму [2]. Вагомий внесок зробив Франко Джи у своєму путівнику по Спліту [4]. Попит на проживання в готелях проаналізував М. Кріжан [3]. Значну інформацію можна знайти на офіційних сайтах Спліту, які дозволяють дослідити цікаві факти міста та охарактеризувати туристичні дестинації.

Спліт знаходиться на узбережжі Адріатичного моря і є одним з найбільш відомих туристичних центрів Хорватії. Спліт огортають пагорби Козьяк і Перун та гора Мосор. Велика частина міста розташована біля підніжжя гори Мар'ян. Острови Брач, Хвар, Шолта та Чіово оточують острів Спліт. Біля міста є один поромний порт, який з'єднує материк із центральною Далмацією [1]. Спліт поділений на 34 міські області та має сім населених зон: Доне Ситно, Горне Ситно, Камен, Слатине, Стриніне, Стобреч, Жрновниця [15].

Спліт – місто, яке посідає друге місце (після Загреба) за розмірами та чисельністю населення в Хорватії, на східному узбережжі Адріатичного моря є найдавнішим курортним містом [4]. Раніше в районі сучасного центру міста існувало грецьке поселення, під назвою Спалатос. Ця назва походить від грецької назви рослини – *aspalathos*. Попри існування грецького населення, засновником Спліту є імператор Діоклетіан, який почав будувати імператорський палац неподалік міста Салони. Єпископ Дужам є заступником та покровителем міського населення [2].

Це місто вважається осередком відомого туристичного регіону та відіграє ключову роль у розвитку Хорватії. Туризм впродовж останніх років дуже добре розвивається і місто є судноплавним та морським центром. Можна помітити, що раніше Спліт був транзитним місцем для туризму, а зараз туристи, що подорожують, обирають його основним пунктом призначення.

Серед спеціальних форм туризму обирають подієвий, конгресний і культурний. Статистика туристів з кожним роком зростає, за виключенням часу пандемії. Найкращим часом для відвідування цього регіону вважається період з червня по березень. На сьогодні, Спліт залишається привабливим туристичним регіоном і належить до числа міст, де проживають найбільш успішні спортсмени в різних видах спорту, зокрема, в футболі, плаванні, веслуванні, баскетболі та інших видах спорту [1].

Місто є економічним центром Далмації, населення якого в останні десятиліття значно збільшилось. У тому числі й завдяки тому, що Спліт знаходиться на березі моря, є добре транспортне сполучення. Традиційними галузями промисловості міста є харчова та цементна промисловість, суднобудування тощо [1]. Місцевість урбаністичного центру добре з'єднана з іншими містами. Автомагістраль з'єднує внутрішні та південні частини регіону зі Загребом та Плоче. Залізничне сполучення прокладене із Загребом, Шибеником та Задаром. Портова інфраструктура Спліту складається із вантажного та пасажирсько-міського портів. З іншими островами сполучення можливе човнами та поромами [15].

Загалом місто є основним морським портом країни тому, що об'єднує материк із центром Далмації. Це дає розуміння, чому Спліт став популярним туристичним центром і вважається найбагатшим осередком Хорватії. Туризм ніби врятував курортне містечко і поставив його на ноги. Відповідно до цього, в місті не лише відбулось економічне піднесення, а й простежується великий вплив туризму на інші галузі, найважливішими серед яких вважаються:

1) промисловість. У суднобудівній сфері здійснюється будівництво різних типів суден: танкерів, балкерів, продуктовозів, вантажних суден, контейнеровозів, пасажирських суден, суден спеціального призначення. Основна роль суднобудування для Спліту полягає в створенні складніших та якісніших продуктів. При створенні нового корабля використовуються передові світові досягнення. Серед прогресивних виробництв, які активно розвиваються впродовж останніх років, слід назвати виготовлення Flying Clipper у 2019 р. – важкого і масштабного вітрильника;

2) ринок. Раніше торгівля була представлена діяльністю багатьох компаній. За останні роки підприємства почали залучати велику кількість робітників. Продаж товарів здійснюється в мережах іноземних магазинів. Відбулось значне зростання обсягів торгівлі в торгових центрах: Mall of Split, City Center One та інші. Найрозвиненішою торговою компанією Спліту є Tommy d.o.o.;

3) машинобудування та металообробна промисловість. Створені високоякісні та інтенсивні компанії для морських програм та суднобудування. До них відносяться:

- Adria Winch d.o.o. – виробництво морського обладнання;
- Brodosplit – завод з виробництва двигунів;
- Banko d.o.o. – займається виробництвом пневматичних інструментів та машин;

- Dang d.o.o. – завод з виробництва алюмінієвих та цинкових анодів. Вони використовуються у портових спорудах, суднобудуванні, підземних резервуарах тощо;

4) морська справа. Вона є однією з основних галузей Спліту. В останні роки перевезення пасажирів та транспортних засобів здійснює пароплавна компанія Linijska Nacionalna Plovidba. Поромний порт Спліт – є найбільшим пасажирським портом у Хорватії. У 2019 р. цей порт перевіз 827 000 транспортних засобів і 5,6 млн пасажирів;

5) банківська справа. У Спліті є два основних банки – Imex banka d.d. та OTP Banka Hrvatska d.d. Існує також значна кількість відділень, серед яких це Agram banka d.d. Zagreb, Kentbank d.d. Zagreb та багато інших;

6) туризм. Місто стало туристично-молодіжним центром Хорватії. Кількість туристів у 2019 р. сягнуло понад 1 млн і цей показник значно впливає на економіку регіону. Економіка зросла через фінансовий вплив туристів і це не може не радувати міське населення. Приватні підприємства зазнали великого розквіту – це стосується закладів харчування, шикарних готелів. Вони отримують нагороди за свою креативність, оскільки якість обслуговування, атмосфера знаходяться на високому рівні [2].

Спліт створює найкращі умови для курортно-пляжного відпочинку. Місто має особливі природні ресурси та неймовірно красиву природу. Основними перевагами регіону є оптимальний для відпочинку клімат та сприятливе географічне положення. Аеропорт Реснік, Адріатичне море та хорватські шляхи дають можливість швидко добратися до місця призначення. Окрім основних галузей туризму, в Спліті розвивається багато нових видів: пригодницький, антропогенний, морський, мисливський тощо. Це пояснюється тим, що місто має усі можливі ресурси для покращення якості обслуговування у сфері туризму [3].

Попит туризму залежить конкретно від мандрівника, адже це варіюється від напрямку його відпочинку. Найкращим вибором для відвідування Спліту є літній період, коли температура в середньому становить 22-25°C [2]. Варто пам'ятати, що туризм розвивається в будь-яку пору року. На території є велика кількість пляжів та заток із виглядом на блакитне Адріатичне море, міські парки, дивовижні річки тощо [2]. Серед придатних унікальних парків найбільш важливими є:

- Парк Штроссмайера. Населення, яке проживає в місті Спліт часто називають цей парк Джардін. Він знаходиться в центрі міста

і його можна вважати осередком відпочинку. Увага акцентується на культурно-історичній цінності, наприклад, на стінах паркану вирізьблені вірші знаменитого письменника Тіна Уєвіча. Також особливого значення місту надає центральний фонтан, де відбуваються всі головні події і знаходиться перетин всіх початкових та кінцевих доріг [13];

- Парк Сустіпан. Тут раніше був монастир Святого Стефана, в якому хорватські королі проводили свій вільний час. А згодом, це місце було перетворене на цвинтар. Після створення нового цвинтаря його було знесено, і на сьогодні це місце вважається окрасою Сплітських парків. Сустіпан відомий своїми краєвидами, гаванню для яхт і клубами для плавання [14];

- Мар'янський лісопарк. Це ніби невеличкий півострів, розташований на заході Спліту. Більша частина його території вкрита сосновими деревами, які ведуть до мальовничого узбережжя. Парк приваблює мільйони туристів, адже тут можна побачити зоопарк, архаїчні церкви, неймовірно красиві пляжі й навіть єврейський цвинтар, який вважається одним з найдавніших у всьому світі. З пагорба Мар'яна видно всю красу Спліту та горизонт Адріатики [9].

Не менш важливу роль для Спліту відіграють пляжі. Внесок у розвиток пляжів дозволяє людям адаптуватися до місця, задовольняти всі їхні потреби, а також забезпечує повноцінний відпочинок для мешканців району та туристів. Найбільш відомі пляжі Спліту є:

- Пляж Жнян. Він знаходиться на сході міста між двома пляжами: Трстенік і Дуїлово. Пляж став одним із найпопулярніших місць для відпочинку в Спліті. На території є багато ресторанів, барів, а для дітей відкрили дитячі майданчики та різноманітні розваги. Пляж Жнян є найдовшим серед всіх пляжів Спліту – 2, 3 км. Надалі плануються інвестиції у розвиток території для комфортного перебування туристів на цьому пляжі [5];

- Пляж Бачвіце розташований у самому серці Спліту, неподалік від міського порту. Тут починали зароджуватись спортивні історії Спліту, появилось: плавання, водне поло, регбі. Найвідомішою грою місцевих жителів є *ricigin*, в яку грають у будь-яку пору року, а також проводяться відповідні щорічні змагання. Пляж є центром для нічних розваг молоді; там розташована мережа клубів і ресторанів [12];

- Пляж Касуні є спокійнішим у порівнянні з пляжем Бачвіце, він є тихим і безпечним для відвідувачів. Пляж славиться своїм неперевершеним видом і добре підходить для відпочинку зі сім'єю. Територія характеризується наявністю піску, галькової бухти та

пагорбів (наприклад Мар'ян); на вершині видно всю красоту Спліту та острови, які знаходяться поряд [8].

Окрім цих знаменитих пляжів, існує безліч інших привабливих пляжів: Кастелет, Бене, Трстенік, Єзінац та інші. Блакитний прапор схвалює чистоту моря на усіх пляжах Спліту. Однозначно, що всі пляжі є окрасою міста і надалі будуть здійснювати великий внесок у розвиток цієї місцевості [2].

Розвитку туризму Спліту сприяють антропогенні ресурси, які були створені народами протягом минулих століть. Вони задовольняють культурні потреби людини й поділяються на: культурно-історичні (культура наших предків, сучасні та історичні пам'ятки тощо); мистецькі (витвори мистецтва) та інші навколишні ресурси [2]. Серед найдивовижніших антропогенних ресурсів слід виокремити:

- Собор святого Домнія, який є однією із найстаріших будівель у всьому світі, зберігся в належному стані до сьогодення та розташований у середині палацу Діоклетіана. Цікавим фактом є те, що збудований палац вважається місцем народження Спліту. Перетворення палацу на християнський собор визначило факт знищення видимої спадщини імператора Діоклетіана. Собор культурно та історично-важливий для кожного мешканця міста. Він складається з двох частин: церкви (де знаходяться мощі мучеників Домнія та Анастасії) і дзвіниці (яка належить святому Домнію). Багато туристів їдуть сюди, щоб відвідати цю найпопулярнішу пам'ятку Спліту [6];

- Площа Перистиль є частиною палацу Діоклетіана і знаходиться в самому центрі міста. Це місце, де люди проводять свій вільний час та насолоджуються давньою культурою прибережного міста. На території було збудовано три храми, проте лише один із них зберігся до наших днів – храм Юпітера. Архітектура римської культури вражає око людини, а особливо колони та стіни, збудовані з мармуру. У старовинному дворіку часто відбуваються вистави, музичні концерти та інші сенсації. Будівлі формують особливу античну атмосферу під час проведення запланованих подій. Отож, це ідеальне місце для проведення вільного часу [11];

- Найголоснішим районом Спліту є Полуд, адже там побудований стадіон, який у країні є одним із найбільш відомих і місцем гри для знаменитого футбольного клубу «Хайдук». Будова Полуду схожа на раковину, а вночі – на космічний корабель, бо має одне з найкращих освітлень серед стадіонів. Він знаходиться неподалік від моря, раніше тут були проведені легкоатлетичні змагання, на

яких встановлювалися світові рекорди. Сьогодні, окрім спортивних цілей, стадіон використовують і для проведення різних концертів [10];

- Музей «Гра Престолів» збудували після того, як Спліт та інші міста Хорватії трансливались у знаменитому однойменному серіалі. Зйомки дали можливість для подальшого розвитку Спліту та Дубровника, а також ці міста визнавались як лідери на великих світових ринках (наприклад у США). Зараз можна завітати сюди на екскурсію, відвідати локації, подивитись на експонати фотографій, які були зроблені під час зйомок серіалу, та відчути прекрасну атмосферу «Гри Престолів» [7];

- Унікальним явищем для Спліту є автентичні танці. Їх виконання проходять у сплітських костюмах, які носили ще в XIX ст. Чоловіки одягають білу лляну сорочку, наверх якої надягають безрукавку, штани та шовковий пояс. На голову одягнена червона плоска кепка, а на ноги – широкі чоботи на підборах. Жінки одягають довгу полотняну сорочку, наверх корсет або жилет, спідницю, фартух, хустку, бант, чорні високі туфлі та прикраси. Основним стилем у танці є: елегантні, спокійні та витончені рухи [2].

Як бачимо, є багато переваг у відвідуванні Спліту, проте є і недоліки, на які теж варто звертати увагу. Наприклад, погана транспортна інфраструктура, а саме: застарілі залізниці, дорожній сектор, поромний транспорт, міське перевезення та ін. У центральних частинах міста проблемою є шум з клубів та барів, який порушує спокій людей.

Неодноразово варто згадати про пандемію 2019 р., яка принесла негативні наслідки для бюджету Спліту та кризове становище для туристичного сектору. Фінансова криза призвела до дефіциту в понад 50 млрд кун. Багато закладів до сьогоднішнього дня ще не відкрились, і не факт, що надалі зможуть відновити свою роботу. Враховуючи той факт, що в країні фінансова криза, туристів дуже мало і для більшості місцевих жителів похід у ресторан є дорогим задоволенням, то це може призвести до нестачі бюджетного забезпечення та бідності громадян [2].

Але поглянувши на ці нюанси з іншої точки зору, можна сказати, що пандемія дала можливість сплітянам звернути увагу на галузі, які занепали (перераховані вище). Наприклад, покращити транспортну інфраструктуру зараз набагато легше, оскільки в місті менший рух та немає заторів, а також покращити стан довкілля. Таким способом, жителі міста створюють кращі умови для майбутнього розквіту міста.

Вибираючи місце для відпочинку, в першу чергу слід визначити його доступність. Все-таки, турист хоче мінімум часу витратити на дорогу і довше насолодитись відпочинком. Розглянувши транспортну інфраструктуру Спліту, варто зазначити, що географічне положення є доступним для будь-якого виду транспорту (повітряного, водного, сухопутного).

Туристи з будь-якої країни можуть легко і швидко дістатись до місця призначення. Найбільше використовують повітряний транспорт, який прибуває в аеропорт Реснік, що знаходиться в 20 км за містом. Найбільша кількість літаків прибувають з європейських країн: Франція, Німеччина, Іспанія, Великобританія та інші. Для туристів, які приїжджають сухопутним шляхом, прокладена автомагістраль Загреб-Карловац-Задар-Спліт-Вргорац-Плоче та адриатичне шосе Дубровник-Плоче-Спліт [3].

Отож, порівнюючи туризм міста з іншими центрами Середземноморського регіону, Спліт має багато плюсів. Починаючи з географічних характеристик, закінчуючи історичною спадщиною. Спліт розташований у самому центрі сонячного регіону на березі неймовірно красивого Адриатичного моря. Для туриста не стане перешкодою відвідати місто в будь-яку пору року, адже тут надзвичайне тепле літо і м'яка зима.

По приїзду сюди, в першу чергу хочеться відвідати палац Діоклетіана, походити по магазинах, ресторанах, прогулятися внутрішніми двориками, які прикрашені різноманітними рослинами. Усі чинники культурної спадщини є, звісно, унікальними, але Спліт ще відомий хорватськими винами, домашнім сиром, оливковою олією, мигдалем тощо.

Джерела та література:

1. Anamarija Biočić, mogućnost razvoja cjelogodišnjeg turizma u Splitu, 2019. URL: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A2563/datastream/PDF/view>.
2. Bojčić, Miljenko. Mogućnosti budućeg razvoja turizma grada Splita, 2020. URL: <https://repozitorij.vuka.hr/islandora/object/vuka%3A1572/datastream/PDF/view>.
3. Križan, Mia. Determinante potražnje za hotelskim smještajem na području grada Splita, 2018. URL: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A2070/datastream/PDF/view>.
4. Frank G. A complete travel guide to Split, Croatia, 2021. URL: <https://www.frankaboutcroatia.com/split-croatia/>.
5. Beach Žnjan Split. URL: <https://www.adriagate.com/Croatia-en/Znjan-beach-Croatia>.

6. Cathedral of St. Domnius in Split, Diocletian's Palace. URL: <https://www.daytripsfromsplit.com/split-attractions/cathedral-of-st-domnius/>.
7. Game of Thrones Museum, Split. URL: <https://www.gpsmycity.com/attractions/game-of-thrones-museum-8692.html>.
8. Kasuni Beach. URL: <https://www.expedia.com/Kasuni-Beach-Split.d6071233.Vacation-Attraction?pwaLob=wizard-package-pwa>.
9. Marjan forest park. URL: <https://www.oh-split.com/portfolio-item/marjan-forest-park/>.
10. Poljud Stadium. URL: <https://hajduk.hr/eng/club/stadium>.
11. Peristyle – the center of Split and of the world. URL: <https://www.daytripsfromsplit.com/peristyle-the-center-of-split-and-of-the-world/>.
12. Split: Authentic experience of ancient Roman culture. Amazing beaches and sights. URL: <https://croatia-tourism.com/destinations/split>.
13. Strossmayerov park. URL: <https://visitsplit.com/hr/1245/strossmayerov-park>.
14. Sustipan. URL: <https://visitsplit.com/en/507/sustipan>.
15. Ябука. Остров-яблоко в Хорватии. URL: <https://lifeglobe.net/entry/6891>.

Яна Ющук

Національний університет «Острозька академія»

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У ТУРЕЧЧИНІ

У статті охарактеризовано культурно-пізнавальний туризм у Туреччині. Описано цей вид туризму та досліджено перспективи його розвитку в країні, а також зазначено найбільш відвідувані культурно-історичні пам'ятки в країні.

Ключові слова: культурно-пізнавальний туризм, Туреччина, музеї, античні міста, туристи.

Yana Yushchuk

CULTURAL AND COGNITIVE TOURISM IN TURKEY

The article describes the cultural and cognitive tourism of Turkey. It describes what is this type of tourism and explores the prospects for its development in the country, as well as the most visited cultural and historical monuments in the country.

Key words: cultural and cognitive tourism, Turkey, museums, ancient cities, tourists.

Нині туризм присутній у повсякденному житті людей та є важливою галуззю економіки багатьох країн. Оскільки Туреччина має довгу історію та на території країни досі є пам'ятки різних часів, які пов'язані з декількома народами, також є велика кількість музеїв, галерей, мечетей та соборів, палаців та інших споруд, які можуть зацікавити туриста, то культурно-пізнавальний туризм для Туреччини – це широко поширене явище. Туристи відвідують країну, щоб більше дізнатися про історію та культуру, а також ознайомитися з цікавими унікальними місцями. Завдяки культурно-пізнавальному туризму бажаючі з усього світу мають змогу більш детально познайомитися з турецькою культурою, традиціями, особливостями та гастрономією країни.

Метою дослідження є вивчення культурно-пізнавального туризму в Туреччині.

Культурно-пізнавальному туризму присвячено окремі праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема варто згадати науковий доробок таких вчених як: Н. Матвієнко, П. Бартак, О. Любіцева, І. Смирнов, І. Дахно. Позитивно оцінюючи внесок згаданих дослідників у розробку проблеми, варто сказати, що існує певне коло недосліджених питань. Зокрема, більш детального вивчення потребують загальні тенденції розвитку цього виду туризму на сучасному етапі. Із огляду на це актуальність теми не викликає жодного сумніву.

Культурно-пізнавальний туризм – це один із найпопулярніших видів туризму, головною метою якого є огляд історико-культурних пам'яток, а особливістю цього виду туризму є насиченість екскурсійними програмами під час відпочинку. Цей вид туризму є цікавим для тих, хто бажає більше дізнатися про історію, культуру та традиції країни [5].

Протягом останніх кількох років Туреччина стала однією з найбільш відвідуваних країн та займає лідерські позиції у світовому рейтингу щодо кількості туристів, які відвідують країну. Іноземних туристів приваблює історія та культура Туреччини, тому велика кількість зацікавлених прибувають до країни саме з метою більше дізнатися про історію країни та культуру, а також відвідати пам'ятки Туреччини.

Туреччина має багате історичне минуле. На території країни проживали різні народності, протягом довгого періоду територія сучасної Туреччини була одним з центрів розвитку цивілізацій. Через країну пролягав єдиний шлях із Європи в Азію. Тому на території Туреччини є унікальні пам'ятки, які збереглися з різних часів і пов'язані з різними народами. Хетти, греки, римляни, візантійці, грузини, вірмени, араби, перси, сельджуки та османи залишили після себе велике число пам'яток на території країни. Архітектура різних епох та народів збереглася у Туреччині. Підземні міста та печери, національні парки, вулички міст, музеї та мечеті привертають увагу людей із усього світу. У Туреччині знаходяться Храм грецької богині Артеміди у місті Ефесі та Галікарнаський мавзолей, які входять до Семи чудес Стародавнього світу [10]. Варто зауважити, що у Туреччині є дев'ятнадцять об'єктів, які внесені до списку ЮНЕСКО. До списку цих об'єктів належать: історична зона Стамбула, мечеть Дівригі, національний парк Каппадокії, столиця хетів Хаттушаш, археологічні пам'ятки Немрутдаг і Ксантос-Летун,

місто Сафранболу, гарячі джерела Хієраполіс-Памукале та інші. Туристи особливо зацікавлені у ознайомленні з античними містами на території Туреччини, яких тут більше ніж сотня, проте відкритих для туристів понад п'ятдесят [7].

На території країни раніше були відомі міста такі як Троя та Ефес, що привертають увагу туристів. Неподальк міста Чанакалле на горбі Гісарлик археологи знайшли залишки Трої та поселення різного віку. Троя – це місто, яке занесене до списку ЮНЕСКО. Троя популярна завдяки широковідомій Троянській війні, яка описана в творах античного епосу «Іліада» і «Одіссея» Гомера. Туристи можуть відвідати це місце та подивитися на руїни стародавніх вулиць, театрів та храму. Також популярністю користується місто Олімпос – це перше місто, що з'явилося в II ст. до н. е. в Лікії, неподалік від сучасного Кемеру. Відомо, що у місті жили пірати, поки воїни з Риму не захопили цю територію. Цікавою для туристів є саме спадщина римлян: храм Гефеста, руїни амфітеатру, зруйнований міст. Це місто входить до Національного парку. Фазеліс – давньогрецьке місто-держава, яке розташоване біля підніжжя гори Олімпос, – було побудоване у VII ст. до н. е. колоністами, які прибули з острова Родос і обміняли сушену рибу на землі.

Одним із найпопулярніших античних міст є Ефес. Це найбільший археологічний об'єкт у Малій Азії та об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ефес – спадщина стародавніх греків і римлян, візантійців і сельджуків. Тут знаходиться поховання гладіаторів, руїни храму Артеміді, бібліотека Цельсія, Римський театр, Будинок Богородиці [2].

На Середземному узбережжі більша частина міст мають античні руїни, стародавні фортеці та інші споруди, які туристи можуть відвідати. Навіть зараз, відвідуючи ці міста, можна побачити як пов'язана сучасність із античністю.

Одним із найбільш популярних у цьому регіоні є місто Перге – це античне місто, яке було одним із найважливіших центрів стародавньої Памфілії. У цьому місці поклонялися богині Артеміді, а храм на її честь був найбільш шанованим. Територія міста велика і його краса привертає увагу багатьох. У місті можна побачити амфітеатр та стадіон, агору, акрополь, терми, ворота грецького та римського періодів. Також у місті є руїни церков, їх можна побачити в центральній та південній частинах міста. Зараз Перге – це музей, який функціонує під відкритим небом. Місто входить до списку ЮНЕСКО [10].

Ще одне стародавнє античне місто – Фазеліс. Місто було засноване у VII ст. до н. е. і мало ідеальне географічне розміщення, щоб стати торговим центром. Тут є стародавній театр, три агори, міські лазні, руїни храмів Афіни Паллади та Гермеса. У 333 р. до н. е. місто вручило золотий вінець Олександрю Македонському і перейшло під його владу. Існує версія, що саме у Фазелісі зберігається золотий саркофаг із його прахом. Раніше місто страждало від нападів піратів, а зараз катання на кораблях, які нагадують піратські, – відома розвага для туристів. Особливість цього місця в тому, що екскурсія проходить не тільки на суші, а й під водою на глибині десяти метрів. Відвідавши підводну екскурсію у бухтах Фазеліса, можна побачити залишки міських воріт та будівель, фрагменти стародавніх амфор, саркофагів, уламки з античними візерунками та багато іншого. Проте брати із собою якісь речі з цієї підводної екскурсії суворо заборонено і карається законом [7].

Ще одним стародавнім містом, яке також занесене до списку ЮНЕСКО, є Аспендос. Засноване в V ст. до н. е. місто Аспендос входило до складу Лікії, Древньої Персії та Афіньського морського союзу, а також було завойоване Олександром Македонським, а пізніше завойоване ще й римлянами. Це місто було одним із торгових центрів на цій території. Навіть у той період тут вже виготовляли власні металеві гроші, а також вирощували виноград та оливки. До нашого часу збереглися найбільші споруди міста: амфітеатр та акведук. Щодо їх створення існує легенда: закохані архітектори, які задля того, щоб одружитися на дочці правителя міста, побудували ці споруди. У кінцевому результаті дівчина одружилася з архітектором, який збудував театр. Нині амфітеатр в Аспендосі не лише нагадує про легенду та зацікавлює туристів з різних країн, а й відомий концертами та оперними виступами під відкритим небом. Це один із театрів Туреччини, який зберігся найкраще.

Місто Термесос є унікальним, адже розміщене в горах, на висоті 1050 м над рівнем моря. Мешканці Термесоса мали перевагу перед своїми ворогами – місто було абсолютно автономним завдяки величезним підземним резервуарам, у які збирали дощову воду та зберігали її, використовуючи за необхідності. Термесос був неприступним для завоювання через розміщення в горах та захисні стіни, які звели мешканці для власної безпеки. Це місто є відомим завдяки тому, що Олександр Македонський назвав його орлиним гніздом та намагався взяти осадою, проте місто не здалося. До міста і зараз є лише одна дорога, яку відвідувачі повинні долати самотужки. Найбільш цікаве місце – це театр, який був побудований на гірському

схилі, а глядацькі місця вирубані в самій скелі. Вид звідси відкривається на два гірські хребти, між якими розміщене місто. Також тут можна побачити залишки храмів Артеміди, Гери і Зевса, лазні, гімназії, підземні цистерни, ворота Адріана, гробницю Алкета (воєначальника з війська Олександра Македонського) [7].

Туреччину можна поділити на кілька географічних регіонів: Мраморноморський регіон, Егейський регіон, Середземноморський регіон, Центральна Анатолія, Чорноморський регіон, Південно-Східна Анатолія.

У Мраморноморському регіоні розташований Стамбул – це найбільше місто країни, яке розташоване на двох континентах, з багатоміською історією і багатою культурною спадщиною. Туристи з усього світу відвідують місто, щоб насолодитися східним колоритом і побачити, як поєднуються Європа й Азія. У цьому місті вузькі вулиці з будинками, які збудовані ще з часів Османської імперії, мечеті, палаці, музеї та інші історичні пам'ятки, які поєднуються з сучасним комфортним життям. У Стамбулі є палаці, літні і приморські павільйони, сквери, парки та музеї. Християнські храми тут перетворили на музеї [11].

Цікавим місцем для туристів є Площа Султанакмет – це головна площа міста й історичний центр Стамбула. На ній знаходяться всі найцікавіші об'єкти.

На площі відбуваються культурні заходи, вона популярна також і серед місцевих жителів. Сюди приходять люди аби просто погуляти, або ж подивитися головні визначні пам'ятки Стамбула.

Тут багато музеїв культури, історії та мистецтва Туреччини. Також туристи можуть відвідати художні галереї. Мечеті відкриті для туристів, тому можна відвідати Блакитну мечеть, Айя-Софія, Мечеть Сулейманіє [3, 36]. Варто зазначити, що великий вплив на культурний розвиток здійснила саме релігія. Основною релігією в країні є іслам, тому є багато мечетей та мусульманських культурних пам'яток. Також тут є ряд християнських пам'яток, тому представники кожної з релігій можуть відвідати цікаві для них місця [6, 204].

Туристи часто відвідують у Стамбулі собор Святої Софії. Собору понад п'ятнадцять століть. Собор розташований у Туреччині, але за свою історію існування храм був і православним собором, і мусульманською мечеттю, і музеєм. Храм є популярним місцем серед туристів. Цей собор був збудований у VI ст. і майже тисячоліття був головним собором православного світу. За переказами, посланці руського князя Володимира Красне Сонечко знайомилися з християнською вірою саме у цьому соборі, проте після завоювання

Константинополя храм став мечеттю, тому вигляд цього місця був змінений. У 1934 р. Мустафа Кемаль Ататюрк прийняв рішення змінити мечеть музеєм. Це рішення було спробою поєднати різні релігії в одному місці. Відтоді будівля була музеєм, який поєднував у собі християнські та мусульманські традиції. Собор святої Софії входить до списку спадщини ЮНЕСКО, а храм часто називають восьмим дивом світу. Зараз собор Святої Софії є мечеттю, проте туристи можуть відвідати це місце [1].

Однією з найпопулярніших пам'яток Стамбула є Блакитна мечеть, що отримала свою назву через блакитну плитку, якою декорована будівля. Ця мечеть є єдиною в світі, яка має шість мінаретів. Блакитну мечеть та Собор святої Софії розділяє лише сквер. Туристи можуть відвідувати мечеть тільки в години, коли не йде служба. Ще одна мечеть, яка є популярною серед туристів у Стамбулі – це Мечеть Сулеймана I Законодавця, яку вважають найгарнішою мечеттю Туреччини і вона є найбільшою у Стамбулі. Ця мечеть є особливо цікавим місцем для туристів із України, оскільки неподалік знаходиться цвинтар, де поховані султан Сулейман та Роксолана (наложниця з України, яка стала дружиною султана) у сусідніх мавзолеях.

Часто відвідуваною пам'яткою в Стамбулі є Галатська башта, яка є символом міста, – найстаріша і найвища вежа у країні. Із неї можна побачити вид на місто, Босфорську протоку і Галіч. Також часто туристи відвідують Палац Топкапи – перший палац, де жили султани Османської імперії, Долмабахче, який відрізняється європейським стилем, фортецю Румеліхисар, Дівочу вежу, Гранд Базар – один із найстаріших і найбільших базарів у світі, а його ворота прикрашені архітектурними візерунками, вулицю Істікляль, що є однією із найвідоміших і найпопулярніших місць у Стамбулі та Парк Гюльхане, де проводять масові заходи. Ще у Мармуровому регіоні розміщені Принцесові острови, де заборонено користуватися автомобілями. Це місце часто відвідують туристи задля спокійного відпочинку. У цьому регіоні є й інші цікаві місця для відпочинку [8].

Щодо Егейського регіону, то сюди зазвичай приїжджають туристи для відпочинку на курортах біля моря, проте для урізноманітнення відпочинку вони відвідують культурно-історичні пам'ятки. На території цього регіону знаходиться велика кількість пам'яток античності, яким надають перевагу туристи: античний театр в Ефесі, міста Ізмір, Мармаріс, Бодрум, Кушадаси, Мугла та Фетхіс.

У Середземноморському регіоні найбільш відвідуваними місцями для культурно-пізнавального туризму є Олімпос, Аланія,

Чирали, Фініке, Демре та Анталія, де знаходиться найбільша кількість культурно-історичних пам'яток у цьому регіоні.

У Центральній Анатолії розташована Анкара – столиця Туреччини. Місто відвідує не так багато туристів як Стамбул, проте тут знаходиться велика кількість пам'яток: Мавзолей Атаюрка, Старе місто, Музей анатолійських цивілізацій, Музей Рахмі м. Кока, Мечеть Хаджі байрам, Цитадель в Анкарі, храм Августа та колона Юліана [6,204]. Популярністю користується Цитадель Хізар, яку видно з будь-якого місця в місті. Саме тут близько 3000 років тому розташовувалася стародавня Анкара. Також часто туристи відвідують музей анатолійських цивілізацій, який є найбільшим у країні. У ньому зібрані виняткові історичні пам'ятки епохи неоліту, великих цивілізацій античності, Візантії та Османської імперії. Серед популярних музеїв у Анкарі є музей авіації, у якому можна побачити військові літаки, розвідувальні літаки та багато іншого.

Також у цьому регіоні є популярні міста для туристів, які хочуть більше дізнатися про культуру та історію країни, – Конья та Каппадокія. Протягом останніх років Каппадокія стає все більш популярним місцем серед туристів. Каппадокія – це історична назва місцевості на сході Малої Азії на території сучасної Туреччини, що вживається ще з часів античності. Найбільше приваблюють туристів у Каппадокію вулканічні ландшафти. Тут є Долина кохання та Долина голубів, фортеця Учхисар, Біла, Рожева і Червона долини, Музей під відкритим небом Гьореме та Національний парк Гьореме, на території якого є стародавні підземні міста та християнські скелясті монастирі, які можуть відвідати туристи. Проте найбільш популярною розвагою у Каппадокії є політ на повітряній кулі. Кваліфіковані працівники проводять політ, тому це безпечно, а метеорологічна служба контролює, аби польоти здійснювалися лише за сприятливої погоди [4].

Неподалік від Кайсері, знаходиться ще одна цікава локація – місто Талас, яке починає свою історію з 1500 р. до н. е. Воно зберегло велику кількість давньої архітектури. Взагалі місто вважалося центром духовного і культурного життя, тому тут можна більш детально дізнатися про культуру та побут місцевих жителів. Також у місті є архітектурні пам'ятки часів Візантійської імперії.

Чорноморський регіон відомий містами Трабзон, який має особливу значимість у зовнішній торгівлі, адже через нього проходив колись Великий шовковий шлях, Зонгулдак, Самсун, Різе, Синоп. Це все портові міста, у яких знаходиться велика кількість пам'яток. Східну Анатолію рідко відвідують туристи, адже території цього

регіону простягаються до кордону з Вірменією, з якою завжди велися суперечки. У районі Південно-Східної Анатолії турки носять традиційні костюми; тут вузькі старовинні вулиці, базари, музеї та мечеті, тому часто туристи надають перевагу саме цьому району, щоб познайомитися з турецькою культурою [9].

Політика в країні спрямована на розвиток туризму, збереження природних та історико-культурних об'єктів, залучення іноземних туристів, підтримку туристичних підприємств, перетворення сфери туризму на потужний сектор економіки в Туреччині, подальший розвиток цього сектора та можливість стати світовим туристичним центром із певних видів туризму. Оскільки туристична галузь є однією з важливих галузей турецької економіки та приносить значний прибуток у країну, то влада Туреччини шукає перспективи розвитку цієї сфери та долає проблеми, які виникають на території країни та негативно впливають на туристичний сектор.

Отже, Туреччина є однією з найбільш відвідуваних країн світу. Турецька Республіка – країна, багата на туристичні ресурси, тому велика кількість туристів відвідує країну з метою більш детального ознайомлення з історією та культурою країни. Туреччина розташована і в Азії, і в Європі, завдяки цьому поєднанню різних культур вона є унікальною. Також важливим фактором для розвитку туризму тут є те, що в країні покращують туристичну інфраструктуру та забезпечують подальший розвиток туристичного сектору.

На території країни збереглася велика кількість історико-культурних пам'яток, тому туристи, яким цікаво побачити їх та дізнатися їхню історію можуть відвідати країну, щоб більш детально познайомитися з темою, яка їх цікавить. Музеї, мечеті, християнські храми, галереї та палаци привертають увагу будь-якого туриста. Завдяки культурно-пізнавальному туризму охочі дізнаються про старовинні пам'ятки та про сучасні витвори мистецтва країни. Країна має довгу та цікаву історію. Це підтверджує велика кількість виняткових культурних та історичних пам'яток, які збереглися на території сучасної Туреччини. Дев'ятнадцять об'єктів занесено до списку ЮНЕСКО, два з семи чудес Стародавнього світу також знаходяться на території країни. У Туреччині є пам'ятки, які пов'язані з різними часами та народами світу, завдяки цьому зацікавленість світу в історії та культурі країни значно підвищується, а тому і збільшується туристичний потік. Завдяки вигідному географічному розміщенню, природнім ресурсам, якими володіє Туреччина, та культурно-історичним пам'яткам до країни з кожним роком приїжджає все більше туристів, а влада активно покращує туристичну індустрію.

Джерела та література:

1. 20 місць, які варто відвідати в Стамбулі URL: <https://tripmydream.ua/media/podborki/20-mest-kotorye-stoit-posetit-v-stambule>.
2. Ефес URL: <https://mandry.club/mista/efes/>.
3. Єремія Г. Особливості розвитку туризму в Туреччині. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип. 43. Част. 2. С. 34–38.
4. Каппадокія: загадковий світ фей та космічних пейзажів URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2739157-kappadokia-zagadkovij-svit-fej-ta-kosmicnih-pejzaziv.html>.
5. Культурно-пізнавальний туризм URL: <https://studfile.net/preview/9081993/page:10/>.
6. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
7. ПАМ'ЯТКИ ТУРЕЧЧИНИ URL: <https://wikiputesh.ru/pam-jatki/554-pam-jatki-turechchini.html#i-2>.
8. Топ 10 найцікавіших розваг Стамбула URL: <https://wikiputesh.ru/sami-i-krashhi/369-top-10-najcikavishih-rozvag-stambula.html>.
9. ТУРЕЧЧИНА – ЯК ДІСТАТИСЯ, ТУРИСТИЧНІ РЕГІОНИ, МІСТА, ВИЗНАЧНІ ПАМ'ЯТКИ, ШОПІНГ, ПЛЯЖІ, ЇЖА URL: http://mapme.club/kraiini/76-turechchina.html#description_block_196225.
10. Туристична Туреччина: від сакральності до буденності URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4982>.
11. Цікаві місця Стамбула (Туреччина) URL: <https://tsikaviy-svit.com>.

Олександр Марчук

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЯПОНІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті досліджено культурно-пізнавальний туризм в Японії, зокрема проаналізовані головні тенденції та стан його розвитку. Визначено вплив цього виду туризму на економіку країни та імідж, серед інших туристичних центрів світу. Розглянуто особливості культурних тенденцій та найбільш популярні серед туристів атракції.

Ключові слова: Японія, культурно-пізнавальний туризм, туристи, аніме-туризм, туристична індустрія.

Olexander Marchuk

DEVELOPMENT OF CULTURAL AND COGNITIVE TOURISM OF JAPAN IN THE XXI CENTURY

The article examines cultural and cognitive tourism in Japan, in particular, analyzes the main trends and the state of its development. The impact of this type of tourism on the country's economy and image, among other tourist centers of the world, has been determined. Features of cultural trends and the most popular attractions among tourists are considered.

Key words: Japan, cultural and cognitive tourism, tourists, tourism, anime tourism, industry of tourism.

Міжнародний туризм у ХХІ ст. став однією з провідних галузей економіки, що найбільш динамічно розвивається, та в якому задіяні величезні маси працівників. Японія приваблює інтерес туристів усього світу. Ця країна є незвичайною і багатогранною, і може задовольнити смак будь-якого шукача нових вражень. Тур до Японії коштує недешево, але це не зупиняє мандрівників. Тривалий період ізоляції Японії від інших країн не вплинув на її розвиток: на етапі відокремленості держави була захищена від втручання європейців, і завдяки цьому зберегла свої давні традиції. На сьогодні Японія – це унікальна країна, що поєднує у собі високі технології та давню

культуру, яка є основним об'єктом туристського інтересу. Японська індустрія туризму є однією з найрозвиненіших у світі. Японія разом з іншими державами багато в чому визначає нові тенденції розвитку ринку туристичних послуг, бере участь у створенні глобальних союзів та стратегічних альянсів у різних галузях індустрії. Залучення іноземних туристів було однією з основних стратегій туристичного сектора Японії до лютого 2020 р., але через ситуацію з COVID-19 уряд країни заклав кордони для представників більшості країн і можливості продажу у сфері туризму за рахунок іноземних туристів різко скоротилися. Актуальність статті полягає у виявленні особливостей розвитку культурно-пізнавального туризму Японії, яка тривалий час була закритою державою, та була виключена із загальної туристичного обороту до другої половини ХХ ст.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей культурно-пізнавального туризму Японії у ХХІ ст.

Розвиток культурно-пізнавального туризму Японії, як окрема тема недостатньо описана українськими дослідниками. Проте, варто згадати роботу Данила Симонова «Культурно-пізнавальний туризм в Японії». Більше уваги темі присвятили зарубіжні науковці, але, все-одно, вона потребує більш детального розгляду та уточнення.

У Японії туристичний потенціал багатий та різноманітний. У країні багато об'єктів, гідних уваги туристів, проте крім гори Фудзі (найвища точка) іноземці мало що знають про них. Зараз на території Японії знаходиться 25 об'єктів, включених до списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [8].

У Японії немає художніх музеїв, які можна порівняти із найбільшими світовими скарбницями. Однак у країні налічується безліч музеїв різної спрямованості. Музей землетрусів, вулканів та інші науково-пізнавальні музеї. Є музей динозаврів, рушників, хвороби Мінамату та музей груш.

На півдні, на острові Кюсю діє музей, який залишає особливе незабутнє враження – музей камікадзе. Саме там під час Другої світової війни готувалися солдати-смертники. У музеї зберігаються різні експонати, а саме фотоархів тих молодих людей, які готові були померти за імператора та листи їхніх матерів, що закликали їх чесно виконати свій обов'язок.

У Японії є художні музеї, наприклад, Токійський державний музей, найбільший у країні – 100 тис. експонатів. Він має у своєму розпорядженні найбільшу у світі колекцію японського мистецтва. Відмінна риса Японії – проведення великої кількості виставок, в тому числі й рідкісних. Туристів може зацікавити наявність таких

музеїв як музей ніндзя в Іга-Уено, музей пива в Саппоро і музей атомної зброї.

У Японії налічується близько 4 тис. музеїв, приблизно половина з яких є історичними, 800 художніми галереями, близько 100 акваріумів, понад 500 зоопарків, близько 4 тис. громадських парків та 430 парків для проведення дозвілля [2].

З кінця 1980-х рр. у Японії активно зводилися тематичні парки різних напрямків, чого вартий лише феноменальний Токійський Діснейленд. Окрім цього найбільш відомим тематичним парком є «Універсал Студіос» в Осаці, який відтворює сцени з найвідоміших фільмів Голлівуду. Діснейсі – варіант Діснейленду, що знаходиться на воді.

Серед тематичних парків чимало і таких, що відтворюють найбільші архітектурні пам'ятки різного часу різних країн світу – парк «Хюс Тен Бош» (названий за однойменною резиденцією в Голландії та збудований на честь дружби Голландії та Японії). Там є також «Російське село» під Ніігата – з православним собором, в якому влаштовуються концерти замість служби. Два «Німецькі села» функціонують на Хоккайдо на острові Міяко в префектурі Окінава. В даний час Universal Studios в Японії має вісім розділів: Голлівуд, Нью-Йорк, Сан-Франциско, Парк Юрського періоду, Водний, Дружне село, Універсальний Wonderland та чарівний світ Гаррі Поттера. Відвідувачі можуть насолоджуватися великою кількістю атракціонів, починаючи від каруселей до захоплюючих гір і тренажерів, заснованих на популярних фільмах [3].

В Японії налічується приблизно 230 тис. храмів. Понад 80 тис. сіоністських та трохи менше буддійських, близько 10 тис. християнських. Чимало цих центрів є своєрідними «меками» як японських, і зарубіжних туристів.

Крім об'єктів, що занесені до списку ЮНЕСКО, слід назвати: Комплекс буддійських храмів та пам'яток Хорюдзі – м. Нара. Історичні храми в Кіото, синтоїстський храм Іцукусіма від Міядзіма, сіоністські та буддійські храми Нікко. У Токіо популярні буддистський храм Сенсодзі та храм Котоку-ін. Головне синтоїстське святилище Ісе, головний храм якого, відповідно до давньої традиції перебудовується кожні 20 років [2].

Наявність величезної кількості храмів породжує такий вид туризму як паломницький: сьогодні туристичні компанії пропонують різні тури, метою яких є відвідування важливих релігійних центрів Японії. Релігійний туризм знайшов своє визнання серед японців, а й туристів.

У середні віки в Японії було зведено безліч замків. Багато з них були зруйновані в період пожеж і міжусобних війн, але більшість, звичайно, були відновлені. Найкрасивішим вважається замок, розташований у місті Хімедззі, що має статус Національного скарбу. Його називають «Білою чаплею».

«Аніме-туризм» давно став значним елементом розвитку внутрішнього туризму в Японії – адже автори аніме та манга зараз часто змальовують місце дії своїх історій із реальних місць. Наприклад, прототипом місцевості, де живе головний герой аніме «Зошит дружби Нацумі» про екаї (японські духи та божества), послужила префектура Кумамото – батьківщина Юкі Мідорікави, автора оригінальної манги. А за прообраз села Хінамідзава, яке є центром подій аніме «Коли плачуть цикади» було взято історичне село Сіракава-го в префектурі Гіфу – автором було ретельно скопійовано всі місцеві пейзажі та пам'ятки.

Ще в 1975 р. Хаяо Міядзакі, тоді ще молодий талановитий співробітник студії Zuiyo Enterprises, особисто їздив до Швейцарії, щоб достовірно відобразити природу в аніме «Хайді – дівчинка Альп». Але масовий характер «копіювання» місць з реальності в аніме-серіали набуло вже ближче до нульових, під час стрімкого зростання популярності аніме про повсякденність, коли з'ясувалося, що створювати абстрактне реалістичне місто «з нуля» для фонів аніме значно складний, довгий і витратний процес, ніж малювання з натури [4].

Про аніме-туризм вперше заговорили в 1990-х рр., а найбільшу популярність він набув уже в нульових, коли у фанатів з'явилася можливість придбати портативні фотоапарати, щоб зафіксувати ті самі заповітні місця, і блоги для ознайомлення з своїми знахідками з іншими шанувальниками аніме.

В Японії помітили схожість явища аніме-туризм із паломництвом, назвавши його «Сейті дзюнрей» — «проща по святих місцях». Варто зазначити, що «сейті дзюнрей» може бути і подорожжю, наприклад, місцями зйомки відомих кіно-серіалів або фільмів, але частіше це поняття все ж таки вживають саме у зв'язку з аніме-туризмом. Взагалі, паломництва як масове явище Японії поширилися ще в середні віки. Разом із поширенням буддизму сотні та тисячі людей робили подорожі через всю країну за маршрутами, до яких входило відвідування певних храмів та священних місць. Тому в сучасних видах «паломництв» є глибоке історичне коріння.

При цьому не можна не відзначити, що аніме-туризм не лише стихійне явище. Це ще й дієвий засіб маркетингу, що активно

використовується для залучення туристів у регіони Японії. Таким чином розвивається не тільки внутрішній туризм, а й зовнішній. Наприклад, на сайті «Японської національної туристичної організації» (JNTO) можна знайти розділ японською та англійською мовами присвячений маршрутам за мотивами популярних аніме-серіалів. Крім того, з 2016 р. в Японії функціонує Асоціація аніме-туризму, куди входять, наприклад, дистриб'ютор аніме Kadokawa Corp., туристичне агентство JTB Corp. та Japan Airlines [4].

Направлено такі програми, насамперед на залучення молоді. Для цього підключається: активна інформаційна підтримка ЗМІ та соцмереж, прикраса міста банерами та плакатами, пов'язаними з популярним аніме, в якому зображувалося це місто, організація заходів, фестивалів, вікторин, конкурсів та ігор. Друкуються спеціальні карти для фанатів, на яких відмічені місця, присутні в конкретному творі. І, звичайно, активно продаються ексклюзивні сувеніри на відповідну тематику.

Фанати отримують можливість зануритися в атмосферу улюбленого аніме та побувати в місцях, де жили їхні улюблені персонажі та відбувалися знайомі їм події. А представники міста, у свою чергу, докладають усіх зусиль для того, щоб зробити їхню поїздку яскравою та незабутньою, адже тоді людям, можливо, захочеться приїхати знову.

Так, провінційне місто Васіномія в префектурі Сайтама отримало прибуток, що вимірюється мільйонами ієн, завдяки аніме «Lucky Star», героїні якого живуть у місті, змальованому з Васіномії – і фанати продовжують приїжджати сюди, хоча аніме це давно пішло з екранів ТБ. А порівняно недавно в центрі уваги опинилося місто Хіда, пейзажі якого надихнули Макото Сінкая на його повнометражне аніме «Твоє ім'я». Сюди туристи приїжджають не лише з різних куточків Японії, а й з-за кордону [4].

Плакати, карти та листівки з улюбленими аніме-героями, які прикрашають місто та поширюються серед туристів, зазвичай включають також інформацію про історію міста та його пам'ятки, так що до маркетингової функції ненав'язливо підключається освітня. Наприклад, студія, що випустила аніме «Бродячі пси літератури», у якому прототипами основних персонажів виступають відомі японські письменники, активно співпрацює з літературними музеями та культурними центрами. Така маркетингова стратегія спрямована як на популяризацію конкретного аніме та музеїв, а й у розвиток культури читання серед молоді.

Досвід Японії – чудовий приклад того, як популярна культура може сприяти підтримці та розвитку внутрішнього туризму, привертаючи широку увагу громадськості до місць, подій та культурних традицій. Японський поп-культурний туризм активно розвивається і виходить на зовнішній ринок – все більше закордонних гостей прибуває в Країну вранішнього сонця для того, щоб на власні очі побачити «ті самі місця» з аніме та манги.

Острів Хоккайдо – одне з найпопулярніших туристичних місць у Японії, а туризм є однією з найважливіших галузей економіки префектури Хоккайдо. Щороку північний острів відвідує понад 4 млн туристів, як японців, і іноземців [5].

З середини минулого століття на Хоккайдо почав розвиватись такий вид відпочинку, як етнічний туризм. Його метою є проживання серед корінного населення, безпосереднє знайомство з місцевою національною культурою [6]. Багато туристів їдуть на Хоккайдо навіть для того, щоб подивитися на місцевий корінний народ айну. Разом з тим, в останні півстоліття можна спостерігати зростання самосвідомості айнів, і сьогодні приділяють підвищену увагу питанням відродження втрачених традицій, розвитку культури, мови. У цьому важливо також звернутися до проблеми впливу етнічного туризму на культуру айнів.

На Хоккайдо є кілька найвідоміших місць етнічного туризму: район Порото, район озера Акан, район Асахікава, а також місто Нібутані [7]. У цих місцях знаходяться музеї айнської культури з багатими експозиціями, де представлені предмети побуту, фотографії, музичні інструменти, традиційний одяг цього народу. Музеї виготовляють друковану продукцію, співпрацюють з іншими громадськими організаціями айнів. Вони позиціонують себе як культурно-освітні центри та підтримують різні проєкти, спрямовані на просування та вивчення культури айнів. При деяких музеях є дослідницькі центри айнської культури, наприклад, при Музеї Хоккайдо, де проводяться семінари, лекції та виставки, присвячені різним сторонам життя та проблемам корінного народу Японії.

Села айнів живуть в основному за рахунок прибутку від туристів. У кожному селі, як правило, є безліч крамничок із сувенірами, а місцеві айни влаштовують для приїжджих вистави з традиційними піснями та танцями, розповідають айнські легенди та казки, проводять різні святкування. Одним із найпопулярніших сувенірів, який можна купити в лавці в айнському селі, вважається різьблена дерев'яна фігурка ведмеда. Крім різьблених фігурок, у сувенірних лавках можна придбати словники айнської мови, музичні

інструменти, а також різноманітні товари з айнським традиційним орнаментом.

Культура і мова айнів в останні кілька століть перебували під загрозою зникнення, і спроби відродити втрачені традиції, що робляться сьогодні, відновлюють лише самий поверхневий їх пласт. Етнічний туризм сприяє поширенню та популяризації культури айнів, але лише найпростіших її сторін. Туризм – це комерційна діяльність, а комерціалізація не сприяє розвитку традиційної культури. Проте, не можна забувати, що етнічний туризм відіграє значну роль у житті корінного народу Японії. Крім того, він є відображенням сучасної міжетнічної взаємодії японців та айнів і водночас стає одним з основних інструментів, які дозволяють представникам народу айну відстоювати свою самобутність та показувати, що вони ще не асимілювалися у японському суспільстві.

Регіон Тюбу також знаходиться на острові Хонсю і включає 9 префектур. Столицею префектури Аїті є Нагоя, знаменита своїм замком та храмом Осу Каннон. У Нагої зберігається одна з імператорських регалій – меч Кусанаги-но цуруги. Також у Нагої знаходиться найбільший у світі планетарій. У префектуру Фукуї їдуть любителі старовини — там організовано найбільший у світі Музей динозаврів. На узбережжі Фукуї варто подивитися на прибережні скелі Тодзімбо стовпчастого вигляду та затоку Вакаса з п'ятьма різнокольоровими озерами. Префектура Гіфу насамперед відома селом Сіракава-го з автентичними сільськими будинками XIX ст. Старовинну архітектуру періоду Едо можна побачити у містечку Магоме-дзюку [3].

Префектура Ісікава відома своїми мальовничими природними місцями: парком Кенроку-ен та горою Хакусан. Головна пам'ятка префектури Нагано – храм Дзенко-дзі, збудований у VII ст. Другий символ Нагано – це замок Мацумото із чорними стінами. Префектура Нігата відома як головний район з вирощування рису. Терасові рисові поля виглядають дуже мальовничо. У префектурі Сідзуока є символ країни – гора Фудзі. З префектури Яманасі починаються сходження на Фудзі. Там варто відвідати крижані печери Нарусава. Префектура Тояма прославилася іншою горою – Татейма, не менш вражаючою.

Регіон Кансай займає захід острова Хонсю. Регіон славиться особливо смачними суші та особливим діалектом. До складу Кансаю входять 7 префектур. У префектурі Міє розташований храмовий комплекс Ісе, де зберігається ще одна регалія імператора – дзеркало. Навколо храму прокладено паломницькі стежки, що входять

до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. В Ізі є найбільший музей ніндзя. Префектура Вакаяма з паломницькими стежками та стародавніми святилищами знаменита найбільшим водоспадом Японії та найбільшим у світі музеєм китів. Префектура Сіґа відома найбільшим озером Японії – Біва, яке також є одним із найдавніших на планеті. На горі Хіей знаходиться кілька буддійських монастирів, найдавніший з яких був заснований у VIII ст. Там же є найбільший у світі підвісний міст. У Химедзи знаходиться один із найкрасивіших замків Японії, який особливо мальовничо виглядає в період цвітіння сакури. Префектура Нара славиться найстарішими в країні буддійськими та синтоїстськими храмами. Місто Нара була столицею Японії у VIII ст. У місті зберігся храм Тодай-дзі – найбільша споруда з дерева. Ще в місті Нара живе безліч оленів, які охоче фотографуються з туристами [1].

В Осаці, одному з найбільших міст Японії, та її околицях збереглося безліч визначних пам'яток різних історичних епох: від замку XVI ст. до перших будинків майстрів чайних церемоній. Кіото, столиця Японії понад тисячу років тому, зараз має звання культурного центру країни. У місті збереглися квартали зі старовинною забудовою, пам'ятники архітектури періодів Хейан та Едо, включаючи знамениті Золотий та Срібний храми.

Колоритний регіон Сікоку славиться своїми храмами (їх понад 80) та міфічними звірами-перевертнями. До складу регіону входять 4 префектури. Токусіма – префектура, яка славиться найбільшим танцювальним фестивалем у країні – Ава-Одорі. У префектурі знаходяться знамениті вири Наруто та храм Редзен-дзі VIII ст. Познайомитися з природою регіону можна в каньйонах Обоке та Кобоке з дивовижними плетеними мостами, що розташовані в долині Ія. Префектура Кагава прославилася парком Ріцурін та музеєм під відкритим небом Такамацу, до якого зведено старовинні споруди з усієї префектури. У місті Котохіра розташований найстаріший в Японії театр кабуки – Канамарудза. У місті Маругаме знаходиться одна з найпотужніших фортець – замок зі стінами заввишки 60 м [3].

У префектурі Ехіме варто оглянути замок Мацуюма з експозицією самурайського побуту та побувати у найстарішій купальній країні – на гарячих джерелах «Дого Онсен». Найцікавіший музей префектури присвячений середньовічним піратам Мураками. У місті Одзу можна побачити дуже автентичний спосіб риболовлі за допомогою бакланів. У префектурі Коті знаходиться один з замків, що добре зберігся – замок Коті.

Регіон Кюсю займає острів Кюсю та архіпелаг островів Рюкю. Найбільш південний регіон Японії славиться пляжними курортами. До його складу входять 8 префектур. Префектура Кагосіма насамперед відома діючим стратовулканом Сакурадзима. У Кумамото головна визначна пам'ятка – це однойменний замок епохи Сенгоку. Талісман префектури Кумамото – чорний ведмідь Кумамон. У префектурі Міядзакі є кілька святилищ, присвячених богині сонця Аматерасу. Також префектура відома незвичайною флорою – тут зростає кілька видів пальм. У префектурі Нагасакі варто відвідати парк миру та музей, присвячений трагедії. У місті проживає найбільша християнська громада Японії – варто оглянути християнські храми.

Отже, незважаючи на успішний розвиток культурно-пізнавального туризму в Японії на початку XXI ст., можна виділити низку проблем: висока вартість життя; мовний бар'єр та культурні бар'єри; система готельного обслуговування; брак інформації про Японію в інших країнах. Потрібно розвивати культурно-пізнавальний туризм Японії у двох напрямках. Внутрішній напрямок: потрібно облаштувати інфраструктуру Японії та зробити її зручною для відвідування туристів з-за кордону. Зовнішній напрямок: просування бренду Японії за кордон. В області просування японська влада має намір розширити участь країни у закордонних виставках та культурних заходах, а також освоювати нові ринки, що зростають – Індія, Малайзія. На внутрішньому напрямку Японії потрібно вжити такі заходи: розвиток готельного сектора; удосконалення туристської інфраструктури в плані створення зручностей для туристів (наприклад, удосконалення кодової системи токійському метро для туристів, які не знають японської мови; розробка нових екскурсій та туристичних маршрутів); поширення інформації про культурний потенціал Японії серед своєї країни. На зовнішньому напрямі туристичної політики, Японія активно просуває свій бренд на нові ринки.

Джерела та література:

1. Мальська М.П., Антонов Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. К.: Знання, 2008. 661 с.
2. Кужель Ю.Л., Яворская А.О., Христов Т.Т., Страноведение. ОАЭ, Япония, Китай: Учебное пособие, Москва: Книгодел, 2014. 262 с.
3. Головня О.М., Ставська Ю.В. Міжнародний туризм: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Друк», 2020. 316 с.

4. Аніме-туризм та його місце у масовій культурі Японії. 2019. URL: <https://discours.io>.

5. Masayuki Otsuka. Regional Report. Hokkaido. URL: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Regional%20Report%20-%20HOKKAIDO_Tokyo%20ATO_Japan_7-1-2013.pdf.

6. Сундуев Ч. Б., Хышиктуева Л. В. Этнотуризм как одно из направлений культурно-познавательного туризма/ URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/etnoturizm-kak-odno-iz-napravleniy-kulturno-poznavatel'nogo-turizma>.

7. Hiwasaki L. Ethnic Tourism in Hokkaido and the Shaping of Ainu Identity. *Pacific Affairs*. 2000 Vol. 73. № 3. P. 393–412.

8. Объекты Всемирного наследия ЮНЕСКО в Японии URL: <https://www.nippon.com/ru/japan-data/h10035/>.

Мирослава Косинська

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЧОРНОГОРІЇ В XXI СТОЛІТТІ

У статті проаналізовано специфіку гастрономічної пропозиції Чорногорії, переваги валоризації країни через туристичну пропозицію, вказано на важливості стандартів безпеки продуктів харчування в індустрії гостинності. Крім того, у статті наголошено на важливості розвитку гастрономічних турів, через які сполучаються регіональні кухні Чорногорії, автентична гастрономія, заснована на здоровій їжі, розвиток «Slow food», а також проаналізовано недооціненість національної гастрономії Чорногорії через звичаї та традиції країни.

Ключові слова: *Чорногорія, гастрономія, гастрономічна пропозиція, гастрономічний туризм, стандарти, культура, традиції.*

Myroslava Kosynska

DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM IN MONTENEGRO IN THE XXI CENTURY

The article analyzes the specifics of the gastronomic offer of Montenegro, the advantages of valorization of the country through the tourist offer, and points out the importance of food safety standards in the hospitality industry. In addition, the article notes the importance of the development of gastronomic tours, through which regional cuisines of Montenegro, authentic gastronomy, based on healthy food, the development of «Slow food», and analyzes the underestimation of Montenegrin national gastronomy because of the customs and traditions of the country.

Keywords: *Montenegro, gastronomy, gastronomic offer, gastronomic tourism, standards, culture, traditions.*

Туризм в Чорногорії – це основа процвітання та добробуту держави. Завдяки своєму географічному положенню та ресурсам, якими вона володіє, ця відносно невелика країна постійно вдосконалює свою туристичну пропозицію, має прагнення до кращого позиціонування на міжнародному ринку.

© Мирослава Косинська, 2022

Актуальність цієї теми полягає у тому, що гастрономічний туризм у Чорногорії знаходиться на початковому етапі свого розвитку. В перспективі є можливість, що Чорногорія може стати однією із престижних туристичних напрямків, зокрема завдяки впізнаваності своєї гастрономії. Тому дослідження особливостей, перспектив переваг та недоліків гастрономічного туризму Чорногорії є перспективним.

Мета цієї статті – представити особливості гастрономічної пропозиції Чорногорії, переваги валоризації країни через туристичну пропозицію, наголосити на важливості стандартів безпеки продуктів харчування в індустрії гостинності.

Розвитку гастрономічного туризму в Чорногорії приділено не достатньо уваги, а тому і праць відносно небагато. При дослідженні цієї теми слід звернути увагу на роботи таких зарубіжних дослідників як Невенка Чавлек, Олівера Чайович, Крістофер Делісо, Велько Вуячич, Весна Вуячич, Грета Крешич, Марія Бодрожа, Сабка Пашова, Володимир Філіпович, Єлена Філіпович, Недіта Дашич, Добриця Йовичіч. У своїх працях вони описали стан гастрономії та гастрономічного туризму в країні, його проблеми та можливості подальшого розвитку в майбутньому. Зокрема, ці автори зосередили увагу на конкретизації можливостей та шляхів розвитку гастрономічного туризму з використанням гастрономічного бренду території.

В умовах постійного зростання глобального ринку посилення індивідуалізації високоякісного туристичного продукту є викликом, в якому внутрішній туристичний продукт має значні шанси. Туризм – найдинамічніша галузь у Чорногорії, яка ще не досягла свого zenіту, а гастротуризм та гастропрпозиція недостатньо оцінені туристами. Чорногорія як сприйнятливий туристичний напрямок і, маючи прагнення до кращого визнання на міжнародному ринку, повинна включити весь потенціал автентичності через впровадження місцевого, оригінального, ексклюзивного та нового. Так вона зможе просувати туристичний продукт і спрямовувати обсяги туристичних потоків у цей напрям.

Чорногорія розташована в західній частині Балканського півострова. Межує з Боснією та Герцеговиною на північному заході (довжина кордону 225 км), Сербією на північному сході (203 км), Косово на сході (78,6 км) та Албанією на південному сході (172 км). Вихід Адріатичного моря на південний захід (293,5 км) є важливою передумовою для розвитку морської рекреації. Найкоротшою є прикордонна лінія з Хорватією на заході (25 км), що, однак,

важливо для транскордонного туристичного співробітництва між двома країнами [10]. З географічної точки зору Чорногорія – відносно невелика країна, загальна площа якої становить 13 812 км², а населення – понад 676 тис. осіб [8].

Чорногорія відноситься до країн Середземноморського басейну чи Західних Балкан, а також до країн Балканського півострова. Країна не багата на мінеральні ресурси, тому основу економічного розвитку країни становлять дві галузі – туризм і сільське господарство. Сьогодні у Чорногорії значні інвестиції вкладаються в розвиток цих двох галузей, а через взаємодоповнюваність особлива увага приділяється виробництву екологічно чистих продуктів харчування та їх розміщенню в сфері туризму, так званому «невидимому експорту» через сектор гостинності та туризму.

Індустрія туризму набуває все більшого значення в економіці Чорногорії. Будучи однією з наймолодших країн світу, Чорногорія також є наймолодшою країною, визнаною іншими країнами після розпаду Югославії. Виникла завдяки мирному відокремленню від Сербії на основі референдуму, проведеного 21 травня 2006 р. У незалежненні Чорногорії від Югославії призвело до збільшення кількості туристів, і в 2021 р. було зареєстровано 1,6 млн зовнішніх відвідувачів. Найбільшими ринками для Чорногорії є такі країни, як Росія, Сербія, Боснія та Герцеговина, Німеччина [11].

Чорногорська економіка залежить від тенденцій у секторі громадського харчування, і гастрономія зайняла тут особливе місце. Громадське харчування як вид економічної діяльності третинного характеру задовольняє потреби людей, які переважно отримують від подорожей та перебування поза місцем проживання. У цьому контексті насамперед готельний бізнес задовольняє ці потреби шляхом надання послуг за встановленими цінами. Як вид економічної діяльності готельний бізнес функціонує на комерційній основі. Це означає, що послуги, що надаються, мають не тільки споживчу, а й ринкову вартість. Ринкова вартість послуг відображається в ціні, яку клієнти платять за задоволення своїх потреб [4].

Найбільш важливим розподілом основних послуг громадського харчування в індустрії гостинності є: готельний бізнес, як діяльність, що об'єднує послуги проживання та громадського харчування; та ресторанний бізнес, як організаційно та технологічно незалежний сектор приготування, виробництва та подачі їжі та напоїв [2].

Сфера ресторанного господарства Чорногорії опирається на ряд вимог щодо різноманітності продукції, якості обслуговування

та комплексу послуг, в результаті чого всі заклади ресторанного господарства розділяють наступним чином:

- заклади, які спеціалізуються на продажі їжі та напоїв, як правило, призначені для споживання на місці, з проведенням розважальних заходів або без них (ресторан, кав'ярня, кафетерій, кафе, ресторан-бар, кафе-пекарня, кафе-бар, перекусна);
- заклади, що культивують продаж їжі та напоїв споживачам, які мають спільні професійні ознаки (буфет, їдальня);
- заклади, спеціалізовані на постачанні їжі, яка призначається для споживання в інших місцях та виготовляється централізовано (домова кухня, фабрика-кухня, фабрика-заготівельня, ресторан зі спеціальними замовленнями) [2].

Традиційні ресторани Чорногорії – це заклади з привітними господарями, досить простим, але приємним інтер'єром, і національною кухнею. У Чорногорії вкрай популярні італійські ресторани та піцерії. Є також ресторани тайської та китайської кухонь. Крім того, у великих містах і по узбережжю багато маленьких вуличних кафе, що пропонують досить різноманітне меню.

Гастрономія – явище настільки ж давнє, як і людство, і є частим предметом інтересу багатьох наукових дисциплін, соціології, психології, науки про їжу, хімію, біологію, медицину, сільське господарство тощо. Слово «гастрономія» грецького походження, воно означає все, що пов'язане з приготуванням їжі, кулінарною майстерністю, а також означає гурманство. Сьогодні гастрономія поєднує всі теоретичні та практичні знання, пов'язані з харчуванням людини, в рамках однієї сфери. У 1765 р. Буланже відкрив перший ресторан у Парижі. У 1933 р. в Парижі було відкрито першу гастрономічну академію, а в 1937 р. у Франції було опубліковано енциклопедію гастрономії – Larousse gastronomique [1].

Гастрономія вивчає та описує історичний розвиток їжі та харчування, звичаї, ритуали та традиції, пов'язані з приготуванням та уявленням їжі. Гастрономія – це фактично сукупність систематизованих знань про їжу, види страв, способи та прийоми теплової обробки їжі, художнє оформлення гастрономічних продуктів та їх презентацію. Особливе значення для гастрономії має презентація страв, яка є, мабуть, найважливішим компонентом гастрономії [1].

Гастрономія, гастрономічні традиції – це вікно в історію нації. Гастрокультура є частиною загальної культури нації та найважливішою складовою просування культурного туристичного продукту. Історія Чорногорії, і навіть економічні умови були сприятливі у розвитку гастрономічної культури. Держава та назва Чорногорія

вперше з'явилися в історичних записах наприкінці XV ст. Стара Чорногорія спочатку була в горбистій і важкодоступній частині Середземномор'я. Чорногорці займалися переважно скотарством і значно менше землеробством, і були дуже бідні. Цікаво відзначити, наскільки важливим був хліб у старій Чорногорії, так що він був предметом присяги [12]. Основними продуктами харчування були хліб, м'ясо (козлятина та яловичина), молоко, молочні продукти та овочі. Гостинність була дуже важливою для чорногорців, як тоді, так і сьогодні. Гостинність майже залишилася святинею, і сьогодні вона відображається в простоті та сердечності людей, у пропозиції їжі, сушеного м'яса, коньяку та сиру [7].

Скромні умови життя старих чорногорців, економічний розвиток нової Чорногорії не давали змоги розвивати вражаючу гастрономію. Чорногорська гастрономія проста, але насамперед дуже смачна. Національна гастрономія дотримується регіональної географії Чорногорії, тому в просторово невеликій Чорногорії присутні три дуже диференційовані регіональні кухні: середземноморсько-прибережна кухня; озерна кухня – кухня центральної частини Чорногорії та берегів Скадарського озера; та гірська кухня північного регіону Чорногорії.

Найоригінальнішою гастрономією Чорногорії є гірська кухня. Вона одночасно вважається сільською, найпростішою; особливо цінуються страви з високою енергетичною щільністю та сильним смаком. Основу цієї кухні складають вершки, сир, картопля і копчений окіст. Ця регіональна кухня відома качамаком, кнудлями, негушським сиром, негушським пршуттом, негушським стейком, а також особливим м'ясом, запеченим у глиняному горщику серед вугілля. Сьогодні «гірська кухня» є частиною пілотної програми перших гастрономічних турів у північній частині Чорногорії, спрямованих на покращення місцевої туристичної пропозиції цієї частини країни: створення нових робочих місць, залучення більшої кількості жінок у розвиток гастрономічного туризму через приготування та пропозицію традиційних страв та стимул для молодих поколінь залишатися в цьому регіоні Чорногорії. У туристичній пропозиції гірської частини Чорногорії особливою популярністю користується сільська гастрономічна пропозиція, яка подається в ресторанах громадського харчування так званого Савардака, що відображає архітектуру гірської частини Чорногорії [13].

Центральна частина Чорногорії, басейн Скадарського озера, відома незайманою природною красою озера, прогулянками на човнах озером, а також гастрономічною пропозицією цього регіону.

Регіональна кухня Скадарського озера характеризується місцевою дикою рибою «коропом», а також національною стравою «рисом карпона із сушеними сливами». Ця кухня, крім смаженого та копченого коропа, відома рибою вугор. Район басейну Скадарського озера відомий невеликими індивідуальними виноробнями та виробництвом високоякісного червоного вина. Вино Plantage Wine Vinas, з резерву 2013 р., отримало золоту медаль цього року на найпрестижнішому конкурсі Decanter DW WA у Лондоні [13].

Для південної частини Чорногорії характерна прибережна кухня. Ця кухня відноситься до кластера середземноморської кухні і, як і у всіх країнах Середземноморського басейну, відома великою кількістю свіжих овочів і фруктів, оливкової олії, розмарину, а також великою кількістю морепродуктів та риби. Крім купального туризму, прибережна зона Чорногорії, як і середземноморська країна, має всі передумови (якісні та здорові продукти, середземноморський тип харчування) для впровадження якнайбільшої кількості «повільної їжі» («Slow food») у свої готелі та ресторани вищої категорії. Цей тип гастрономічної пропозиції присутній у трьох готелях «Aman Sveti Stefan», «Pobori» та «Blanche», і він пропагує місцеву кухню й культуру, а також знайомить гостей з гастрономією та енологією Чорногорії [13].

Сьогодні ця країна є одним із найбажаніших туристичних напрямків у Середземномор'ї. Країна наповнена туристичними ресурсами: в один день можна не тільки викупатися в морі, здійснити піший похід, пливати по озеру, спуститись по каньйону, відвідати культурні ресурси, але й насолодитися винами вищої якості та автентичними стравами, які перебувають у повній гармонії з географічним рельєфом країни [6]. Вона відома уподобаннями високоенергетичної їжі гірської кухні, оригінальними стравами кухні Скадарського озера, а також середземноморською їжею прибережної кухні. Для гастрономічної пропозиції, розміщення сільськогосподарської продукції через пропозицію громадського харчування, стандарт НАССР (англ. Hazard Analysis and Critical Control Point) має особливе значення, оскільки він визначає постачання продуктів та харчування туристів як безпечне та здорове [3]. Існування стандарту НАССР забезпечує конкурентоспроможність об'єктів гостинності, і сьогодні впровадження цього стандарту стало майже імперативом у Чорногорії. У всіх великих готелях країни запроваджено цей стандарт, для невеликих підприємств громадського харчування витрати на запровадження та підтримання сертифікату стандарту є вирішальними [9].

Зараз спостерігається все більш активний туристичний мотив відновлення задоволення від споживання традиційно приготовленої їжі, тому гастрономія, гастротуризм та гастротури стають все більш важливою частиною маркетингового просування дестинації. Чорногорія все ще знаходиться на початку розвитку гастрономічних турів по своїй гірській частині; не розроблені гастрономічні тури, які поєднали б три національні кухні (гірська, кухня Скадарського озера та прибережна/середземноморська кухня), і на початку розвитку гастротуризму, селективної форми туризму, яка може розвиватись 365 днів на рік. Всі три кухні, навіть якщо вони сильно відрізняються, є гарною основою для розвитку гастрономії в Чорногорії. Спільним знаменником гастрономічної пропозиції Чорногорії є якісна та безпечна для здоров'я їжа, яка виробляється відповідно до чинних стандартів з якості та безпеки продуктів харчування [5]. Італія, Іспанія та Франція відомі своїм типовим гастрономічним продуктом: Італія – піцою, Іспанія – якісними винами та прошутто, Франція – винами та 365 видами сиру. Все це позитивні приклади туристичної валоризації гастрономічної пропозиції дестинації, які Чорногорія має продовжувати.

Отже, Чорногорія, як сприйнятливий туристичний напрямок, має потенціал автентичності, відомої гастрономічної ідентичності, і єдине, чого вона потребує – це поліпшення ринку за рахунок збереження оригінального вигляду національної гастрономії. Без адекватного просування національної гастрономії туризм не може бути визнаний і не може виправдати очікування туристів, які хочуть відчувати культ чорногорської традиції та культури через їжу. Це може стати одним з основних орієнтирів для поліпшення загального туристичного продукту Чорногорії, наслідуючи позитивні приклади гастрономії Італії, Іспанії, Франції та Греції – відомих туристичних напрямків здорової їжі, розвитку концепції «Slow food», а також через звичаї та традиції Чорногорії, які формують модель синхронізації недостатньої представленості національної гастрономії у загальному туристичному продукті Чорногорії.

Джерела та література:

1. Вуячич В., Паунович М. Национальная гастрономия как фактор развития туристического предложения и управления туристской отраслью. *Экономика и управление*, 2015. С. 110–115.
2. Лутовач М., Перович Т. Концепция и значение гостиничной индустрии в Черногории. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2016. № 12. С. 168–172.

3. Achail H., Pawar P. A. HACCP in retail and food service operations. *International Journal of Engineering and Science Invention*. 2013. Volume 2. Issue 10. P. 50–66. URL: [https://www.ijesi.org/papers/Vol%202\(10\)/Version-2/H02102050066.pdf](https://www.ijesi.org/papers/Vol%202(10)/Version-2/H02102050066.pdf)
4. Cavlek N. Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav. Skolska knjiga Zagreb, 2011. 210 p.
5. Cejovic O. Montenegro Cuisine: Taste the ancient menu of Montenegrin Cuisine. Visit Montenegro, 2014. 143 p.
6. Dašić N., Jovičić D. Selective forms of tourism in Montenegro. *Glasnik Srpskog geografskog društva*. 2011. Volume 9. Issue 1. P. 135–157. URL: <https://doi.org/10.2298/GSGD1101135D>.
7. Deliso C. Culture and customs of Serbia and Montenegro. London: Greenwood, 2008. 196 p.
8. Montenegro Travel. The official website for Montenegro tourism. URL: <https://www.montenegro.travel/en>
9. Pashova S. Food safety in a dynamic economy – ensuring the protection of health and consumer interests. *Business Education and Market Dynamics: Proceedings of an International Conference*. Varna: Steno, 2015. P. 84–99.
10. Sheward T., Dragicevich P. Montenegro travel guide: guidebook. 3rd edition. Melbourne: Lonely planet, 2017. 193 p.
11. Statistical Yearbook 2021. Statistical Office of Montenegro – MONSTAT. 2021. URL: http://monstat.org/eng/publikacije_page.php?id=1674&pageid=1.
12. Vujačić V., Krešić G. Bodroža-Solarov M. Culinary tradition part of the tourism products in Montenegro. Kotor: University of Montenegro, 2017. 117 p.
13. Vujačić V., Pashova S., Filipović V., Filipović J. Gastronomy and food safety standard in the function and development of gastronomic tourism of Montenegro. *Izvestiya Journal of Varna University of Economics*. 2019 Volume 63. Issue 3. P. 238–250.

Ірина Грушицька

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ НІМЕЧЧИНИ НА СЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті проаналізовано розвиток гастрономічного туризму та його вплив на функціонування туристичної галузі Німеччини. Розглянуто механізми державного регулювання й управління гастрономічного сектору, а також можливості його покращення. Наведено статистичні дані щодо кількості туристів, що прибули з метою пізнання гастрономічного туризму. Приділена значна увага шляхам вдосконалення гастрономічного туризму на сучасному етапі. Описується законодавче забезпечення Німеччини, яке формується за допомогою міжнародного та національного права, що забезпечується національним законодавством, міжнародними угодами та договорами, туристичними організаціями, асоціаціями та комітетами. Достатню увагу документальним твердженням приділяють: Федеральний туристичний союз, Національна рада туризму та Німецька асоціація туроператорів і турагентств.

Ключові слова: *гастрономічний, туризм, Німеччина, організація, національний, розвиток, регіони, попит.*

Iryna Hrushytska

DEVELOPMENT OF GERMAN GASTRONOMIC TOURISM AT THE PRESENT STAGE

The article analyzes the development of gastronomic tourism and its impact on the functioning of the German tourism industry. Mechanisms of state regulation and management of the gastronomic sector, as well as opportunities for its improvement are considered. Statistics on the number of tourists who came to learn about gastronomic tourism are given. Much attention has been paid to improving gastronomic tourism at the present stage. Describes the legislative support of Germany, which is formed by international and national law, provided by national legislation, international agreements and treaties, tourism organizations, associations and committees. Sufficient attention is paid to the documentary allegations: the Federal Tourist Union,

the National Tourism Council and the German Association of Tour Operators and Travel Agencies.

Key words: *gastronomic, tourism, Germany, organization, national, development, regions, demand.*

Впродовж останніх років гастрономічний туризм у Німеччині набирає шалених обертів. Це не дивно, адже німецька кухня є надзвичайно різноманітною і багатою національними стравами. Гастрономічний туризм Німеччини можна сміливо внести в топ-5 найпопулярніших видів туризму країни. Популярний цей вид туризму не тільки з погляду міжнародного туризму, він є надзвичайно масовим і на внутрішньому ринку. Відповідь на питання, чому так, полягає в тому, що кожен регіон Німеччини має свою унікальність, а отже в кожному з них можна скуштувати різні страви, які тільки підкреслюють самобутність обраного регіону, місця. Правильно підібрана політика країни та своєчасне її коригування забезпечують Німеччині великий туристичний потік. Досвід Німеччини може бути адаптований і використаний в умовах України. З огляду на це, обрана тема є актуальною та потребує комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження розвитку гастрономічного туризму Німеччини на сучасному етапі, а також можливості країни щодо вдосконалення цього виду туризму, щоб збільшити туристичний потік в країну.

Гастрономічний туризм явище давно поширене на території Німеччини. Проблеми його вивчення присвятили свої дослідження такі науковці, як Н. Максимейко, Майкл К. Оттенбархер, Роберт Дж. Харрінгтон, Ю. Сологуб, А. Ерет.

Туристична діяльність Німеччини формує один з ключових аспектів в економіці, її пріоритет доволі значущий і йому намагаються приділити якомога більше уваги. Туристична сфера в країні конкурує на одному рівні з ключовою ланкою країни, а саме автомобілебудуванням. Це говорить про, те що такі аспекти, як: вдало підібрана політика, правильне сполучення засобів колективного розміщення, транспорт, визначення ключових рекреаційних ресурсів та їх підтримання, кваліфіковані кадри, а також виділення достатньої кількості коштів на вдосконалення туристичної сфери роблять все, щоб збільшити туристичний потік в країну.

Якщо говорити про Німеччину, то на думку одразу спадає пиво або ж ковбаски. І якщо пивоваріння в кожному місті різне, а головним центром є Мюнхен, то в випадку з ковбасками ситуація подібна, в кожному регіоні популярні різні види, але щоб виокремити

один головний центр то його немає. Німці дуже люблять різні бутерброди, звісно, що з ковбасками, і надають перевагу їм на перший прийом їжі кожного дня. Також кулінарна етнологія Німеччини належить до числа одних з найбільших «ситних». Варто виділити ковбаски та їхні сорти, адже вони відіграють вагомий чинник в гастрономічному туризмі Німеччини. Нараховується їх найпопулярніших видів близько 1500 [4]. За цим показником Німеччина займає позицію не тільки регіонального лідера. Говорячи про регіони варто уточнити, що сорти найпопулярніших німецьких ковбас походять з Баварії. Варто уточнити, що згадка про одного з перших рецептів ковбас на території Німеччини сягає межі 1313 р. і знаходиться ця документальна згадка теж в регіоні Баварії.

Існує стереотип, що харчування німців ґрунтується на картоплі, сосисках і пиві. Доля правди в цій думці присутня, адже німецька нація це дійсно той народ, який поїдає дуже багато картоплі, але німецька кухня є доволі різною, а споконвічні традиції країни взагалі говорять про насиченість німецької кухні різними стравами [10]. Особливість німецької кухні також полягає у тому, що в ній немає чітко визначеної регіональної кухні, на відміну від Франції, де присутні виражені особливості регіональної кухні. Не секрет, що в більшій частці кулінарії Німеччини наявні особливості своєї кухні та запозиченої, звідси і походить така велика різноманітність в кухні. Іноді туристам може здатися ця кухня, трішки дивною, але все через те, що змішуються смаки, до прикладу з'явилась така страва, як картопляні галушки під соусом карі зі шніцелем.

І так потрібно більш детально розкрити традиційні страви обра-них регіонів. Баварія це регіон, де як вже було сказано, найпопулярнішою стравою є ковбаски та галушки, а також солоні крендельки. Берлін – місто тістечок та биточків. Гамбург – місто, в якому домінують морепродукти, зі зрозумілих причин його розташування. Саксонія це регіон, який відомий туристам, перш за все, популярним дрезденським різдвяним тортом. Чарівне місто Кельн відоме завдяки імбирним пряникам, хоча населення Німеччини доволі скептично відноситься до пряників. У період різдвяної атмосфери кожен кондитер прикрашає свої пряники як вважає за потрібне і в цьому присутня своя автентичність. Франконія є регіоном, де теж популярністю користуються ковбаски, але все ж гастрономія тут знаходить відображення в макаронних виробих [4].

Сама кухня Німеччини приваблює значну кількість туристів, але найбільший їх потік під час фестивалів. Один із найважливіших таких фестивалів це Октоберфест [13]. Під час цього фестивалю

тривалість святкування триває два тижні, з кінця вересня до жовтня. Проходить він щороку в найвідомішому місті баварської землі – Мюнхені. Початок святкування датується в 1840 р.; до речі, часто цей фестиваль називають фольклорним. Фестиваль має доволі цікаву історію, от наприклад влаштовують його на площі, а точніше виокремленій території під назвою Луг Терези, назва якої походить від імені дружини кронпринца Людвіга, а дата святкування фестивалю від дати їхнього весілля. Простіше кажучи, тоді в 1840 р. люди святкували їхнє весілля і відтоді продовжили це на щорічній основі [9]. Не секрет, що фестиваль – один з найбільших в світі, не тільки через тривалість святкування, але й ще через кількість пива. Так як тривалість дійства дійсно велика, то уряд Баварії сформував своєрідну розважальну програму, а точніше сценарій, який відтворюється щорічно. За статистикою фестиваль кожного року відвідують понад шість млн осіб, яким потрібно задовільнити усі потреби. Перший день фестивалю є найбільш важливим, розпочинається з парад пивоварів. Іде парад з оркестровим супроводом, від баварського парламенту до самої площі проведення Октоберфесту. Опівдні фестиваль відкривається на луках і першу бочку з пивом за традицією має відкрити мер Мюнхена. Після цього можна випити пиво з бочок, адже навіть, якщо черга стоїть за три дня, цього ні одна крапля не може бути випита, допоки мер не зробить ковток і стрілки не вистрілять 12 раз. Тільки тоді можна почати розливати пиво.

На другий день проходить парад костюмів. Розпочинається він о 10-й ранку в неділю [13]. В параді можуть брати участь лише ферайни народних шат; за цим питанням дуже уважно слідкують. Четвертий день, вівторок, проходить під назвою «час з сім'єю». У цей день сім'ї з дітьми отримують знижки на все. Будують атракціони, печуть пряники, організують розважальні програми. Одним словом, фестиваль розрахований і для дозвілля з дітками. На шостий день відбуваються традиційні богослужіння на луках. Там поминають душі померлих власників наметів, хрестять діток, а також проходять конфірмацію та причастя для підлітків. На дев'ятий день збираються музиканти оркестрів та за традицією ними диригує сам мер Мюнхена. Вони дають концерт на лузі Терези. На 12-й день фестиваль завершується гучним запуском салютів. У самому фестивалі є багато чого цікавого, окрім його проведення. Наприклад, пити можна лише за столом. Для цього і будуються величезні шатра, які можуть вмістити в собі до 116 тис. людей. Пиво дозволено продавати лише місцеве. Бронювати столики в шатрах потрібно завчасно, тому є шанс не потрапити через відсутність вільних місць.

Розраховуватись можна лише готівкою або ж купонами. Традиційно до пива подають гарнір з картоплі, а також ковбаски, різних видів свинину, салати, кренделі, курку або ж навіть рибу. Окрім пива та закусок, у період фестивалю є ще багато розваг, наприклад, атракціони, майданчики, а також традиційна музика. Що стосується житла, то з цим питанням краще зайнятися за два місяці до проведення, адже в період фестивалю готелі, хостели переповнені. Альтернативою є кемпінг з паркувальним місцем, чим активно користуються європейці [13].

Ще одним основним фестивалем Німеччини є Луковий фестиваль. Проходить він щорічно у Веймарі, в п'ятницю 11 жовтня. Перша датована згадка про цей фестиваль зафіксована 1653 р. За статистикою фестиваль закликає щорічно понад пів мільйона туристів. Потрібно сказати, що фестиваль був одним з улюблених Гете. Не дарма на фестивалі закликають туристів відвідати всесвітні пам'ятки ЮНЕСКО в Веймарі, які пов'язані з Гете та Шіллером.

Потрібно більш детально розглянути види пив, які визначають позитивну динаміку відвідувань країни. Хоча найбільше виробництво пива країни зосереджене в Баварії, але популярність пива має однакову динаміку по всій території Німеччини [8]. Усього в Німеччині нараховується близько 1500 пивоварень. Отже, найбільш відоме пиво Пільзнер. Відоме в Чехії але створене було в Баварії. Друге місце в рейтингу найпопулярніших видів пив посідає Вайцен. Третє пиво в Україні відоме найбільше – це Шварбіц. І останню сходинку займає Хелес. Серед найбільш популярних марок, які виробляють пиво є: Lowenbray, Warsteiner, Radeberger, Diebels, Krombacher.

У Німеччині пиво це не просто напій для доброго проведення дозвілля, це еталон атмосфери країни. У країні існують певні традиції: пиво ніколи не п'ють з пляшки, обов'язково потрібно його розлити в келихи, келих перед розлиттям споліскують прохолодною водою і не витираючи розливають пиво, його охолоджують до 6 градусів (менше, ніж у Швейцарії – 9 градусів. Доволі цікавим фактом є процес розливання. Перед тим, як наповнити келихи, пляшку розкатують по столі. Роблять це для того, щоб осад залишився на дні, а не в келиху.

Доволі популярним напоєм в Німеччині є вино [6]. Відомо, що виноробство країни налічується вже близько двох тисяч років. Щодо вин у Німеччині був ухвалений закон у 1879 р. і говориться в ньому про те, що категорії вин мають поділитися на три категорії: столові вина, якісні вина з певного регіону і якісні вина з видатними

властивостями. У Німеччині наявна доволі велика кількість виноробних регіонів, в яких прокладені туристичні маршрути. Найвідомішими з них є: Ар, Рейнгеесен, Середній Рейн, Франконія, Баден, Саксонія, Нає [4]. Отже, Ар це долина річки Ар, що впадає в річку Рейн. По долині річки іде маршрут «Стежка червоного вина», яку часто відвідують туристи в якості туристичного маршруту. Рейнгеесен є найбільшим виноробним регіоном країни, а найперший виноградник тут був посаджений ще в 742 р. Рейнгау відомий своїм пізнім вином, а також монастирем Ебербах. Середній Рейн відомий не тільки своїми виноградниками, але й об'єктами ЮНЕСКО. Франконія – регіон надзвичайно популярний через свою довгу історію. Перший виноградник тут зафіксований близько 1200 років тому. Баден – найтепліший регіон країни, а також має значне число озер. Саксонія – регіон, який притягує туристів не тільки визнаними винами, але й днями відкритих дверей в останні дні серпня в цьому регіоні. Нає – регіон, який широко визнаний завдяки туристичним маршрутам: «Винна стежка Нає» і «Велосипедна дорога Нає». Отже у цій країні доволі добре розвинений винний туризм, а статистика говорить про вироблення за рік близько 9 млн галонів вина [2].

Варто розглянути законодавство, що регулює та покращує розвиток туристичної індустрії Німеччини. Як відомо в самій країні не існує окремого міністерства з питань туристичної діяльності [16]. Уся туристична індустрія Німеччини підлягає міністерству економіки. З найбільш позитивних аспектів німецької політики, спрямованої на покращення туристичної індустрії, є спеціальні субсидії, які виділяє Бундестаг для розвитку міжнародного туризму. В самій країні представлена комерційна структура «Німецька асоціація туроператорів та турагенств», завдання якої полягає в створенні туристичних стратегій та партнерств для координування нових туристичних галузей, а також спільного розвитку та можливостей на державному рівні. Що стосується міжнародного рівня, то в країні представлена некомерційна установа – Німецький центр туризму «Deutsche Zentrale für Tourismus» (далі – DZT). Основне завдання організації полягає в популяризації спадщини країни за кордоном [11]. DZT фінансується державою та за допомогою приватних внесків. Варто сказати, що Федеральне статистичне управління «Statistisches Bundesamt» займається збором інформації, її обробкою та звітом перед Федеральним міністерством внутрішніх справ.

Які всі європейські країни, глобалізація розвитку туризму Німеччини та її прагнення до конкурентноспроможності на міжнародному ринку є цільовим завданням для туристичної індустрії.

Федеральний рівень менеджменту туристичної індустрії керує установами федерального та загальнодержавного рівня. До прикладу, комітет митного контролю здійснює візовий режим перетину кордону туристами [16].

Окрім зазначених міністерств, діють спеціальні комітети. Вони займаються вирішенням спорів між туристичними організаціями та туристами, роблять вихідні експертні висновки щодо якості ціни та регулювання туристичних послуг, відзначають проблеми в розвитку туристичної індустрії та стратегічні шляхи для їх вирішення. Отже, в Німеччині розробляється національна туристична політика для усього туристичного ринку. Вона орієнтована на збереження і розвитку усіх туристичних регіонів країни, створення туристичної інфраструктури та спрямована на забезпечення дієвого розвитку туристичної індустрії на макро- і мікро рівнях. Державні організації регіонального рівня займаються розробкою власних програм підтримки туризму в певному регіоні. Вони контролюють збереження пам'яток культури, екологічну ситуацію в цій місцевості, сприяють розвитку туристичної інфраструктури, наданню місцевим жителям місця праці. В країні головною організацією, яка об'єднує турагентства та туроператорів є Німецький союз туристичних бюро. Створенням ефективної системи менеджменту туристичних підприємств готельного та ресторанного бізнесу на федеральному рівні в країні займається Об'єднання німецьких готельних та ресторанних господарств (далі – DEHOGA) [16]. Серед основного завдання об'єднання є слідкування за професійними, соціально-політичними та податковими завданнями для туристичних організацій.

Інтереси туристичних підприємств представляються через об'єднання як у парламенті, так і у уряді. Отже, туристичні організації представлені в країні на трьох рівнях: федеральному, регіональному та комунальному рівнях [16].

Отже, на сьогоднішній день харчування для туристів відіграє важливу роль в функціонуванні туризму. До слова, в туризмі гастрономія розглядається як її важливий сегмент, тому на території Німеччини все частіше набувають популярності гастрономічні тури. За даними Всесвітньої туристичної організації, 79% туристів перед подорожжю вивчають календар подій, щоб ознайомитися з особливістю місцевої кухні. В Німеччині є все необхідне для проведення гастрономічного туризму і для цього сприяє розвинена інфраструктура країни, вдало підібрана політика, сприятлива нормативна база та наявність кваліфікованих кадрів. Гастрономічний туризм набирає широкого розвитку, залучаючи близько 10 млн туристів

щорічно. Варто сказати, що гастрономія країни без перешкод поєднує традиційну та сучасну кухню. Протягом всієї своєї історії, Німеччина дотримувалася своєї етнокультури, тому в сьогоденні це можна побачити і в гастрономії. Широко сприяє вдосконаленню та поліпшенню туризму в країні компетентна законодавча політика, спрямована на прагнення до конкурентноспроможності країни на міжнародному ринку. На сьогодні ФРН займає почесне третє місце на міжнародній туристичній арені. Не варто забувати про соціальні аспекти німецької політики для поліпшення туристичної індустрії країни. Нині Німеччина є серед країн Західної Європи однією з найбільш інвесторів у туристичну індустрію. Обсяг інвестицій, державного фінансування в індустрію туризму в рік становить 15 млрд., євро. Розвитку гастрономічного туризму сприяє вигідне географічне положення країни та значні туристичні ресурси.

Джерела та література:

1. Вздвож нієцького винного шляху. URL: <https://www.gastro-tourism.com/germany/food-and-drink/german-wine-roads/>.
2. Виноробні регіони Німеччини. URL: <https://uwines.com.ua/likbez/geografiya-vinorobni-regiony-nimechchynu/>.
3. Гастрономический туризм. URL: <http://www.gastrotur.ru/page/2>.
4. Гастрономічний туризм Німеччини. URL: <https://masimovasif.net/D0%B8/>.
5. Гастрономічний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територіальних громад. URL: https://tourlib.net/statii_ukr/korkuna.htm.
6. Географія вина: виноробні регіони країни. URL: Географія вина: виноробні регіони Німеччини – UWines.
7. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 334 с.
8. Кращі марки німецького пива. URL: <https://sunduk-pub.kiev.ua/?p=6589>.
9. Луг Терези. URL: <https://munchenguide.com/myunhen-lug-terezy-theresienwiese/>.
10. Німецька кухня. URL: [BB%D1%8F/a-4106759](https://www.gastro-tourism.com/germany/food-and-drink/german-cuisine/).
11. Німеччина. URL: [content&view=article&id=69&Itemid=69&lang](https://www.gastro-tourism.com/germany/food-and-drink/german-cuisine/).
12. Октоберфест. URL: <https://businessvisit.com.ua/uk/blog/oktoberfest-tse-ne-prosto-festival-piva/>.
13. Октоберфест. URL: <https://www.study-in-germany.de/de/deutschland/deutschland-entdecken/das-oktoberfest-in-muenchen/>.
14. Фестивали харчування. URL: <https://uk.allexciting.com/food-festivals-europe/>.
15. Федеральні туристичні організації. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/12517/2/Tourpolicyka_.
16. Шведька кухня. URL: https://uk.wikisla.ru/wiki/Swedish_cuisine#Beer.

Анастасія Хмарина

Національний університет «Острозька академія»

МІГРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ТИСКУ НА КРАЇНИ

У статті розглянуто проблему міграції на кордонах Польщі, країн Балтії та Білорусі. Досліджено причини даної міграції. Проаналізовано наслідки як і для країн, які найбільше постраждали від міграції, так і для країн ЄС загалом. Також було досліджено реакцію держав на дану кризу та заходи для врегулювання цієї ситуації.

Ключові слова: міграційна криза, ЄС, інструмент політичного тиску, країни Балтії, Польща, Білорусь.

Anastasiia Khmaryna

MIGRATION AS AN TOOL OF POLITICAL PRESSURE ON COUNTRIES

This article reveals the problem of migration on the borders of Poland, Belarus and Baltic states. It was studied the causes of the migration. This article analyses the consequences of the migration for European countries. The article researches the reaction of European countries to these problems and analyses their attempts to regulate the situation.

Keywords: migration crisis, EU, a way to control politics, Baltic states, Poland, Belarus.

Міграційна криза в ЄС стала значним випробуванням для європейських держав. Станом на 2022 р. ситуація з мігрантами загострилась в країнах Балтії, Польщі та Білорусі. Міграційна криза може використовуватись як засіб впливу на політику держав. У 2021–2022 рр. можна спостерігати масову хвилю мігрантів через і з Білорусії у країни Балтії та Польщу. Польща та балтійські країни спостерігали посилення міграційного тиску з боку Білорусі на східних кордонах ЄС та НАТО. Такий розвиток подій вказує на те, що Білорусь використовує міграційні потоки як інструмент впливу на держави Євросоюзу та показує цим своє незадоволення

політикою європейських держав щодо Білорусі. Нині ця тема є досить актуальною, тому що на її прикладі можна побачити, як держави можуть використовувати різні засоби для досягнення своїх політичних інтересів і інші країни не можуть на це суттєво повпливати.

Мета дослідження – виявлення специфіки впливу міграційних процесів на політику європейських держав та використання їх як засобу політичного тиску.

У 2019 р. на сайті Європейської Ради було оприлюднено документ, що визначав головні напрямки протидії гібридним загрозам, а також підвищення стійкості країн-членів ЄС до такого роду викликів [24].

Згідно з цим документом гібридною загрозою є «широкий спектр скоординованих методів та дій, що використовуються ворожими державами та недержавними акторами з метою ураження вразливих демократичних держав та інституцій, не переступаючи межу формального розв'язання військових дій» [20]. Судячи з даного визначення ситуацію на польсько-білоруському кордоні можна розцінювати як гібридну агресію, бо ця криза є штучно створеною.

Ще з кінця червня 2021 р. тривала міграційна криза на кордоні Білорусі з країнами Євросоюзу. Польща, Литва та Латвія звинувачували Білорусь у навмисному створенні даної ситуації [7].

Країни Балтії та Польща вважали дану ситуацію саме гібридною загрозою і на цьому тлі ці держави відчували «дефіцит безпеки» з боку Білорусі та Російської Федерації. Глава МЗС Литви Габріелюс Ландсбергис наголосив на тому, що країни Балтії та Польща безсумнівно мають справу з гібридними загрозами. Як вже було зазначено раніше, держави вважали, що такий наплив мігрантів на польсько-білоруському кордоні був штучно створений білоруським режимом [10].

У вересні 2021 р. міністри закордонних справ Польщі, Литви, Латвії та Естонії зібрались у Ризі, щоб обговорити спільні дії на такого роду загрози. Під час цієї зустрічі Міністр закордонних справ Латвії Едгарс Рінкевичс знову наголосив на тому, що Білорусь, за допомогою мігрантів, веде гібридну війну проти держав ЄС. На його думку, є цілком очевидним те, що такий перебіг подій не є звичайною загрозою. Міністерка закордонних справ Естонії Ева-Марія Ліймець, не зважаючи на той факт, що Естонія не має спільного кордону з Білоруссю, підтримує позицію країн Балтії стосовно того, що ситуація з мігрантами є гібридною загрозою [20].

Якщо говорити про ЄС, то Єврокомісія на чолі з Урсулою фон дер Ляєн проявила солідарність з державами Балтії та Польщею в цьому

питанні. Президентка Єврокомісії заявила, що ситуація на кордоні з Білоруссю є особливо жорстокою формою гібридної загрози, внаслідок якої Білорусь використовувала людей як інструментів впливу, щоб досягнути політичних цілей. На її думку, це виклик не лише Польщі, Литві та Латвії, але й усьому Євросоюзу, був ініційований режимом Лукашенка та тими, хто його підтримує. Згідно з словами Урсули фон дер Ляєн, ця гібридна атака, була спрямована на дестабілізацію демократичних сусідів Білорусі [4].

Також, одним із різновидів гібридної загрози є дезінформація. Такі дії простежувалися з боку Білорусі. Спроби Польщі та країн Балтії зупинити міграційну хвилю з боку Білорусі стали приводом для проведення нових пропагандистських атак. Російська Федерація активно підтримувала білоруську пропаганду інформаційно, здійснюючи медійний вплив через мережу каналів інформаційного зв'язку в європейських країнах. Росія та Білорусь звинувачували країни Заходу в сприянні та провокуванні кризових ситуацій на білоруському кордоні та у небажанні розв'язувати міграційні проблеми [11].

Російська агенція «Russia Today» заявила, що Варшава за допомогою створення інформаційного шуму навколо міграційних проблем і звинувачень в сторону Росії та Білорусі, хоче добитися додаткового фінансування від Євросоюзу. Загалом, російські ЗМІ намагалися перекласти відповідальність за кризу з мігрантами на ЄС [19].

Так, Білорусь і Росія намагались звинуватити саме Польщу в гуманітарній кризі на польсько-білоруському кордоні. У відповідь на такі звинувачення, Марцін Пшидач, заступник міністра закордонних справ Польщі заявив, що польське керівництво не раз намагалось надати гуманітарну допомогу мігрантам, висилаючи конвої з ліками, продуктами, наметами, одягом, проте їх не було пропущено Білоруссю через кордон. Також, М. Пшидач наголосив на факті використання цього питання Білоруссю та Росією для поширення дезінформації з метою виставлення ЄС і Польщі з негативного боку [12].

Своєю чергою російські та білоруські ЗМІ писали, що на думку експертів така ситуація є наслідком необдуманого політики Євросоюзу та Литви. Також, на думку російських експертів Брюсселю потрібно або налагоджувати діалог з Мінськом або закрити свої кордони. В інформаційному просторі Білорусі та Росії можна простежити заяви про те, що ЄС відмовляється від проведення переговорів, які пропонує Білорусь, стосовно вирішення міграційної

кризи. МЗС Російської Федерації демонструвала здивування тим, що саме Білорусь звинувачують в створенні цієї кризи [19].

Якщо говорити про ставлення Північноатлантичного альянсу до ситуації з мігрантами, то НАТО виявив цілковиту солідарність з думкою держав-членів альянсу та ЄС. У листопаді 2021 р. на спільній пресконференції Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга і Президента Польщі Анджея Дуди було зазначено, що альянс за суджує дії білоруського режиму з використання мігрантів для тиску на сусідні країни [5].

На саміті НАТО в Ризі, який проходив з 30 листопада по 1 грудня 2021 р., було обговорено низку питань у сфері безпеки та оборони. Увагу приділили також ситуації з мігрантами на польсько-білоруському кордоні. Ще до початку основної частини саміту вже було сформовано тенденцію до спільної для Євросоюзу та НАТО позиції стосовно оцінки ролі Російської Федерації у провокуванні кризових явищ у Європі. Саме міграційна криза пролила світло на ще одне явище – прагнення Росії до здійснення повної військової інтеграції у російські військові підрозділи Білорусі. Усі ці явища створюватимуть нові загрози та виклики колективній безпеці державам-членам альянсу [17].

Як вже зазначалось раніше, криза з мігрантами на кордоні європейських держав та Білорусі була штучна створена останньою з метою політичного тиску на країни ЄС і багато держав є прихильниками такої думки.

Думки та підозри щодо цього виникли ще на початку цієї ситуації влітку 2021 р. Глава Європейської ради Шарль Мішель у липні поклав відповідальність за зростання числа нелегальних біженців та мігрантів на режим Олександра Лукашенка. Згідно зі словами глави Євроради, Брюссель підозрював ще на початку зародження цієї кризи, що до подій на кордоні ЄС і Білорусі причетний Мінськ [1].

Ще в травні 2021 р. самопроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко заявив, що після запровадження проти Білорусі санкцій, ЄС та країни Заходу вже будуть змушені самостійно здійснювати контроль над контрабандою наркотиків та нелегальною міграцією на кордоні між Білоруссю та Євросоюзом. Це було сказано під час виступу у білоруському парламенту 26 травня 2021 р. Лукашенко сказав: «Ми зупиняли наркотики і мігрантів – тепер будете самі їх їсти й ловити» [16].

А вже в червні 2021 р. Білорусь оголосила про свій вихід із програми «Східного партнерства» через санкції, які були введені Євросоюзом проти цієї держави. Білорусь відкликала свого посла

при ЄС, аби донести до керівництва в Брюсселі свою позицію стосовно неприпустимості санкцій. Також, білоруське керівництво призупинило дію угоди про реадмісію з ЄС. Такі дії було обґрунтовано тим, що Білорусь не може виконувати в рамках цієї угоди свої зобов'язання в силу запроваджених обмежень і санкції ЄС. І також у МЗС Білорусі додали, що така ситуація негативно відіб'ється на взаємодії з ЄС саме у сфері боротьби з нелегальною міграцією [15].

У силу цих всіх обставин, можна зробити висновок, що керівництво Білорусі та Олександр Лукашенко, створюючи гібридну загрозу за допомогою мігрантів, намагаються таким чином чинити тиск на країни ЄС з метою їх політичної дестабілізації у відповідь на введені Брюсселем економічні санкції.

Країни ЄС та НАТО засуджують використання мігрантів для вчинення тиску на країни. Так, США, Велика Британія та країни ЄС засуджують дії Білорусі у використанні мігрантів у політичних цілях. У спільній заяві постійного представника Естонії від імені Естонії, Франції, Ірландії, Норвегії та Албанії на сайті представництва США при ООН йдеться про те, що ці держави засуджують інструменталізацію людей, життя яких були поставлені під загрозу внаслідок політичних цілей Білорусі, щоб дестабілізувати сусідні країни [52].

Ці країни закликали владу Білорусі не ставити життя людей під ризик і надати міжнародним організаціям безперешкодний доступ для здійснення гуманітарної допомоги. Також, держави висловили свою солідарність з Литвою та Польщею та заявили про те, що потрібно обговорити заходи щодо Білорусі та інших причетних до ситуації на кордоні [22].

Північноатлантичний альянс засудив дії білоруського керівництва та гібридну атаку проти Польщі та країн Балтії. НАТО та союзники підтримують дії країн-членів, які здійснюються індивідуально або колективно у відповідь на дану ситуацію, яка також потребує координації з ключовими міжнародними партнерами. НАТО продовжує моніторинг цієї ситуації, а також її впливу на безпеку Альянсу [14].

У листопаді 2021 р. німецький депутат Нільсом Шмід запропонував, щоб Євросоюз попросив Україну про допомогу з розміщення мігрантів, які прориваються до ЄС через Білорусь. Нільс Шмід наголосив на тому, що необхідно врегулювати ситуацію на зовнішніх кордонах ЄС та запровадити правовий порядок і обговорити це із сусідніми країнами, зокрема з Україною. На його думку, Україна змогла б тимчасово розмістити мігрантів на своїй території, поки ті чекали на процедуру надання притулку. Нільс Шмід вважає, що

таким чином було б створено контрольований шлях для мігрантів до ЄС [3].

На думку президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, гібридна атака проти ЄС з боку Білорусі мали на меті дестабілізацію Європи, але такі дії мали дещо зворотний характер. Ця криза консолідувала європейські держави, які зараз діють згідно з чотирма основними напрямками:

- надання гуманітарної допомоги мігрантам;
- встановлення дипломатичних контактів з країнами їх походження;
- запровадження санкцій проти тих, хто сприяє продовженню кризи;
- посилення захисту кордонів.

Щодо гуманітарної допомоги, то Євросоюз разом з ООН та іншими міжнародними організаціями надаватиме гуманітарну допомогу та сприятиме поверненню мігрантів назад додому.

Другий напрямок дій – це пошук дипломатичних рішень у сфері взаємодії з країнами походження та транзиту біженців, а саме з Іраком, Туреччиною, Ліваном та іншими країнами регіону.

Третій напрямок дій – це застосування санкцій проти білоруського режиму. Ці санкції запровадженні разом з міжнародними партнерами ЄС таким, як Велика Британія, США, Канада, щоб ввести ефективні обмежувальні заходи проти осіб чи компаній, які є причетними до торгівлі чи контрабанді людьми.

Четвертий напрямок дій – це посилення охорони зовнішніх кордонів Євросоюзу та підтримка країн об'єднання в заходах, спрямованих на подолання цієї кризи, особливо тих країн, які мають до цього пряме відношення. Також, Урсула фон дер Ляєн зазначила, що бюджет ЄС на 2021–2027 рр., передбачає суму в 6,4 млрд євро, яку буде спрямовано на вдосконалення менеджменту кордонів Євросоюзу та для обладнання їх сучасними засобами спостереження для покращення захисту кордонів ЄС [4].

Також, в жовтні 2021 р. лідерами країн Євросоюзу було анонсовано нові заходи для обмеження Білорусі через міграційну кризу на його східних кордонах. Неодноразово ЄС називав дії Олександра Лукашенка гібридною атакою. Європейська Рада заявила, що ЄС не буде миритися з використанням мігрантів у політичних цілях і буде реагувати на такі загрози відповідно [18]. Вже в грудні 2021 р. США та країни ЄС запровадили новий пакет санкцій, спрямованих проти Білорусі. Так, з 2 грудня американським юридичним та фізичним

особам надання кредитів Білорусів є заборонено. Також, Вашингтон увів санкції на три білоруські повітряні судна [21].

У грудні 2021 р. про запровадження санкцій проти Білорусі оголосили уряди Канади та Великої Британії. Канадою було запроваджено санкції проти 24 осіб та семи компаній Білорусі. Велика Британія увела схожий пакет санкції проти Білорусі [6].

ЄС запровадив низку санкцій, які, проте, відрізняються від американських. Нові європейські обмеження в основному стосуються білоруських чиновників – співробітників прикордонної служби та суддів. Також було запроваджено обмеження проти кількох державних підприємств Білорусі [21].

Зі свого боку, у відповідь на цю ситуацію Польща та Литва заявили про те, що буде збудовано стіну на кордоні з Білоруссю.

Так, в серпні 2021 р. Міністерство внутрішніх справ Литви заявило про те, що країна планує завершити будівництво стіни на литовсько-білоруському кордоні до вересня 2022 р. Стіна буде завдовжки 500 км; проєкт загалом вартуватиме 152 млн євро. Цим проєктом також передбачено облаштування спеціальної інфраструктури для обслуговування прикордонної території [9]. Литва хотіла домогтись фінансування будівництва паркану від ЄС. Своєю чергою, президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що ЄС не виділятиме кошти на будівництво різних загороджень проти мігрантів. Було зроблено заяву, що Євросоюз дотримуватиметься позиції, щоб стіни й колючий дріт на кордоні не фінансувалися [8].

Сейм Польщі затвердив проєкт будівництва стіни на польсько-білоруському кордоні в жовтні 2021 р. Орієнтовна вартість будівництва такого проєкту становитиме 350 млн євро. З цих коштів 25 млн буде витрачено на технічне оснащення стін. Ці кошти будуть надані з державного бюджету Польщі. Загальна протяжність кордону Польщі з Білоруссю становитиме 418 км. Міністерством оборони Польщі вже з вересня 2021 р. на кордоні відбувається будівництво паркану з колючого дроту заввишки 2,5 м [23].

У Латвії теж почнуть будувати паркан. Заяву про початок його зведення на кордоні було зроблено у вересні 2021 р. Планувалось укладання колючого дроту довжиною 37 км, цей паркан має бути побудовано до 2024 р. [2]. Якщо говорити про рішення Європейського суду з прав людини стосовно даного питання, то воно є досить таки дискусійним. Цей суд у грудні 2021 р. заборонив Польщі висилати мігрантів зі своєї території назад до Білорусі [13]. Такі дії свідчать про те, що міграційна політика ЄС потребує перегляду, удосконалення та підлаштування під реалії сучасного світу.

Отже, незаперечним є той факт, що мігранти, які перебували на кордоні між Білоруссю та Євросоюзом, використовувалися для створення гібридної загрози та для чинення політичного тиску з боку Білорусі на країни ЄС. Про це свідчать як і заяви О. Лукашенка про припинення стримування Білоруссю потоку мігрантів, так і свідчення прикордонників і лідерів європейських держав. Багато факторів вказують на те, що Білорусь не просто не спиняла мігрантів, а ще й заохочувала їх до проникнення на територію держав Євросоюзу.

Дана ситуація спричинила багато дискусій стосовно шляхів її вирішення. До подолання цієї кризи залучені не лише країни ЄС, а також країни-члени НАТО та інші міжнародні партнери об'єднання. В Євросоюзі є міграційна політика, проте вона не є ефективною, бо мігранти продовжують надходити і цю ситуацію стає дедалі складніше контролювати. Також важливим є той фактор, що не всі заходи, які впроваджуються Польщею та країнами Балтії, є задовільними для інших держав ЄС. Це призводить до дискусії в середині спільноти.

Основні заходи, ініційовані державами для подолання цієї кризи, це – введення санкцій проти тих, хто є причетним до цієї ситуації, а також посилення безпеки східних кордонів Євросоюзу. Здебільшого в регулюванні даної кризи беруть участь Литва, Латвія та Польща. Цими країнами, як вже відзначалося, заплановано звести паркан з метою забезпечення власних кордонів та припинення кризи, хоча такі дії не вітаються Єврокомісією і не будуть профінансовані з боку ЄС.

Загалом країни Євросоюзу та НАТО намагаються спільними зусиллями та за допомогою різних засобів вирішити цю кризу, хоча це досить складно, бо не у всіх питаннях стосовно врегулювання цієї кризи держави-члени ЄС мають спільне бачення та можуть дійти консенсусу.

Джерела та література:

1. Валерій Сааков. У ЄС звинуватили Мінськ у збільшенні потоку нелегальних мігрантів до Литви. URL: <https://www.dw.com/uk/yes-zvynuvatyv-minsk-u-zbilshenni-potoku-nelehalnykh-mihrantiv-dolytvu/a-58179762>.

2. Дар'я Шерстюк. Литва і Латвія розпочали будівництво паркану на кордоні з Білоруссю. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/biloruski-migranti-litva-i-latviya-rozpochali-budivnictvo-parkanu-na-kordoni-ostanni-novini-50186443.html>.

3. Депутат Бундестагу пропонує розміщувати мігрантів із Білорусі в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3348287-deputat-bundestagu-proponue-rozmisuvati-migrantiv-iz-bilorusi-v-ukraini.html>.

4. Єврокомісія обіцяє спільну відповідь міграційній кризі на кордонах з Білоруссю. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3356213-evrokomisia-obicae-spilnu-vidpovid-migracijnij-krizi-na-kordonah-z-bilorussu.html>.

5. Єнс Столтенберг, Анджей Дуда. Спільна пресконференція URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_188958.htm.

6. ЄС, США, Канада і Британія запровадили нові санкції проти Білорусі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sanktsii-bilorus/31591021.html>.

7. Загрози для України і Європи: міністри оборони країн Балтії виступили із заявою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3348975-zagrozi-dla-ukraini-i-evropi-ministri-oboroni-krain-baltii-vistupili-iz-zaavou.html>.

8. Литва домагатиметься від ЄС фінансування паркану з Білоруссю. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/10/26/7129451/>.

9. Литва побудує стіну на кордоні з Білоруссю до вересня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3301743-litva-pobudue-stinu-na-kordoni-z-bilorussu-do-veresna-2022-roku.html>.

10. Максим Сидоржевський. Країни Балтії і Польща стурбовані загрозами з боку Білорусі та Росії. URL: <https://www.dw.com/uk/krainy-baltii-ta-polshcha-vidchuvaiut-defitsyt-bezpeky-cherez-bilorus/a-59169483>.

11. Марія Авдеева. Мігранти як зброя. Лукашенко криміналізує Білорусь. URL: <https://texty.org.ua/fragments/104407/mihranty-yak-zbroya-lukashenko-kriminalizuye-bilorus/>.

12. Марцін Пішидач. На кордоні маємо справу з цинічною грою авторитарних режимів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3357366-marcin-psidac-zastupnik-ministra-zakordonnih-sprav-polsi.html>.

13. Мігранти не полишають спроб прорватись в ЄС з боку Білорусі. URL: <https://www.dw.com/uk/mihranty-ne-polyshaiut-sprob-prorvatys-v-yes-z-boku-bilorusi/a-60494821>.

14. НАТО засудило гібридну атаку Білорусі на кордонах Польщі, Литви та Латвії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3350107-nato-zasudilo-gibridnu-ataku-bilorusi-na-kordonah-polsi-litvi-ta-latvii.html>.

15. Олександр Голубов. Білорусь виходить зі «Східного партнерства» через санкції ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/bilorus-vykhodyt-zi-skhidnoho-partnerstva-cherez-sanktsii-yes/a-58081197>.

16. Олександр Голубов. Лукашенко погрожує країнам Заходу «наркотиками і мігрантами». URL: <https://www.dw.com/uk/lukashenko-pohrozhuie-krainam-zakhodu-narkotyamy-i-mihrantamy/a-57667992>.

17. Олександр Горобець. Східні проблеми НАТО. URL: https://lb.ua/world/2021/11/30/499795_shidni_problemi_nato.html.

18. Олександр Куніцький, Юрій Шейко. Євросоюз анонсував нові санкції щодо Білорусі через мігрантів. URL: <https://www.dw.com/uk/yevrosoiuz-anonsuvav-novi-sanktsii-shchodo-bilorusi-cherez-mihrantiv/a-59601161>.

19. Полина Духанова, Алёна Медведева. Европейский поток: почему Литва не может справиться с нелегальными мигрантами на границе с Белоруссией. URL: <https://russian.rt.com/ussr/article/891672-litva-migranty-belorussiya>.

20. Представники Польщі та країн Балтії обговорили загрози з боку Росії та Білорусі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-predstavnyku-polshchi-ta-baltii-zahrozy-rosiia-bilorus/31458496.html>.

21. США та ЄС ввели нові санкції проти Білорусі. Серед покараних – син Лукашенка. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59507633>.

22. США, Британія і країни ЄС засуджують Білорусь за використання мігрантів у політичних цілях. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3349478-ssa-britania-i-kraini-es-zasudzuut-bilorus-za-vikoristanna-migrantiv-u-politichnih-cilah.html>.

23. Budowa zapory na granicy z Białorusią. Sejm zdecydował. URL: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-10-14/budowa-zapory-na-granicy-z-bialorusia-sejm-zdecydowal/?ref=slider>.

24. Council of the EU. Countering hybrid threats: Council calls for enhanced common action. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/12/10/countering-hybrid-threats-council-calls-for-enhanced-common-action/>.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 10

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 8,37. Зам. № 23–22.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. (+38068) 68 35800, e-mail: 35800@ukr.net.